

2008

Strategie ochrany krajinného rázu kraje Vysočina

B: Analýza území kraje Vysočina

Bc. Roman Bukáček, Mgr. Pavlína
Bukáčková, RNDr. Martin Culek, PhD., Petr
Matějka, Mgr. Jiří Chroust, Ing. Josef
Rusňák

STUDIO B&M

19.9.2008

B. ANALÝZA ÚZEMÍ

1 Úvod

Kraj Vysočina je umístěn v centrální části České republiky. Sousedí s krajem Jihočeským, Středočeským, Pardubickým a Jihomoravským. Správním centrem kraje je Jihlava. Od sousedních krajů se Vysočina liší především svým charakteristickým vrchovinným a pahorkatinným povrchem o vyšších nadmořských výškách a téměř jednotnou skladbou typických znaků krajiny celého území tvořenou různě členitou mozaikou lesů, luk a polí a řídkým leč souvislým osídlením.

Kraj Vysočina leží vsamém srdci Evropy na pomyslné spojnici mezi Prahou a Vídní, na pomezí Čech a Moravy. Název kraje je odvozen od názvu Českomoravské vrchoviny, vyvýšené zvlněné krajiny mezi oběma historickými zeměmi České republiky. Ve dvou výrazných masivech, Žďárských vrších na severu kraje a Jihlavských vrších na jihozápadě, dosahuje nadmořské výšky přes osm set metrů. Hlavní evropské rozvodí táhnoucí se podél bývalé zemské hranice dělí kraj na dvě téměř stejné části. Přírodní podmínky rozptýlily obyvatele Vysočiny do více než tisíce sídel, která jsou propojena hustou sítí silnic. Pro Vysočinu jsou charakteristické malé vesnice nepřítis vzdálené od místního centra, kterým bývá klidné malé město s třemi až deseti tisíci obyvatel. Pouze ve čtyřech městech žije více než dvacet tisíc obyvatel, krajské město Jihlava dosahuje počtu padesáti tisíc. S rostoucí životní úrovní a mobilitou obyvatel lze čekat, že toto uspořádání bude výhodou. Umožňuje využívat klady venkovského bydlení a zároveň nabízí dostupnost městského centra. Metropolí kraje je Jihlava, nejstarší horní město českých zemí, které patřilo ve středověku k nejbohatším městům Českého království, především díky těžbě stříbra. Rozkládá se po obou stranách bývalé zemské hranice mezi Čechami a Moravou. Kraj je umístěn v dopravním i populačním středu země. Vysočinou prochází hlavní dopravní tepna České republiky, dálnice D1. Ekonomika východní části kraje je ovlivněna sousedící brněnskou aglomerací, severozápadní část kraje je již spádovou oblastí hlavního města Prahy. Strategická poloha Vysočiny proto v posledních letech přilákala řadu zahraničních investorů, kteří zde umísťují nejen výrobní kapacity, ale rovněž výzkumná a vývojová pracoviště. Malebnou krajinou Vysočiny po staletí dotvářeli naši předci, kteří zde vybudovali mnoho staveb, jež se proměnily v historické památky. Na každém kroku zde naleznete hrdé gotické hrady postavené k ochraně kupeckých stezek, renesanční zámky poskytující svým obyvatelům luxusní pohodlí či barokní církevní stavby, které návštěvníky omračují svou výzdobou a monumentálním pojetím. A samozřejmě můžete spatřit spoustu památek lidového stavitelství. Historie zanechala na Vysočině množství památek, z nichž tři – historické centrum Telče, poutní kostel sv. Jana Nepomuckého na Zelené Hoře u Žďáru nad Sázavou a židovské město a bazilika sv. Prokopa v Třebíči – jsou zařazeny mezi světové kulturní dědictví UNESCO. Stopy dějin doplňují dílo člověka v krajině a dotvářejí její krásu. Díky zarputilosti, se kterou se zdejší krajina brání zásahům člověka, se může dosud pyšnit vzácnými a rozlehlými přírodními útvary i velmi čistým ovzduším. Přírodní bohatství kraje tvoří chráněné krajinné oblasti Žďárské vrchy a Železné hory, dále národní přírodní rezervace Mohelenská hadcová step a Velký Špičák a četné přírodní rezervace. Výhodou Vysočiny je zachované čisté životní prostředí. Lze říci, že náš kraj je zdravým ostrovem mezi třemi aglomeracemi – pražskou, brněnskou a vídeňskou. I díky tomu se jako první z krajů stal členem organizace zdravých měst a regionů. Návštěvníci Vysočiny bývají okouzleni čistou a do jisté míry syrovou přírodou. Vysočina je místem, kde se dá dobře žít, pracovat, podnikat nebo jenom přijet na návštěvu za poznáním a odpočinkem. Vítejte na Vysočině, v kraji lesů a hájů, luk a pastvin, kopců a rybníků.

2 Krajinný ráz kraje Vysočina

2.1 Přírodní charakteristika krajinného rázu

Přírodní charakteristiku území tvoří především geologické podloží (suterén krajiny), tvary reliéfu (základní typ krajiny), skalní útvary, samostatné balvany, dochované prostory rašelinišť a mokřadů, rozsáhlé lesní porosty (z většiny však přeměněné hospodářskou činností), vodní toky a jejich okolí, prostory vodních nádrží, luční společenstva (z většiny ovlivněná intenzivními formami hospodaření), travnaté pásy a rozptýlená mimoletný vzrostlá zeleň doprovázející kulturní prvky krajiny.

Kraj Vysočina je obyvateli České republiky vnímán jako kraj, kde je příroda ještě poměrně zachovaná a pestrá. Procházíme-li krajem vnímavěji, či podíváme-li se do geologických a půdních map, map klimatických nebo map potenciální vegetace, zjistíme, že situace je podstatně složitější. Ze všech krajů ČR má kraj Vysočina nejmonotónnější horninnou skladbu, nejmonotónnější georeliéf, klima i potenciální vegetaci. Koneckonců, i využívání krajiny člověkem je z našich krajů v rámci jeho území nejméně diferencované, což je ovšem do určité míry dáno zmíněnou monotónností přírodního prostředí. Přesto je to krajina převážně příjemná a milá. Zjistíme však, že pestrost a malebnost krajiny vznikla spíše životem a činností člověka v krajině, než přírodou samotnou.

Přes uvedenou relativní monotónnost Vysočiny není pravda, že by její krajina a zvláště její georeliéf byl málo zajímavý třeba ze středoevropského pohledu. Právě naopak. Nad mapou střední Evropy či při vzpomínkách na tuto část Evropy zjistíme, že minimálně v rámci střední Evropy se jedná o typ poměrně vzácný. Je to totiž typ tektonicky zdvižených původně zarovnaných povrchů z období druhohor a třetihor. A na tento typ reliéfu se vážou i svérázné typy údolí, určitý typ vodních toků a ploch, určitá vegetace. Takovýto typ krajiny se ve střední Evropě vyskytuje v jihozápadní polovině ČR (s výjimkou pohraničních pohoří), ale zpravidla méně výrazný. Přesahuje od nás do severního Rakouska a středního Německa. A toť vše. Kraj Vysočinu tak lze považovat za jedno z jader tohoto krajinného typu ve střední Evropě. Zohledníme-li více i klima a vegetaci, tak jej lze považovat za jedno z nejtypičtějších jader typu v celé Evropě.

2.1.1 Geologické podloží - suterén krajiny a jeho projevy

Jak již bylo uvedeno, je kraj Vysočina z hlediska hornin relativně monotónní. Až na malé výjimky se zde vyskytují poměrně tvrdé krystalické horniny. Dominují přeměněné převážně mírně kyselé horniny – různé typy rul, migmatity, amfibolity. Z hlediska krajinného rázu se projevují velmi podobně. Jsou to horniny s velkou geomorfologickou odolností, tj. jen málo podléhající erozním procesům. Svahy na nich vzniklé ať zaříznutím vodního toku či tektonickým zdvihem kry jsou zpravidla stabilní a jen pomalu se zplošťují. Na strmějších svazích a ostřejších hřebetech a hřebenech na nich vystupují skály se zřejmou foliací (lidově vrstevnatostí, tj. rozpadají se do desek). Nebývají zaoblené. Pod skalami se často vyskytují akumulace větších podlouhlých mírně deskovitých balvanů. Ortoruly bývají v rámci přeměněných hornin odolnější a vytvářejí častěji skály a velké balvany pod nimi. Amfibolity vlivem vyššího obsahu bází a živin dávají vznik živnějším půdám, na nichž zpravidla vzniká bohatější vegetace, v lesích s větším množstvím květin (v přirozených lesích) nebo plevelů (v jehličnatých kulturách).

Vlastnosti kyselých metamorfovaných hornin z hlediska krajinného rázu budou v dalším textu považovány za „základ“. K němu budou porovnávány ostatní horniny a specifikovány jejich odlišnosti.

Mírně kyselými přeměněnými horninami prostupují malá i středně velká tělesa hlubinných vyvřelin – žul a syenitů (a jim blízkých hornin). Nacházejí se ve střední a východní části území. Na západě leží žulový centrální moldanubický masív (Jihlavské vrchy, Čeřínek, Melechov, Stvořidla). Na východě je větší trojúhelníkové těleso třebíčského syenitového masívu (Třebíčsko, údolí Oslavy pod V. Meziříčím) a menšího jihlavského syenitového masívu (údolí Brtnice). Tyto horniny se též vyznačují velkou tzv. geomorfologickou odolností. Skály na nich bývají však zaoblené a balvany pod nimi kvádrového tvaru. Specifikem je výskyt mohutných zaoblených balvanů na plošinách a mírných svazích – výsledek zvětrávání těchto hlubinných vyvřelin ve třetihorách. Nejedná se o bludné balvany, i když vypadají velmi podobně. Na vrcholech skal se vzácně vyskytují odborně i turisticky atraktivní skalní mísy s jezírky. Zvětraliny těchto hlubinných vyvřelin jsou zpravidla hrubě písčité a někdy umožňují existenci i pískomilným druhům rostlin a živočichů.

Krystalické vápence se vyskytují vzácně v úzkých pruzích, jsou méně geomorfologicky odolné. Nejsou příliš nápadné, ale v detailu se vyznačují ojedinělými jeskyněmi (Ledeč n./Sáz., Čertovy díry u Želivské přehrady), stepními stráňkami a bohatou květenou. Typické jsou i četné opuštěné drobné lomy (Svratecká hornatina, údolí Oslavy a Chvojnice).

Zvláštní horninou i z hlediska krajinného rázu jsou hadce. Vyskytují se v ostrůvcích na Borku u Chotěboře, Ranském Babylóně, u Sklenného nad Oslavou a hlavně v údolí Jihlavy u Mohelna, v menších výskytech i jinde. Jsou o trochu méně geomorfologicky odolné než ruly. Šedohnědozelená barva ojedinělých hadcových skal je zajímavá sama o sobě. Pozoruhodné je, že se na hadcích vyskytují přirozené borové lesy (v nižších polohách s příměsí dubů, ve vyšších se smrkem), které se od kulturních borů na jiných horninách vyznačují upraveností, výskytem květin a téměř úplnou absencí lesní buňky (ostružiníky, maliník, třtina křovištní).

K usazeným horninám patří menší výskyty opuk na severním okraji řešeného území (okolí Libice n./Doubravou, Sobiňov, území severozápadně od Vel. Dářka). Vyznačují se výrazným kontrastem plošin a svahů, a to i mimo údolí. Jsou však geomorfologicky pouze středně odolné a nevyskytují se na nich přirozené skály (v řešeném kraji, jinde ano). Jsou typické bílou barvou erodovaných svahů, výskytem bohaté relativně teplomilné vegetace na jižních stráňkách a druhotně malou lesnatostí.

Ze čtvrtohorních sedimentů jsou významné pokryvy sprašových hlín. Vyskytují se proti jiným krajům vzácně. Nachází se především v plochých depresích a na plošinách v severním cípu kraje u Vilémova, u Jihlavy, v okolí Jemnice a na plošinách podél Rokytné a Jihlavy na východě. Jsou geomorfologicky velmi málo odolné, projevují se tzv. měkkým reliéfem (bez výraznějších terénních hran). Charakteristické jsou i výskytem četných těžebních jam pro cihelny, téměř souvislým zorněním a s ním spojeným vznikem strží.

Dalšími čtvrtohorními sedimenty jsou nivní hlíny, písky a štěrky. V kraji Vysočina jsou zastoupeny relativně málo a zpravidla jen v užších pruzích na dnech otevřenějších údolí větších toků (Sázava, Doubrava, Moravská Dyje, Rokytná, místy Jihlava). Jsou to nezpevněné horniny s malou geomorfologickou odolností. Zajímavé jsou tím, že se i v současnosti rychle vyvíjejí v souvislosti s povodněmi na tocích, dochází v nich ojediněle k překládání koryt řek. Význačnou charakteristikou je jejich přirozená vysoká živnost a vlhkost, což umožňuje rozvoj specifických a nápadných nivních společenstev.

Nejvzácnějšími čtvrtohorními sedimenty jsou rašeliniště. Vždy se vyskytují na dnech depresí. Rašelina sama o sobě má malou geomorfologickou odolnost. Nacházíme ji především v okolí Velkého Dářka (celkem asi 3 km²) a v menších výskytech i ve Žďárských a Jihlavských vrších; zcela maloplošně i jinde.

Mají význam především z hlediska krajinného detailu, vyznačují se tmavou až černou barvou a vytékají z nich potoky zbarvené sytě hnědě. Pokrývají je specifická a nápadná společenstva rašelinných borů nebo pestrá vegetace rašelinných luk s nápadnými druhy jako jsou suchopýry. Rašeliniště na Šumavě, Krušných a Jizerských horách ve Slavkovském lese a v Krkonoších jsou samozřejmě podstatně větší, vyvinutější a výraznější. Na druhou stranu v jihovýchodní polovině státu se jedná o jednu z nejlepších rašelinišť a patří mezi atraktivitu kraje Vysočina.

K antropogenním sedimentům významným z hlediska krajinného rázu patří především stolovité haldy a odkaliště po těžbě uranových rud v okolí Dolní Rožínky. Haldy jsou ovšem situovány v údolích a porůstají dřevinami, takže nejsou příliš nápadné. K dalším zajímavým antropogenním sedimentům patří drobné haldy po středověké těžbě stříbra a zlata, zvl. v okolí Jihlavy, Humpolce, Havlíčkova Brodu aj. Tyto akumulace na rozdíl od hald uranové hlušiny zvyšují historickou hodnotu krajiny a její atraktivitu z hlediska cestovního ruchu.

2.1.2 Reliéf – tvary země utvářející krajinu

Georeliéf tvoří podstatnou složku krajinného rámce každého prostoru. Je vnímán především jako základní součinitel přírodního prostředí, jemuž jsou podřízeny prvky tvořící celkový ráz krajiny, krajinný obraz. Reliéf vytváří spolu s klimatickými podmínkami a hydrologickými poměry základní kostru přírodního rámce ovlivňující charakter krajiny na celém území vymezitelné oblasti krajinného rázu. Vysočina je chudá na dominanty přírodní povahy, tj. především hory nebo vysoké kopce. Z některých úhlů se však jako dominanty uplatňují vrcholové partie: Šipčáku, Devíti skal, a Buchtova kopce, specifický dominantní soubor vytváří hradba hřbetu Železných hor.

Georeliéf patří vždy k základním rysům krajinného rázu. Jak již bylo zmíněno, je georeliéf kraje relativně monotónní. Vyznačuje se mírným vlněním, a to jak v makroměřítku (klenbovo-zlomové elevace Jihlavských a Žďárských vrchů, ploché deprese v okolí říčky Doubravy, v okolí Havlíčkova Brodu, Telče a Moravských Budějovic), tak v měřítku středním i malém. K elevacím středního měřítka lze počítat zdvižené kry jako je Strážiště, Křemešník, Čeřínek, Melechov, Arnolecké hory apod. K depresím středního měřítka patří Doubravská brázda, okolí říček Jihlávky a Brtnice, Měřínská kotlina. Elevace a deprese v makroměřítku a středním měřítku jsou tektonického původu a vznikly vertikálními pohyby tektonických ker při bočním tlaku Alp v mladších třetihorách a ve čtvrtohorách. Na rozdíl od jiných krajů ČR vertikální pohyby tektonických ker zde byly menší, proto zdvižené kry i deprese jsou méně výrazné a erozní procesy již stihly jejich svahy zhladit, zmírnit a často i znejasnit. V drobném měřítku je georeliéfu vlněn do podoby pahorků a návrší střídajících se s mělkými údolními toků. Tyto elevace a deprese jsou převážně výsledkem vodní eroze působící od starších třetihor, přičemž výraznou roli při zhlazování reliéfu hrálo mrazové zvětrávání a půdotoky ve starších čtvrtohorách.

Z této obecně platné charakteristiky georeliéfu kraje poněkud vybočují území při severním, severovýchodním a jihovýchodním okraji. Do severní části kraje zasahují Žďárské vrchy s tzv. žďárským typem reliéfu. Vyznačuje se delšími táhlými širokými hřbety s převýšením 100 – 200 m nade dny paralelních protáhlých úvalovitých sníženin. Typická je naprostá absence terénních hran při poměrně velkém převýšení svahů. Jedná se asi o starší zdvižený georeliéfu, zřejmě z období mladších třetihor (miocén).

Při východním okraji Vysočiny leží hluboce zaříznuté, celkově širší a členité údolí Svratky s většími přítoky. Staré zarovnané povrchy zde byly až na výjimky zcela rozrušeny intenzivní hloubkovou erozí Svratky a jejích přítoků, takže se zde vyvinuly výrazné, místy i poměrně ostré a skalnaté kopce,

oddělené údolními s velkým spádem s peřejemi a malými vodopády. Určitou obdobou tohoto území je i průlom Sázavy ve Stvořidlech při západním okraji kraje.

Odlíšný ráz má i jihovýchodní část kraje. Celkově leží v nižší poloze, kolem 400 m n.m. a vyznačuje se rozsáhlými plošinami. Do nich se zařizly západomoravské řeky a vytvořily k okolnímu plochému reliéfu zcela kontrastní úzká skalnatá meandrující údolí.

Pokud se týče výškové členitosti, má převážná část kraje georeliéf členité pahorkatiny s převýšením 75 – 150 m/16 km². Dna sníženin a rozsáhlejší plošiny mají dokonce reliéf ploché pahorkatiny s převýšením 30 – 75 m/16 km². Jedná se o okolí Habrů, území severně od města Jihlavy, rybničnatou Veselskou sníženinu, plošiny na rozvodí Brtnice a Moravské Dyje a především rozsáhlé segmenty v okolí Moravských Budějovic a Jaroměřic n./Rokytnou. Naproti tomu členitější georeliéf nacházíme jednak na tektonicky zdvižených krátech, jednak v blízkosti zaříznutých údolí toků. Pokud došlo ke kombinaci tektonicky zdvižené kry a zaříznutého údolí v sousedství, dosahuje zde výšková členitost georeliéfu maxima, ojediněle až tzv. reliéfu hornatiny. Ta má výškovou členitost přes 300 m/16 km². V západní části kraje se vyskytuje pouze v oblasti Melechov-Stvořidla (převýšení cca 360 m). Ve východní části kraje se nachází v rozsáhlém segmentu v údolí Svratky od Dalečína až po Borač. Zde je také v rámci kraje dosaženo maximální členitosti georeliéfu s převýšením až 380 m (Horní les-Vír). Za hranicí kraje mezi údolím Svratky a Sýkořem převýšení dosahuje dokonce 415 m, což je jedna z nejvyšších hodnot ve vnitrozemí ČR. K územím s vyšší členitostí, tzv. členitým vrchovinám patří ještě Žďárské vrchy, jihovýchodní okrajový svah Železných hor, širší okolí masívu Melichova, severozápadní svah Křemešníku a kra Čeříňku, Javořická vrchovina západně od Telče, širší okolí údolí Jihlavy mezi Lukou n. J. a Okříškami a jižní svah Arnoleckých hor. Zbývající část území kraje má převážně charakter mírně zvlněné ploché vrchoviny.

Specifickými, poměrně nápadnými, atraktivními i nejvíce ohroženými bývají drobné tvary georeliéfu. V kraji Vysočina k nim patří především skály, roztroušené balvany, rokle a strže, jeskyně.

Skály můžeme rozdělit na několik typů podle polohy. Nejběžnější jsou skály při dnech údolí, vzniklé intenzivním zařezáváním vodního toku do skalního podloží. Jejich výška může dosahovat i několik desítek metrů, ale nad koruny stromů vystupují pouze výjimečně. Bývají atraktivní díky své vazbě na zpravidla peřejnatý vodní tok a také díky tomu, že leží v blízkosti turistických i hospodářských cest, vedoucích často na dně údolí.

Dalším typem jsou skály ve svazích – zpravidla ve svazích údolí, ale výše položené, často až při horní hraně údolí. Odborně se nazývají skalní sruby a mívají charakter rozčleněných skalních stěn. Vznikly v glaciálech (dobách ledových) podkopáváním svahu vodou z tajících sněhových závějí. Bývají vysoké kolem deseti metrů, vzácně více. Vzhledem k tomu, že ovšem leží v poloze, kde je výška stromů průměrně menší, větší z nich vystupují nad koruny stromů. Ty pak bývají atraktivními pohledovými i výhledovými body, ostatní skryté v lese jsou významné hlavně z hlediska krajinného detailu.

Třetím typem jsou skály vrcholové, tvořící izolované skály na hřbetech a vrcholech kopců. Vznikly podkopáváním původního vrcholu kopce tavnou a mrznoucí vodou ze závějí sněhu v dobách ledových (glaciálech). Odborně se nazývají tory a často mají charakter věží či krátkých skalních hradeb. Většina z nich je vysoká do 20 m, a bývá tak skryta v lese – přesto vlivem jejich jedinečné vrcholové polohy patří k významným prvkům krajinného rázu, atraktivním cílům turistiky i vítaným orientačním bodům. Pouze nejvyšší z tohoto typu skal vystupují nepatrně nad koruny stromů a umožňují alespoň částečný výhled (např. Devět skal). Ty pak patří k nejatraktivnějším prvkům krajiny.

Posledním typem jsou umělé skalní povrchy v lomech. Vyskytují se v různých polohách, ale v kraji Vysočina především ve svazích. Zpravidla mají charakter holých stěn a jsou tedy nápadné. Ovšem vlivem provozu lomu s vyloučením možností návštěvy, absenci vegetace a rizika padání uvolněných balvanů patří k spíše k negativně vnímaným útvarům. Tento negativní vztah se po opuštění lomu a tím i jeho zpřístupnění a též částečnému pokrytí vegetací postupně mění v ambivalentní až pozitivní – záleží na konečné úpravě lomu. Zpravidla velmi příznivě jsou hodnoceny lomy s jezírkem čisté vody na dně.

Skály při dnech údolí bývají v krajině nejčastější a nacházíme je i v krajinách, kde jiné typy skal chybějí. Můžeme je tedy potkat ve všech výraznějších údolích kraje a v bočních údolích před ústím přítoků. Větší skály se však vyskytují pouze v hlubokých ostře zaříznutých údolích. K nim patří (od severu) údolí Doubravy, celé údolí Želivky pod Sedlickou nádrží, údolí Sázavy u Ledče, Stvořidla na Sázavě (ale zde proti očekávání poměrně málo a menší), údolí Sázavy mezi Pohledem a Žďárem n./Sáz., údolí Svatky mezi Dalečínem a Boračí včetně údolí jejích větších přítoků (Bystřička, Hodonínka, Nedvědička a Loučka s Libochovkou). Skály v této oblasti patří k nejvyšším a dosahují převýšení až 80 m (Sokolí skála u Prudké). Spíše ojedinělé a menší skály se nacházejí v údolí Jihlavy mezi Kostelcem a Okříškami. Podobně je tomu v údolí Oslavy od konce zátopy nádrže Mostišťe po Náměšť n./Oslavou. Velmi bohatě je tento typ skal zastoupen naopak na středních tocích těchto řek v údolích Jihlavy pod Vladislaví a údolí Oslavy pod Náměští. Zde je v celém kraji nápadná koncentrace těchto skal a jsou (resp. byly) zde i nejvyšší skály v kraji (Wilsonova skála před zatopením měla výšku téměř 100 m). Impozantní koncentrace vysokých skal tohoto i druhého typu je v okolí zříceniny hradu Levnova na soutoku Oslavy a Chvojnice. Menší a méně početné skály se nacházejí v údolí Rokytné při jižní hranici kraje.

Skály se svazích bývají jak v údolích, tak na výraznějších vyšších kopcích. Nacházejí se vzácně v údolí Želivky, hojně v údolí Svatky a výše zmíněných přítoků, v údolí Jihlavy pod Kozlovem a Oslavy pod Náměští N./Oslavou. Pozoruhodné jsou zvláště v údolí Jihlavy (zde bohužel zčásti zmizely pod hladinou nádrže) a v údolí Oslavy (Malá a Velká skála), kde tvoří významné vyhlídkové body. Skály na svazích kopců jsou běžnější ve vyšších polohách kraje na výrazněji vystupujících vrších. Celkem časté jsou v takových polohách menší skalní sruby, větší jsou vzácností. Nacházíme je na svazích Melechova, Čeřítku, Javořické vrchoviny, Žďárských vrchů (např. Čtyři palice), v Arnoleckých horách a hojně při východní hranici kraje ve Svratecké hornatině nad údolím Svatky.

K nejpozoruhodnějším a nejvzácnějším typům náležejí vrcholové skály. Jejich výskyt je omezen jen na ojedinělé menší oblasti. Nacházejí se na Čeřítku, na sz. straně vrcholu Křemešníku, některých vrcholech Javořických vrchů (Hradisko, Rokštejn, Míchova skála atd.), na Špičáku u Třeště (zde nepřilíží vysoké), Vysokém kameni sz. od Jihlavy, v Arnoleckých horách pouze na vrcholu Kyjova a poměrně často na vrcholech Svratecké hornatiny. Nejhojnější, nejtypičtější a nejatraktivnější jsou ve Žďárských vrších, kde tvoří jeden z hlavních rysů území i jeho turistických zajímavostí. Menší skalky se samozřejmě nacházejí i jinde, ale podílejí se na utváření krajinného rázu pouze v lokálním měřítku.

Roztroušené zaoblené balvany se nacházejí v oblasti výskytu prvohorních (varijských) hlubinných vyřelin – žul a syenitů. Nacházíme je tak na svazích masívu Melechova i v korytě Sázavy ve Stvořidlech pod ním i v protějším svahu Leštinského kopce. Hojně a typické jsou na Čeřítku a v Jihlavských vrších. Jejich nejrozsáhlejší výskyt je v oblasti Třebíčského masívu mezi údolím Jihlavy a Oslavy. Unikátní výskyty a akumulace mohutných těchto balvanů jsou v korytě Oslavy mezi Velkým Meziříčím a Vančí. Toto údolí je přitom velmi málo známé. S výjimkou severního okraje řešeného

území a plošin na jihovýchodě se volné kameny vyskytují prakticky v celém území kraje a podílejí se na jeho rázu, patří k neodmyslitelným rysům Vysočiny. Zrovna tak k nim patří mizející kamenné zídky a tarasy poskládané z těchto kamenů.

Rokle jsou vázány na skalní horniny a patří k velmi vzácným tvarům, a to i v kraji Vysočina. Nejvýraznější, i když ne příliš typické, jsou rokly údolí Doubravy pod Chotěbořem a Trenkova rokla v údolí Loučky. Obě patří k velmi atraktivním a často navštěvovaným místům kraje. Menší a kratší rokly s malými vodopády nacházíme i u intenzivně se zařezávajících potůčků ústících do Svratky. Na pomezí ke tvaru strže je Štíří důl vyvinutý v opukách pod rybníkem Malé Dářko.

Strže jsou vázány na měkké nezpevněné horniny, v kraji Vysočina především na svahoviny a sprašové hlíny v jihovýchodní části kraje. Bývají chápány výhradně jako negativní rys devastace zemědělské krajiny vodní erozí. Do jisté míry tomu tak je, zároveň to jsou však výrazné kontrastní prvky zpravidla monotónní krajiny. Často mají velký význam historický, neboť mohou signalizovat trasy starých stezek či bývalých cest ke svážení úrody z dnes již neexistujících polí na návrších. V kraji se vyskytují relativně málo.

Ještě vzácnějším tvarem v kraji jsou jeskyně. Můžeme je rozdělit na pseudokrasové – vyvinuté v nerozpustných horninách a krasové, vyvinuté v kraji Vysočina výhradně v mramorech. Jsou to atraktivní tvary, působící svou tajemností. Četnější jsou drobné jeskyňky vzniklé vyvětráním zpravidla vrcholových skal (např. v Pasecké skále ve Žďárských vrších). Bývají jen několik metrů dlouhé a s jejich tajemností to proto nebývá slavné. Krasové jeskyně jsou velmi vzácné, v kraji vázané výhradně na pruhy mramorů v okolí Ledče n./Sázavou. Zde se k nim ovšem lidé zachovali macešsky, jejich vchody jsou buď zavezené, odtěžené, nebo zadržované za účelem jímání vody. Čertovy díry nad přehradou Želivka (Švihov) jsou nepřístupné vlivem polohy v ochranném pásmu vodního zdroje.

2.1.3 Geomorfologické členění území

Z hlediska geomorfologického členění České republiky se většina území kraje nachází v podsoustavě (oblasti) Českomoravská vysočina, která přísluší k Česko-moravské geomorfologické soustavě (subprovincii). Pouze na severu zasahuje nevýznamnou a nereprezentativní částí do podsoustavy (oblasti) Středočeská tabule, která je součástí soustavy (subprovincie) Česká tabule.

Komplexní představu o geomorfologickém členění krajiny kraje Vysočina udává následující stručná charakteristika jednotlivých podcelků:

2.1.3.1.1 Geomorfologický celek Křemešnická vrchovina

Jindřichohradecká pahorkatina- jižní část Křemešnické vrchoviny, plochá pahorkatina s mělkými sníženinami, rozloha 443 km², složena z hlubinných vyvěřelin centrálního moldanubického plutonu a jeho pláště. Střed tvoří Jindřichohradecká kotlina, plochý reliéf je proříznut neckovitým údolím Nežárky a jejích přítoků. Je vyplněno neogenními usazeninami, ve východní části probíhá hlavní evropské rozvodí.

Pacovská pahorkatina - západní část Křemešnické vrchoviny, pahorkatina tvořená převážně rulami, 443 km², ve sníženinách zbytky neogenních sedimentů, suky, vyzdvižené kry, údolí vodních toků jsou většinou plochá.

Želivská pahorkatina - severozápadní část Křemešnické vrchoviny. Členitá pahorkatina s hlubokými údolímí Želivky a Sázavy, tvořená rulami, povrch se sklání od východu k západu a od jihu k severu. Nad zarovnaný povrch vyčnívají křemencové suky.

Humpolecká vrchovina - východní část Křemešnické vrchoviny, plochá vrchovina tvořená žulami, jejich pláštěm, rozloha 577 km², severní část tvoří dva hřbety- hrásti, mezi nimiž leží Humpolecká kotlina, jižní část má pahorkatinný reliéf, nad nějž vystupují hrásti Křemešníku a Čerínku. V žulových oblastech jsou příznačné formy větrávání a odnosu žuly, kryogenní tvary.

2.1.3.1.2 Geomorfologický celek Hornosázavská pahorkatina

Kutnohorská plošina - severozápadní část Hornosázavské pahorkatiny, členitá pahorkatina s povrchem skloněným od severu k jihu, na krystaliniku se zbytky křídových hornin.

Světelská pahorkatina - západní část Hornosázavské pahorkatiny. Členitá pahorkatina s povrchem skloněným od severu k jihu na krystalinických horninách (rulách a žulách). Plochý zvlněný reliéf je rozřezán údolními pravými přítoky Sázavy.

Havlíčkobrodská pahorkatina - část Hornosázavské pahorkatiny. Členitá pahorkatina tvořená horninami moldanubika s ostrůvky hlubinných vyvěřelin centrálního moldanubického plutonu. V Dářské brázdě jsou zaklesnuté křídové usazeniny, plochý povrch je proříznutý údolím Sázavy a jejich přítoků. Suky jsou tvořeny amfibolity.

Jihlavsko-sázavská brázda - jižní část Hornosázavské pahorkatiny. Členitá pahorkatina budovaná rulami a migmatity, na jihu též syenitem jihlavského masivu. Rozsáhlé plošiny zarovnaného povrchu s pozůstatky neogenních sedimentů (písky a jíly). Na jihu rozdělená příčným prahem. Skalní podloží je zvětralé, povrch kryt sprašovými hlínami.

2.1.3.1.3 Geomorfologický celek Železné hory

Sečská vrchovina - jihovýchodní část Železných hor. Členitá vrchovina s povrchem skloněným k severovýchodu. Velice pestrá geologická skladba. Do území kraje zasahuje jižní část tvořená zvrásněnými proterozoickými a paleozoickými horninami kutnohorského krystalinika s ostrůvky křídových usazenin.

2.1.3.1.4 Geomorfologický celek Hornosvratecká vrchovina

Žďárské vrchy - severozápadní část Hornosvratecké vrchoviny. Plochá vrchovina tvořená krystalickými horninami. Vyklenutý povrch, na jihovýchodě omezená složeným zlomovým svahem v pokračování Dlouhé meze. Příznačné jsou dlouhé protáhlé hřbety se skalními tvary oddělené hlubokými, ale rozevřenými údolními, na hřbetech jsou četné skalní tvary (izolované skály, mrazové sruby, kryoplanační terasy). Charakteristické jsou rybníky v plochých sníženinách.

Nedvědicá vrchovina - jihovýchodní část Hornosvratecké vrchoviny. Členitá vrchovina tvořená horninami krystalinika, ve sníženinách se vyskytují miocénní usazeniny.

2.1.3.1.5 Geomorfologický celek Křižanovská vrchovina

Brtnická vrchovina- západní část Křižanovské vrchoviny, plochá vrchovina tvořená krystalickými břidlicemi (rulami) s hlubinnými vyvěřelinami. Příznačný je povrch dlouhých hřbetů, oddělených podélnými sníženinami, v severní části hřbety ve směru sever-jih v příčném profilu výrazně nesouměrné, nad plochý povrch se zvedají suky s kryogenními jevy, mřížová říční síť, říční údolí jsou v pramenných oblastech plochá a na dolních tocích se zařezávají.

Dačická kotlina - část Křižanovské vrchoviny - protáhlá sníženina ve směru SSV-JJZ v rulách a žulách, rozloha 205 km², je výrazně omezena svahy a po celé délce protékána Moravskou Dyjí. Na dně jsou zbytky neogenních jezerních usazenin.

Bítešská vrchovina - severovýchodní část Křižanovské vrchoviny. Plochá vrchovina složená z krystalických břidlic (hlavně ruly) a vyvřelin, místy ostrůvky mořských neogenních usazenin. Plochý povrch vrchoviny je dobře přizpůsoben odolnosti hornin, místy jsou uchovány hluboké tropické zvětraliny. Neogenní usazeniny jsou místy v údolích řek (Loučka).

2.1.3.1.6 Geomorfologický celek Javořícká vrchovina

Jihlavské vrchy - severní část Javořícké vrchoviny, členitá vrchovina tvořící osu Českomoravské vrchoviny, složená hlavně z dvojslídnych žul s lemem rul. Představuje soustavu žulových ker, která se dělí na masivní severní část - Řásenská vrchovina, mající podobu kvádrů omezeného výraznými svahy s nejvyšším vrcholem Javořicí, střední část tvořící příčnou Mrákotínskou sníženinu a jižní část (skupina Pivniček). Na vrcholech a hřebetech jsou skalní útvary - skalní hradby, izolované skály, mrazové sruby, balvanová moře apod.

Novobystřická vrchovina - jižní část Javořícké vrchoviny. Plochá vrchovina se svérázným kupovitým povrchem, rozloha 527 km², střední výška 591 m. Tvořena je žulami až granodiority centrálního moldanubického plutonu. Ve sníženinách jsou neogenní usazeniny. Tvářnost povrchu je ovlivněna vlastnostmi žul, kupovitý reliéf je tvořen mnoha ruwary, balvany, četné jsou drobné tvary zvětrávání a odnosu (skalní mísy, skalní výklenky, žlábkové škrapy apod.), na vrcholech kryogenní tvary - mrazové sruby, kryoplanační terasy.

2.1.3.1.7 Geomorfologický celek Jevišovická pahorkatina

Jemnická kotlina - jihozápadní část Jevišovické pahorkatiny, mělká kotlina nepravidelného půdorysu vzniklá v rulách s pruhy amfibolitů. Jsou v ní zachovány jezerní neogenní usazeniny, osu sníženiny tvoří údolí Želetavky.

Bítovská pahorkatina - členitá pahorkatina proříznutá hlubokým údolím Dyje se zaklesnutými meandry. Tvořená je krystalickými horninami, na nichž spočívají ostrůvky neogenních usazenin. Přítoky Dyje se postupně zařezávají do zarovnaného povrchu. Na území kraje mezi Jemnicí a Moravskými Budějovicemi.

Jaroměřická kotlina - severozápadní část Jevišovické pahorkatiny, sníženina s plochým dnem, nad které ční ojedinělé vyvýšeniny vzniklé především vlivem menší odolnosti žul třebíčsko-meziříčského plutonu. Na území zasahuje okrajově v prostoru Blížkovic.

Znojemská pahorkatina - jihovýchodní část Jevišovické pahorkatiny, členitá pahorkatina prořezaná hlubokými údolními Rokytné, Jevišovky, Jihlavy, Oslavy a Dyje. Složená je z krystalických hornin a vyvřelin dyjského plutonu, ostrůvky miocenních usazenin (kaolíny). Na území kraje oblast mezi Náměští n/ O. a Jaroměřicemi n/ R.

2.1.3.1.8 Geomorfologický celek Středočeská tabule

Čáslavská kotlina - do území zasahuje pouze zcela okrajově na severu území obce Golčův Jeníkov. Představuje ji plošinatý reliéf s velkými bloky orné místy prořezaný drobnými vodními toky.

Přehled o základním členění vyšších a nižších geomorfologických jednotek udává následující tabulka:

vyšší jednotky		geomorfologické	nižší geomorfologické jednotky	
soustava (Subprovincie)	podstava (Oblast)	celek	podcelek	okrsek
II Česko-moravská soustava (subprovincie)	IIC Českomoravská vrchovina	1 Křemešnická vrchovina	Jindřichohradecká pahorkatina	IIC-1A-c Žirovnická pahorkatina
			Pacovská pahorkatina	IIC-1B-a Řísnická vrchovina IIC-1B-b Cetorazská pahorkatina IIC-1B-c Božejovská pahorkatina IIC-1B-d Rohozenská kotlina IIC-1B-e Tučapská pahorkatina IIC-1B-f Svidnická vrchovina IIC-1B-i Obrataňská kotlina
			Želivská pahorkatina	IIC-1C-a Čechtická pahorkatina IIC-1C-b Zručská vrchovina IIC-1C-c Košetická pahorkatina IIC-1C-d Hořepnická pahorkatina
			Humpolecká vrchovina	IIC-1D-a Melechovská vrchovina IIC-1D-b Humpolecká kotlina IIC-1D-c Herálecká vrchovina IIC-1D-d Jeníkovská vrchovina IIC-1D-e Vyskytenská pahorkatina IIC-1D-f Čeřínek IIC-1D-g Křemešník
		2 Homosázavská pahorkatina	Kutnohorská plošina	IIC-2A-b Golčojeníkovská pahorkatina IIC-2A c Doubravská brázda
			Světelská pahorkatina	IIC-2B-b Třebětínská pahorkatina
			Havlíčkobrodská pahorkatina	IIC-2C-a Chotěbořská pahorkatina IIC-2C-b Přibyslavská vrchovina IIC-2C-c Dářská brázda IIC-2C-d Sobiňovský hřbet
			Jihlavsko-sázavská brázda	IIC-2D-a Pohledská pahorkatina IIC-2D-b Dobronínská pánev IIC-2D-c Beranovský práh IIC-2D-d Jeclovská sníženina IIC-2D-e Jihlavská kotlina IIC-2D-f Štocký stupeň

vyšší jednotky		geomorfologické	nižší geomorfologické jednotky	
soustava (Subprovincie)	podstava (Oblast)	celek	podcelek	okrsek
II Česko-moravská soustava (subprovincie)	IIC Českomoravská vrchovina	3 Železné hory	Sečská vrchovina	IIC-3B-a Kameničská vrchovina IIC-3B c Stružnická pahorkatina
		4 Homosratecká vrchovina	Žďárské vrchy	IIC-4A-b Pohledeckoskalská vrch. IIC-4A c Devítiskalská vrchovina IIC-4A-d Milovská kotlina
			Nedvědicá vrchovina	IIC-4B b Vířská vrchovina IIC-4B-g Pernštejská vrchovina IIC-4B h Sulkovecká vrchovina
		5 Křížanovská vrchovina	Bítešská vrchovina	IIC-5A-a Měřinská kotlina IIC-5A b Arnolecké hory IIC-5A-c Veselská sníženina IIC-5A-d Henzlička IIC-5A e Světnovská sníženina IIC-5A-f Novoměstská pahorkatina IIC-5A-g Bobrovská pahorkatina IIC-5A h Jinošovská pahorkatina IIC-5A-i Deblínská vrchovina IIC-5A-j Pyšelský hřbet IIC-5A k Velkomeziříčská pahorkatina IIC-5A-l Borská pahorkatina IIC-5A m Libochovská sníženina
			Brtnická vrchovina	IIC-5B-a Třeštská pahorkatina IIC-5B b Špičák IIC-5B-c Kosovská pahorkatina IIC-5B-d Puklická pahorkatina IIC-5B e Zašovský hřbet IIC-5B-f Řehořovská pahorkatina IIC-5B-g Čechtínská vrchovina IIC-5B h Karkvartická pahorkatina IIC-5B-i Starohobzská vrchovina IIC-5B-j Otínská pahorkatina
			IIC 5C-Dačická kotlina	

vyšší geomorfologické jednotky			nižší geomorfologické jednotky	
soustava (Subprovincie)	podstava (Oblast)	celek	podcelek	okrsek
		6 Javořická vrchovina	Jihlavské vrchy	IIC-6A-a Řásenská vrchovina IIC-6A-b Mrákotínská sníženina IIC-6A-c Pivničky
			Novobystřická vrchovina	IIC-6B-d Studenská pahorkatina
II Česko-moravská soustava (subprovincie)	IIC Českomoravská vrchovina	6 Jevišovická pahorkatina	IIC-7A-Jemnická kotlina	
			Bítovská pahorkatina	IIC-7B-a Dešovská pahorkatina
			Jaroměřická kotlina	IIC-7C-a Stařečská pahorkatina IIC-7C-b Třebíčská kotlina IIC-7C-c Moravskobudějovická brázda
			Znojemská pahorkatina	IIC-7D-a Náměšťská sníženina IIC-7D-b Hartvíkovická vrchovina IIC-7D-c Mohelnská vrchovina IIC-7D-d Hrotovická pahorkatina IIC-7D-l Myslibožský hřbet IIC-7D-m Tavíkovická pahorkatina
VI Česká tabule	VIB Středočeská tabule	3 Středolabská tabule	Čáslavská kotlina	VIB-3B-b Ronovská kotlina

Výšková členitost kraje je poměrně homogenní. Průměrná nadmořská výška se pohybuje mezi 400 - 500 m n. m. Nejvýše položeným bodem je Javořice s nadmořskou výškou 863,5 m n.m. Téměř identickou nadmořskou výšku má nejvyšší vrchol Žďárských vrchů - Devět skal 836,5m. Mimo Jihlavské a Žďárské vrchy patří k nejvýše položeným územím oblast Pacovské pahorkatiny, Čeříнку a Křemešníka, Špičák a Melechov, jejichž vrcholy přesahují výšku 700 m n.m. Nejnižší položeným místem kraje je údolní niva Oslavy a Jihlavy v obcích Senorady a Lhánice (240 m n.m.).

Reliéf území je homogenní, většinou rázu pahorkatin až vrchovin. Největší hodnoty relativní nadmořské výšky dosahuje reliéf Jevišovické pahorkatiny a Nedvědicke pahorkatiny na východě kraje, pro které jsou typická hluboká zaříznutá údolí vodních toků s vysokým převýšením.

Antropogenní tvary reliéfu regionálního významu se na území kraje nacházejí pouze ojediněle, a to formou odvalů, výsypek a hald v prostoru těžby v oblasti Dolní Rožínky, dobývacích prostorů povrchové těžby (Mrákotín, Vanov, Lipnice...). Místy výrazným zásahem do tvaru reliéfu je těleso dálnice D1.

2.1.4 Půdy

V závislosti na morfologii terénu, geologickém podloží, klimatu a dalších faktorech se v území vyvinuly různé typy půd. Určujícím faktorem je převaha podložních kyselých hornin.

Značné zastoupení mají asociace kambizemí, a to včetně zkulturněných zemědělských forem. Nejvíce zastoupeným půdním typem v území je kambizem. V plochých částech se nacházejí ostrovy pseudoglejů na těžších hlínách. Nižší plošiny a horní části okrajových svahů centrální části Vysočiny pokrývají území typické kambizemě, často oglejené. Podle trofnosti, ovlivnění vodou a na styku k jiným půdním typům se vyskytují subtypy, z nichž nejvíce zastoupeným je kambizem typická oligomezotrofní (varieta kyselá). Na okrajových svazích jsou zpravidla vyvinuty kambizemě typické. Ty mají největší zastoupení na Třebíčsku. Zde se na sprašových a hlinitých stanovištích nachází ostrůvky luvizemě typické s dalšími subtypy a dále hnědozem s různými subtypy. Na hlinitých materiálech plošin se střídavým zamokřováním vznikly pseudogleje. Na skalnatých stanovištích se vyskytují různé subtypy litozemí a rankerů. V nejvýše položených místech Žďárských vrchů a Javořické vrchoviny jsou zastoupeny podzoly na kyselých stanovištích. Půdy s vysokou hladinou podzemní vody se nacházejí zejména podél vodotečí a na prameništích. Jsou to gleje místy zrašelinělé a fluvizemě.

Převažují půdy většinou hlinitopísčité až písčitolhinité, s menším obsahem skeletu, slabě až středně bohaté. Ty se nacházejí zejména na rulách a žulách. Charakteristický je vyšší podíl skeletu, místy jsou půdy až balvanité. Zásoby půdních živin jsou slabé až střední.

2.1.5 Klima

Území kraje Vysočina lze zařadit, dle členění Quitta (1975), do několika oblastí s typickými klimatickými charakteristikami. Základní klimatické charakteristiky se na území kraje výrazněji odlišují v prostoru Javořické vrchoviny a Hornosvratecké vrchoviny, kde převažuje chladné a vlhčí klima od relativně teplých a sušších oblastí navazujících pahorkatin, až po nejteplejší oblast MT 11 na jihovýchodě a v nivě Doubravy. Celkem lze na území kraje vymezit osm klimatických oblastí, a to sedm mírně teplých (MT11, MT10, MT9, MT7, MT5, MT3, MT2) a chladnou oblast (CH7).

2.1.5.1.1 Charakteristika klimatických oblastí

- MT11 - dlouhé léto, teplé, suché přechodné období, krátké, s mírně teplým jarem a podzimem. Zima je krátká, mírně teplá a velmi suchá, krátké trvání sněhové pokrývky. Oblast vymezená v nejnižších partiích kraje od jihovýchodu podél Jihlavy a Oslavy.
- MT10 –oblast vymezená na severozápadě od Polabské nížiny - podél Doubravy a na západě podél Sázavy. Dlouhé léto, teplé a mírně suché. Krátké přechodné období s mírně teplým jarem a mírně teplým podzimem. Krátká zima je mírně teplá a velmi suchá s krátkým trváním sněhové pokrývky.
- MT9 - oblast navazující na jihovýchodě a východě kraje na oblast MT11 - vymezená v prostoru Velkého Meziříčí, Jaroměřic a Křižanovska. Mírně teplá oblast je charakterizovaná dlouhým létem, které je teplé a suché až mírně suché, zima je krátká, suchá a mírná.
- MT7 - oblast zasahuje do kraje Vysočina od jhozápadu podél Kamenice. Vymezena je v prostoru mezi Kamenicí a Žirovnicí. Normálně dlouhé, mírné, mírně suché léto. Přechodné období je

normálně dlouhé s mírně teplým jarem a mírně teplým podzimem. Zima je normálně dlouhá, mírná až mírně chladná, suchá s krátkým trváním sněhové pokrývky.

- MT5 - mírně teplá oblast charakterizovaná velmi krátkým až krátkým, mírně chladným a vlhkým létem, přechodné období je dlouhé s chladným jarem a mírně chladným podzimem. Zima je velmi dlouhá a chladná, mírně vlhká s dlouhým trváním sněhové pokrývky. Oblast je vymezená na jihozápadě a západě okresu Pelhřimov. V okolí Havlíčkova Brodu pásovitě navazuje na MT9 na východě kraje.
- MT3 - mírně teplá oblast charakterizovaná chladným a vlhkým, krátkým létem. Přechodné období je velmi dlouhé a s velmi chladným jarem a chladným podzimem. Zima je velmi dlouhá, velmi chladná, vlhká s velmi dlouhým trváním sněhové pokrývky. Souvislá oblast vymezená na většině území, navazuje na oblast CH7.
- CH7 – zahrnuje centrální část Žďárských vrchů, Javořické vrchoviny a Křemešníka. Izolované část Kutnohorské plošiny na severozápadě. Velmi krátké až krátké léto a mírně chladné a vlhké. Přechodné období je dlouhé, mírně chladné jaro a mírný podzim. Zima je dlouhá, mírná, mírně vlhká s dlouhou sněhovou pokrývkou.

Klimatické charakteristiky	MT ₁₁	MT ₁₀	MT ₉	MT ₇	MT ₅	MT ₃	MT ₂	CH ₇
Počet letních dnů	40-50	40 – 50	40-50	30-40	30 - 40	20 – 30	20-30	10-30
Počet dnů s teplotou větší než 10°C	140-160	140-160	140-160	140-160	140-160	120–140	140-160	120-140
Počet mrazových dnů	110-130	110-130	110-130	110-130	130-140	130–160	110-130	140-160
Počet ledových dnů	30-40	30-40	30-40	40-50	40 - 50	40 – 50	40-50	50-60
Průměrná teplota v lednu	-2až-3	-2až-3	-3až-4	-2až-3	-4 - -5	-3 - -4	-3až-4	-3až-4
Průměrná teplota v červenci	17-18	17-18	17-18	16-17	16 - 17	16 – 17	16-17	15-16
Průměrná teplota v dubnu	7-8	7-8	6-7	6-7	6 - 7	6 – 7	6-7	4-5
Průměrná teplota v říjnu	7-8	7-8	7-8	7-8	6 - 7	6 – 7	6-7	6-7
Počet dnů se srážkami 1 mm a více	90-100	110-120	100-120	110-120	100-120	110–120	120-130	120-130
Úhrn srážek ve vegetačním období	350-400	400-450	100-450	400-450	300-450	350–400	450-500	500-600
Úhrn srážek v zimním období	200-250	200-250	250-300	250-300	250-300	250-300	250-300	350-400
Počet dnů se sněhovou pokrývkou	50-60	50-60	60-80	60-80	60 - 100	60 - 100	80-100	100-120
Počet zamračených dnů	120-150	120-150	120-150	120-150	120-150	120-150	150-160	150-160
Počet jasných dnů	40-50	40-50	40-50	40-50	50 - 60	40 - 50	40-50	40-50

2.1.5.1.2 Chod teploty

Dlouhodobé průměrné roční teploty se pohybují na většině území kraje mezi 6 a 7°C v závislosti na nadmořské výšce, konfiguraci terénu, charakteru ploch ap. Ve vrcholových partiích Žďárských vrchů a Jihlavských vrchů průměrné roční teploty klesají i pod 6°C. Vyšších hodnot dosahují průměrné roční teploty podél Doubravy a na Třebíčsku a Hrotovicku.

1901-1950	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	rok Ø
Počátky	-3.5	-2.4	1.6	6.0	11.5	14.1	15.8	15.1	12.0	7.0	1.3	-2.0	6.4
Řídelov	-4.2	-3.1	0.7	5.1	10.9	14.2	16.0	14.8	10.9	5.8	0.6	-2.5	5.8
Telč	-3.8	-2.2	1.7	6.3	11.7	14.7	16.4	15.5	11.8	6.7	1.6	-1.9	6.5
Kostelec	-3.5	-1.9	1.7	6.3	11.6	14.6	16.1	15.5	11.9	7.2	2.0	-1.7	6.7

Hrotovice	-2,9	-1,6	2,7	7,6	12,9	15,8	17,5	16,6	13,1	7,7	2,4	-1,3	7,5
Havlíčkův Brod	-3,2	-1,9	2,0	6,7	12,2	15,1	16,9	15,9	12,4	7,3	2,2	-1,4	7,0
Bystřice nad Pernštejnem	-3,9	-2,5	1,4	6,2	11,9	14,6	16,6	15,6	11,8	6,6	1,4	-2,0	6,5

Inverzní polohy jsou ovlivněny zejména reliéfem, expozicí terénu, teplotou a vlhkostí vzduchu, slunečním zářením a větrem. V řešeném území se inverzní polohy nacházejí především v údolích řek.

2.1.5.1.3 Srážky

V území se projevuje výrazný srážkový stín Českomoravské vrchoviny. Nejnižších průměrných ročních úhrnů dosahují oblasti na východě a jihovýchodě území (Třebíč, Hrotovice, Telč, Jemnice). Nejvyšší roční průměrné úhrny srážek jsou zaznamenány na stanicích v nejnižších částech - Žďárské vrchy a Javořická vrchovina. Na ostatních částech území kraje srážkové úhrny většinou dosahují průměrných hodnot v České republice.

Průměrné roční úhrny srážek (v mm). za období 1901-1950:

Stanice	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Rok
Jihlava	41	38	34	47	60	74	83	73	47	48	42	43	630
Telč	34	32	30	37	61	82	75	79	42	36	37	39	584
Rohozná	48	42	38	54	65	76	92	81	53	56	45	50	700
Křemešník	45	41	37	51	74	76	91	81	53	53	47	45	694
Počátky	47	43	37	53	69	82	94	82	53	58	47	47	712
Pelhřimov	41	37	34	49	67	73	85	75	52	50	41	41	645
Havlíčkův Brod	47	41	39	52	67	80	93	85	56	56	48	48	712
Golčův Jeníkov	34	31	32	49	64	70	83	73	50	47	37	37	607
Žďár nad Sázavou	51	46	40	57	65	79	95	86	58	59	50	50	736
Milovy	57	50	49	63	76	84	102	95	66	64	64	62	832
Třebíč	32	31	28	43	54	70	79	63	42	45	39	37	563
Jemnice	35	32	27	44	59	71	86	72	53	43	37	36	595

2.1.5.1.4 Proudění vzduchu

Průměrná roční četnost směrů větru (v %):

Směr	S	SV	V	JV	J	JZ	Z	SZ	BEZV.
Dolní Cerekev	4	15	11	10	9	16	15	8	12
Kostelní Myslová	11.2	4.4	8.4	16.1	6.7	4.1	20.6	17.5	11.0

Převažující západní proudění je prioritně určováno rozložením tlakových útvarů. V průběhu roku se uplatňuje vliv zimní anticyklóny a letní cyklóny. Místní větry jsou ovlivněny příslušnými orografickými podmínkami, které tyto hlavní směry deformují. Se vzrůstající nadmořskou výškou se místní ovlivnění směrů větrů snižují. V letních měsících převládají západní až severozápadní větry, v zimě jihovýchodní. Na stanici Pelhřimov se výrazně projevuje severní složka proudění, což je dáno primárně uspořádáním terénu. Vzhledem k členitému terénu se směr a síla větrů lokálně mění. Procento bezvětří (calm) je vyšší v oblasti Pelhřimovska a na východě kraje, což ovlivňuje relativně krátkodobé trvání radiačních inverzí.

Vítr ovlivňuje průběh mnoha jiných meteorologických prvků, jako teploty vzduchu, výparu, tání sněhové pokrývky, výskytu mlh, srážek a trvání inverzí a tím spojený rozptyl atmosférických příměsí.

2.1.5.1.5 Kvalita ovzduší, klimatické změny

S otázkou podnebí souvisí i stav ovzduší, který je na Českomoravské vysočině, v porovnání s ostatním územím republiky, velice dobrý. V území, ani v nejbližším okolí se nenacházejí výrazné zdroje imisí. To

se odráží v krajině především v atraktivních prostorech zvýšením rekreačních aktivit ať už formou výstavby rekreačních zařízení a objektů pro individuální rekreaci (chaty, chalupy), ale též v turistickém využití krajiny.

2.1.6 Vodní poměry a vliv vodních prvků na krajinný ráz kraje Vysočina.

Krajem prochází hlavní evropské rozvodí mezi černým a Severním mořem. Oživením a bioklimatickým přínosem krajiny je také množství velkých i malých rybníků (zejména v okolí Telče a Žďáru nad Sázavou) a umělých nádrží, které jsou buď zásobárnou pitné vody, nebo slouží k rekreačním účelům.

Vysočina je pramennou oblastí významných českých a moravských řek. Patří k nim Sázava, Doubrava, Želivka, Nežárka, Jihlava, Svatka, Oslava a Moravská Dyje.

Umělé vodní nádrže a velké rybníky (včetně Velkého Dářka, který je největším rybníkem kraje) jsou pro jezdeckou turistiku opět přínosem (možnost koupání a odpočinku, napojení koně, popřípadě plavení) i komplikací současně. Většinou se totiž jezdec s koněm dostávají do hustě obývané oblasti, kde je příliš mnoho podnětů zároveň (hluk aut, silně puštěná hudba, pobíhající psi, pokřikující děti apod.) a kde hrozí větší riziko úrazu koně i lidí kolem.

Vodní prvky neodmyslitelně patří k charakteru kraje Vysočina, ale většina občanů si představí především rybníky. Je to pochopitelné, patří neodmyslitelně k náhorním plošinám Českomoravské vrchoviny i přilehlých území. Krajinný svéráz však vytvářejí především ve středně velkých kotlinách a sníženinách. Jsou charakteristické pro Doubravskou brázdou (Rybníky Řeka, Vel. Dářko ad.), Veselskou sníženinu jižně od Žďáru n./Sázavou, Křižanovskou sníženinu, ale hojně jsou i na plošinách mezi údolímí Oslavy a Jihlavy nebo v úvalovitých údolíčkách na obvodu Jihlavských vrchů. Četné menší jsou i jinde. Vzácné jsou však při okrajích kraje, kde se zařezaly vodní toky, odvodnily podmáčené sníženiny a vytvořily zaříznutá až skalnatá údolí (viz výše).

Zde nacházíme pro kraj ne tak typické a ne tak známé, ale rozhodně pozoruhodné peřejnaté potoky, říčky a řeky. Nejznámější peřejnaté úseky již byly jmenovány v rámci údolí – jsou to průlom Doubravy u Chotěboře – zde dokonce se dvoumetrovým vodopádem na říčce Doubravě, Stvořidla na Sázavě, Svatka u Prudké, Oslava pod Velkým Meziříčím a pod Náměští n./Oslavou. Převážně zmizel peřejnatý tok Želivky vlivem zatopení údolí přehradami, podobný osud potkal nejpeřejnatější a nejstrmější úsek údolí Svatky, který je dnes zatopen Vířskými nádržemi I. a II.

Pozoruhodná údolí s peřejnatými úseky má též Fryšávka nad Jimramovem, Bystřička nad Vířem, Hodonínka a Nedvědička. Peřejnaté atraktivní údolí má i Loučka pod Strážkem, kde na jejím přítoku – potoku od Drahonína vznikla již zmíněná Treckova rokle se třemi vodopády vysokými kolem 3 m. Peřejnaté toky mají i Libochovka pod Žďárcem a zvláště její přítok Halda na hranici kraje. Výrazné peřejnaté úseky, za jarních vod až dramatické, jsou na říčce Oslavě, a to jak ve zmíněných balvanových úsecích pod Vel. Meziříčím, tak úsek s velkým spádem pod Náměští n./Oslavou až na hranici kraje. Peřejnaté údolí řeky Jihlavy pod Vladislaví bylo celé zatopeno Dalešickou přehradou, částečně se však zachoval dramatický úsek údolíčka jejího přítoku – Plešického potoka, v malém připomínající Slovenský ráj. Na samé jihovýchodní hranici kraje je další výrazné srázné údolí – údolí Mohleničky, s četnými skalními stupni, peřejemi a malými vodopády, atraktivním zvláště za větší vody.

2.1.7 Hydrogeologie a hydrologie

Na území kraje jsou vymezeny dvě chráněné oblasti přirozené akumulace podzemních vod.

Z hlediska regionů mělkých podzemních vod (Kříž, 1971) se celé území kraje nachází v regionu se sezónním doplňováním zásob. Na území kraje lze vymezit pět oblastí s různými časovými úseky nejvyšších průměrných měsíčních stavů hladin podzemních vod, z toho tři plošně významné. Oblast Křemešnické pahorkatiny a Hornosázavské pahorkatiny (přibližně území okresu Havlíčkův Brod a Pelhřimov) se nachází v regionu charakterizovaném nejvyššími stavy v období květen- červen nejnižšími v období září- listopad a průměrným specifickým odtokem podzemních vod v rozmezí 1,01- 1,50 l/s.km².

Oblast Křižanovské vrchoviny (okres Jihlava a Žďár nad Sázavou) se nachází v regionu, který je charakterizován nejvyššími stavy v období březen- květen a nejnižšími v období prosinec- leden a nejvyšším průměrným specifickým odtokem podzemních vod v rozmezí 0,51 – 1,50 l/s.km²

Jihovýchodní část kraje se nachází v regionu s nejvyššími stavy v období březen- duben a nejnižšími v období červenec- srpen a nejvyšším průměrným specifickým odtokem podzemních vod méně než 0,30 l/s.km².

Území kraje je pramennou oblastí významných českých a moravských řek, např. Doubravy, Sázavy, Želivky, Nežárky, Moravské Dyje, Jihlavy, Oslavy a Svatky

Dle členění území do regionů povrchových vod (Viček 1971) lze na území kraje vymezit čtyři oblasti vodnosti. Nejméně vodná oblast (0-3 l/s.km²) je vymezena na jihovýchodním okraji Českomoravské vysočiny- v oblasti Jaroměřice nad Rokytnou- Náměšť, Velká Bíteš. Ta se vyznačuje také velmi malou retenční schopností krajiny a poměrně vysokým stupněm rozkolísanosti odtoku. Pásovitě na ni navazuje oblast málo vodná (3-6 l/s.km²), zahrnující severozápadní části Křižanovské vrchoviny (Jihlava, Třebíč, Jemnice, Velké Meziříčí) a od západu část území okresu Pelhřimov a Havlíčkův Brod (Ledeč, Hořepník). Retenční schopnost krajiny je zde převážně malá, stupeň rozkolísanosti odtoku slabý až střední. Ostatní část kraje (mimo nejvyšších partií Žďárských a Jihlavských vrchů) patří do oblasti středně vodné (6-10 l/s.km²). Retenční schopnost krajiny je zde převážně malá až dobrá, stupeň rozkolísanosti odtoku střední. Oblast dosti vodná (10-15 l/s.km²) zahrnující oblast Železných hor a Žďárských vrchů a na jihozápadě Javořici.

Územím kraje Vysočina prochází hranice hlavního evropského rozvodí. Hranice probíhá po hřebenech Českomoravské vrchoviny v ose Svatka – Herálec - Žďár n. Sázavou – Jihlava - Větrný Jeníkov – Křemešník - Javořice. Do povodí Černého moře spadá území okresu Třebíč a převážná část okresů Jihlava a Žďár nad Sázavou. Jedná se o část povodí Svatky a Jihlavy se svými přítoky. V jižní části kraje je to povodí Dyje s toky Moravská Dyje a Želetavka.

Do povodí Severního moře zasahuje na severu povodí Chrudimky a Doubravy. Jihozápadně od nich povodí Sázavy a Želivky, na jihozápadě Kamenice, Žirovnice a další přítoky.

Charakteristický typ a uspořádání lze vymezit na jihovýchodním a východním úpatí Českomoravské vysočiny. Zde je charakteristický směr sítě hlavních toků ve směru SZ-JV (Svatka, i se svými přítoky- Bystřice, Nedvědička, Bobrůvka dále Oslava, Jihlava, Rokytná, Jevišovka a jejich přítoky). Údolí řek jsou převážně skalnatá a zaříznutá do poměrně málo členitých plošin.

Na území okresů Havlíčkův Brod je charakteristický směr hlavních vodních toků (Sázava, Doubrava) ve směru JV-SZ s typickým vějířovitým uspořádáním dílčích povodí jejich přítoků. Pelhřimovský okres je odvodňován Želivkou k severu s přítoky Trnavou, Bělou, Martinickým potokem apod. Jižní část území kraje je odvodňována řekou Dyjí a na jihozápadě Kamenicí a Žirovnici.

2.1.8 Vegetace

Vegetace je přítomna především v podobě lesů, jenž v kraji tvoří neodmyslitelnou součást krajinné scény, podílí se na vymezení prostorů, tvoří vymezející horizonty i krajinné předěly. Odlesněné prostory jsou na mnoha místech bohatě doplněny mimolesní zelení v různém uspořádání (aleje, meze, stromořadí, okraje lesů), mnoho prostorů utváří louky a podmáčené lokality s mokřady a rašeliništi. Vegetace doprovází mnoho kulturních prvků.

2.1.8.1 Lesy

Převahu lesů kraje Vysočina tvoří smrkové monokultury, které postupně nahradily v minulosti rozšířené a převládající bukové porosty s příměsí smrku a jedle a ostatními listnáči. V některých místech byly rozšířené bory a v jižní části kraje též dubo-habrové lesy a výjimečně druhově odlišné lesní porosty. Historický vývoj území díky průmyslovému využití dřevní hmoty změnil zcela vzhled lesních porostů a nastartoval (podobně jako na zbytku území ČR) cílené lesní hospodaření, projevující se především porostní skladbou, členěním, průseky, pasekami a holinami. Místa lze spatřit dochované přírodní porosty (především bučiny, reliktní bory).

2.1.8.2 Louky

Louky v kraji Vysočina představují pestrou mozaiku společenstev od rašeliništních a podmáčených typů po suché stepní trávníky na hadcích. V náhorních polohách a v prameništích oblastech vrchovin jsou typické především podmáčené louky, které však byly díky výrazné intenzifikaci zemědělské výroby zatlačeny do drobných fragmentů často hájených institutů ochrany přírody. Jižní údolní svahy obsazují sušší trávníky vytvářející specifické květnaté louky. Zajímavé jsou stepní lokality na hadcích či jiném podloží na Třebíčsku a u Mohlena. V současné krajině převládají především kulturní louky s kvetoucí pampeliškou. Květnaté louky jsou dnes v kraji poměrně vzácné. Kulturní louky a pastviny jsou udržovány sečením a vyznačují se poměrně malou pestrostí druhů.

2.1.8.3 Fytogeografické a biogeografické poměry

Z hlediska regionálně fytogeografického členění (AV ČR, 1987), se území kraje Vysočina nachází v převážné míře v oblasti mezofytika, ve fytogeografickém obvodu Českomoravské mezofytikum (Mesophyticum Massivi bohemic). Severní až severovýchodní část kraje a oblast Javořické vrchoviny na jihu, pak spadají do fytogeografické oblasti oreofytika, obvodu české oreofytikum (Oreophyticum Massivi bohemic). Na jihovýchodě pronikají hlubokými údolními, a to zejména po svazích jižní expozice, společenstva typická pro fytogeografickou oblast termofytikum, fytogeografický obvod panonské termofytikum (Pannonicum). V rámci jednotlivých obvodů lze na území kraje vymezit celkem 9 fytogeografických okresů a jejich podokresů.

2.1.8.3.1 Oreofytikum

V rámci obvodu českého oreofytika do území kraje zasahují dva fytogeografické okresy 90- Jihlavské vrchy a 91- Žďárské vrchy.

2.1.8.3.2 Mezofytikum

V rámci obvodu českého mezofytika do území kraje zasahuje fytogeografický okres 41- Střední Povltaví, kam přísluší oblast středního toku Želivky, 42- Votická pahorkatina, a to podokres b- Táborsko-vlašimská pahorkatina, která zaujímá především severozápadní část okresu Pelhřimov. Okres 66- Hornosázavská pahorkatina vymezený podél středního toku Sázavy, okrajově okres 65- Kutnohorská pahorkatina a od severozápadu 69- Železné hory- podokres b- Sečská pahorkatina.

Plošně nejrozsáhlejší je okres 67 Českomoravská vrchovina. Na jihovýchodě kraje má podstatné zastoupení okres 68- Moravské podhůří Vysočiny.

2.1.8.3.3 Panonikum

V rámci obvodu Panonského termofytika do území kraje zasahuje podél údolí řek Jihlava a Rokytná fyto geografický okres 16-Znojensko-brněnská pahorkatina

2.1.9 Biogeografické členění

Dle biogeografického členění ČR (Culek, 1994) náleží území kraje do biogeografické podprovincie Hercynské, v rámci které jsou vymezeny následující bioregiony:

2.1.9.1.1 Českobrodský

Bioregion leží ve středu středních Čech, zabírá přibližně Českobrodskou tabuli, východní část Pražské plošiny a úsek Čáslavské kotliny; tvoří tak úpatí Českomoravské vrchoviny a Středočeské pahorkatiny směrem k Polabí. Bioregion má celkovou plochu 1214 km² a je výrazně protažen ve směru Z - V. Do kraje Vysočina zasahuje pouze okrajově svou nereprezentativní částí.

2.1.9.1.2 Posázavský

Bioregion leží na jihovýchodě středních Čech, zabírá východní část geomorfologického celku Benešovská pahorkatina a severní výběžky celků Vlašimská pahorkatina a Křemešnická vrchovina. Bioregion tvoří okraje Vysočiny vůči Polabí. Jeho plocha je 1908 km². Typická část bioregionu je tvořena pahorkatinou až vrchovinou na kyselých rulách a žulách s acidofilními doubravami a ostrovy květnatých bučin. V těchto pahorkatinách jsou zaříznutá údolí větších toků i jejich přítoků s dubohabrovými háji, květnatými bučinami a ostrůvky reliktních borů silikátových a hadcových podkladů. Nereprezentativní část tvoří přechodná území k okolním vysočinám s bikovými bučinami (např. Blaník a okolí) nebo přechody do Polabí, jako jsou ploché části na křídě a permu s ostrůvky dubohabřin a území odvodňovaná k Labi. Do kraje Vysočina zasahuje ve střední části povodí Želivky

2.1.9.1.3 Jevišovický

Bioregion tvoří okrajovou pahorkatinu Hercynika na západě jižní Moravy, víceméně se shoduje s geomorfologickým celkem Jevišovická pahorkatina, zabírá však i jižní výběžek Bobravské vrchoviny a Boskovické brázdy. Bioregion na jihu zasahuje do Rakouska, v ČR má plochu 1845 km². Typická část bioregionu zahrnuje relativně teplé a suché pahorkatiny se skalnatými údolními. Na pahorkatině dominují dubohabrové háje, v údolích je mozaika dubohabrových hájů, acidofilních doubrav, subxerofilních doubrav a reliktních borů, méně i šípákových doubrav a skalních lesostepí. Nereprezentativní části tvoří jednak vyšší části s ostrovy květnatých bučin a absencí subxerofilních doubrav, které tvoří přechod do Velkomeziříčského bioregionu. Do kraje Vysočina zasahuje svou severozápadní částí na území okresu Třebíč.

2.1.9.1.4 Třeboňský

Bioregion zasahuje do území kraje zcela okrajově u Nové Včelnice na Jindřichohradecku.

2.1.9.1.5 Pelhřimovský

Bioregion se nachází na hlavním evropském rozvodí. Zabírá geomorfologický celek Křemešnická vrchovina - mimo Jindřichohradecké pahorkatiny a severního výběžku zabírá také západní okraj Křižanovské vrchoviny. Bioregion má okrouhlý tvar a plochu 2160 km². Typická část bioregionu je tvořena tektonicky zdviženým zarovnaným povrchem s výraznými okrajovými svahy a s vrcholy, které

se nad zarovnaný povrch nápadně zvedají. Převažují zde jednotky bikových bučin, na vystupujících hřbetech a kopcích či v údolních zářezech se objevují květnaté bučiny, na skalnatých vrcholech i suťové lesy. V depresích jsou malé lokality podmáčených smrčín a rašelinišť. Do centrální sníženiny u Pelhřimova zasahují i acidofilní doubravy. Nerepresentativní část bioregionu tvoří přechodné území podél zaříznutého údolí Želivky, směrem k Posázavskému bioregionu (1.22) a přechodná území s výběžky plochého reliéfu s acidofilními doubravami směrem k bioregionu Novobystřickému (1.47) a Třeboňskému (1.30). Bioregion je vymezen téměř výhradně na území kraje.

2.1.9.1.6 Havlíčkobrodský

Bioregion se nachází na jihu východních Čech, zabírá geomorfologický celek Hornosázavská pahorkatina a to kromě jeho severních a jihozápadních okrajů. Bioregion je protažen ve směru SZ - JV a má plochu 1547 km². Typická část bioregionu je tvořena fádnicemi zarovnanými povrchy na rulách rozčleněnými nehlubokými zaříznutými údolními, výjimečně i skalnatými. Dominují zde monotónní bikové bučiny s ostrovy květnatých bučin. Nerepresentativní část bioregionu je tvořena na teplejším a živnějším severním okraji pruhem dubohabrových hájů a acidofilních doubrav, na jihu nevýrazným přechodem do Velkomeziříčského bioregionu (1.50). Bioregion je vymezen téměř výhradně na území kraje.

2.1.9.1.7 Železnohorský

Bioregion leží na jihu východních Čech, zabírá geomorfologický celek Železné hory a jižní okraj Chrudimské tabule. Bioregion tvoří okraj široce chápané Českomoravské vrchoviny vůči Polabí, je protažen ve směru SZ - JV a má plochu 732 km². Typická část bioregionu má pestrou škálu hornin včetně krystalických vápenců, reliéf je tektonicky zdvižená vrchovina rozřezaná údolními zářezy. Na plošinách jsou bikové bučiny a jedliny, v údolních zářezech květnaté bučiny a suťové lesy. Nerepresentativní je severní nižší okraj s acidofilními doubravami, které tvoří přechod do bioregionu Cidlinsko-chrudimského (1.9) a Svitavského (1.39). Okraje k Žďárskému bioregionu 1.65 jsou též přechodným nerepresentativním územím. Údolí Chrudimky v určitých úsecích vykazuje mírně vyvinutý říční fenomén, což v bioregionu podstatně zvyšuje biodiverzitu. Ta je rovněž podstatně zvýšena v oblasti jihozápadní okrajové hrany díky vyšší členitosti reliéfu. Bioregion je vymezen na severu kraje Vysočina

2.1.9.1.8 Velkomeziříčský

Bioregion leží na severozápadě jižní Moravy, zabírá téměř celou Křižanovskou vrchovinu (kromě západního a východního okraje) a vyšší západní okraj Jevišovické pahorkatiny. Bioregion zabírá moravskou stranu Českomoravské vrchoviny, přičemž jižním cípem zasahuje do Rakouska. Region má protáhlý tvar ve směru JZ - SV a v České republice plochu 2525 km². Typická část bioregionu zahrnuje málo členité zdvižené zarovnané povrchy na rulách, bez výskytu teplomilné bioty, s jednotvárnými plochami bikových bučin, na členitějších místech s ostrovy květnatých bučin. Nerepresentativní části tvoří jihovýchodní okraj bioregionu, nižší, teplejší, sušší, s převahou acidofilních doubrav, v údolích větších toků i s dubohabrovými háji. Bioregion je vymezen téměř výhradně na území kraje.

2.1.9.1.9 Sýkořský

Bioregion leží v severní části jižní Moravy, zabírá geomorfologický podcelek Nedvědicke vrchovina a k tomu přibírá východní okraj Křižanovské vrchoviny údolí Libochůvky. Plocha bioregionu je 607 km². Typická část bioregionu má pestré geologické složení s převahou rul a příměsí krystalických vápenců, je tvořena sítí hlubokých skalnatých údolí, ostře řezaných kopců a plošších hřbetů. Vegetačními

jednotkami v údolích jsou dubohabrové háje a acidofilní doubravy, výše převažují květnaté bučiny. Hřbety zabírají květnaté, méně bikové bučiny. Nereprezentativní části bioregionu jsou tvořeny zbytky plochých zarovnaných povrchů. Bioregion leží na kontaktu výběžků panonské oblasti jižní Moravy a severního centra Českomoravské vrchoviny, což se projevuje vysokou diverzitou v říčních údolích, zejména na Svratce nad Tišnovem, kde je výrazně vyvinut říční fenomén a kde pronikají teplomilné prvky k severu a naopak horské sestupují do nižších poloh. V oblasti se již projevuje karpatský vliv. Bioregion je vymezen na severovýchodě kraje Vysočina

2.1.9.1.10 Javořický

Zabírá severní část geomorfologického celku Javořická vrchovina, je protažen ve směru SV - JZ a má plochu 250 km². Typická část bioregionu je tvořena vyššími hřbety a plošinami s převahou bikových bučin, ale i se značným zastoupením acidofilních horských bučin, ostrovů podmáčených smrčín a vrchovišť a přechodových rašelinišť. Nereprezentativní část je tvořena pouze bikovými bučinami, zahrnuje nižší reliéf a tvoří přechod k okolním bioregionům. Podobně jako Žďárské vrchy na severu, tvoří skupina Javořice menší ostrov montánního charakteru na jihu Českomoravské vrchoviny. Biodiverzita je vzhledem k chemizmu podkladu i reliéfu poměrně nízká.

2.1.9.1.11 Žďárský

Bioregion se nachází na pomezí jižní Moravy a východních Čech, zabírá převážnou část geomorfologického celku Žďárské vrchy, okraj Železných hor a Křižanovské vrchoviny. Plocha bioregionu je 762 m². Typická část bioregionu je tvořena vyšším reliéfem hřbetů a sníženin s převahou acidofilních horských bučin, velkými plochami podmáčených smrčín, ostrovy květnatých bučin, suťových lesů a dvěma lokalitami vrchovišť a přechodových rašelinišť (typický 5. vegetační stupeň) Nereprezentativní část je tvořena nižším reliéfem, bez acidofilních horských bučin, pouze s malými plochami podmáčených smrčín a s převahou bikových bučin. Tyto zóny tvoří přechod do okolních bioregionů. Centrum oblasti představuje významný ostrov montánního stupně na Českomoravské vrchovině.

2.1.10 Znaký přírodní povahy

Znaký přírodní povahy společně vytváří přírodní charakteristiku krajinného rázu daného území a svou přítomností spoluvytváří charakter krajinné scény. Znaký lze na úrovni měřítka vyplývajícího z plošného rozsahu oblasti krajinného rázu uvést především jako:

- Reliéf tvořící základní charakter krajiny oblasti, udávající měřítko a otevřenost krajinné scény.
- Drobné zemní a půdní tvary sklaní útvary, kamenná moře, samostatné kameny.
- Jeskyně v případě Vysočiny více antropogenně zpřístupněné prostory štol zasahujících místy do drobných jeskynných systémů (např. Štěpánovsko)
- Projevy vody se podílí na charakteru krajinné scény, který často vytváří nebo spoluvytváří zejména.
- Lesy o různé porostní skladbě a různého uspořádání a velikosti s členitými nebo pravidelnými okraji.
- Mimolesní vzrostlá zeleň je důležitou součástí krajinné scény a spoluurčuje nebo vytváří její charakter především tvořenou keři a vzrostlými stromy, doprovází často kulturní prvky krajiny: meze, remízky, komunikace; doplňují obrazy starobylých i mladších sídel; tvoří prostory jakkoliv komponované krajiny (aleje).

- Trávníky a travnaté pásy louky a pastviny tvoří řadu prostorů krajiny a jsou nedílnou součástí zemědělské krajiny, které vtiskávají svou přítomností celkový charakter. Travnaté pásy jsou důležitým prvkem přírodní povahy vytvářejícím prostory mezi rozsáhlými složkami krajiny, zejména v okolí komunikací, na hranici polního bloku.
- Kulturní louky tvoří převážnou část trvalých travních porostů Vysočiny a vyznačují se menší druhovou pestrostí, kvetoucími pampeliškami.
- Ovocné dřeviny tvoří sady a stromořadí podél komunikací a mezi nebo shluky a solitery. Jsou velmi důležitým prvkem sídelní venkovské krajiny, který spoluurčuje charakter venkovské krajiny.
- Mokřady důležitý a pro Vysočinu typický prvek přírodní povahy uplatňující se do nedávna v krajině kraje jako typický znak celého rozsáhlého území se specifickými mokřadními druhy rostlin. V současné době jsou díky významnému odvodňování území za účelem zúrodnění dochovány v drobných fragmentech, často doprovází rybníky (např. Bohdalovsko, Žďársko, Křižanovsko) a vyplňují sníženiny v údolních nivách.

2.2 Indikátory přítomnosti zvýšené přírodní hodnoty území

Přírodní charakter některých prostorů nebo výjimečné území vyznačujících se vyšším obsahem znaků přírodní povahy je často chráněn speciálními ochrannými podmínkami vyplývajícími z principu územní ochrany zákona o ochraně přírody a krajiny. Jde především o:

- ✓ Přítomnost národního parku (NP) vč. ochranného pásma
- ✓ Přítomnost chráněné krajinné oblasti (CHKO)
- ✓ Přítomnost národní přírodní rezervace (NPR) vč. ochranného pásma
- ✓ Přítomnost národní přírodní památky (NPP) vč. ochranného pásma
- ✓ Přítomnost přírodní rezervace (PR) vč. ochranného pásma
- ✓ Přítomnost přírodní památky (PP) vč. ochranného pásma
- ✓ Přítomnost evropsky významné lokality (EVL) sítě Natura 2000
- ✓ Přítomnost ptačí oblasti (PO) sítě Natura 2000
- ✓ Přítomnost přírodního parku (dle §12 zák. 114/1992 Sb.)
- ✓ Přítomnost skladebných prvků vyšších ÚSES (regionálních, nadregionálních)
- ✓ Přítomnost významných krajinných prvků (VKP)

Kvalita přírodního prostředí kraje Vysočina je poměrně homogenní s převážně průměrnou četností zastoupení přírodně výjimečných prvků. Na území kraje se nachází celkem dvě chráněné krajinné oblasti. Celková výměra velkoplošných zvláště chráněných území činí 60 912ha, což je 8,79 % území kraje.

2.2.1 Zvláště chráněná území přírody

Představují prostory indikující zvýšenou přírodní i kulturní hodnotu krajinného rázu. Jedná se o velkoplošná a maloplošná zvláště chráněná území.

2.2.1.1 Velkoplošná zvláště chráněná území přírody

2.2.1.1.1 Národní parky

Na území kraje Vysočina není v současnosti vyhlášen, ani k vyhlášení navrhován žádný národní park.

2.2.1.1.2 Chráněné krajinné oblasti

Na území kraje Vysočina se nachází dvě chráněné krajinné oblasti (CHKO). Jedná se o CHKO Žďárské vrchy a CHKO Železné hory. Žádná z nich se nenachází výlučně na území kraje. Podstatnou částí své výměry, přesahující 75 % na území kraje má CHKO Žďárské vrchy. CHKO Železné hory má na území kraje cca 30 % své výměry.

Přehled chráněných krajinných oblastí v kraji Vysočina:

Název	Výměra (km ²)		zřízeno/vyhlášeno	Plán péče platnost
	celkem	z toho v kraji		
Železné hory	284	95	1.5.1991 vyhláškou MŽP ČR č. 156/91 Sb.	1997 - 2011
Žďárské vrchy	709	514	19.3.1976, výnosem MK ČSR č. j. 6883/76	2007 – 2006
	993	609		

CHKO Železné hory

Železnohorský masiv působí jako krajinná vlna svažující se zvolna od Hlineckých kopců, Pešavy a Hradiště, provázená stužkou řeky Chrudimky. K severu se oblast rozvolňuje do širé, k jihu prudce spadá do luhů řeky Doubravy. Pestrá krajina je sladěna v harmonický celek. Geologické podloží patří k nejpestřejší v celé republice. Najdeme tu křemence, diority, permské pískovce, opukové sedimenty, druhohorní pískovce i čtvrtohorní sprašové hlíny a eluviální náplavy. Krajinnou dominantou je západní hřeben, který je zároveň významným biokoridorem. V okolí hradu Lichnice je národní přírodní rezervace a nadregionální biocentrum Lichnice-Kaňkovy hory. V jižní části leží hluboký kaňon řeky Doubravy. V jeho okolí je přírodní rezervace Údolí Doubravy, Zlatá louka a Mokřadlo a řada přírodě blízkých lesních ekosystémů. Při toku řeky Chrudimky je převaha lesních ekosystémů, zbytky květnatých luk a říčních niv. Území si uchovalo sídelní strukturu se zbytky lidové architektury a bohatstvím zeleně. Jeho poloha v blízkosti velkých měst a pestrá krajina láká k rekreačnímu využití, v posledních letech se rozvíjí cykloturistika a pěší turistika.

CHKO Žďárské vrchy

Členitá krajina Žďárských vrchů je charakteristická pestrým střídáním luk, pastvin, polí, lesů a rybníků, je protkána nepravidelnou sítí mezí, úvozových cest, lesíků či skupin stromů a keřů. Dodnes si zachovala charakter vyvážené a svým způsobem zachovalé kulturní krajiny. Oblast zaujímá severovýchodní kulminační část Českomoravské vrchoviny s centrálním masivem Žďárských vrchů a navazujícími částmi sousedních pahorkatin. Mělká a široká údolí, poměrně mírné táhlé svahy a zaoblené vrcholy odpovídají krajinně vrchovinného až pahorkatinného typu. Převládajícím geologickým podložím jsou zde metamorfované horniny krystalinika a moldanubika, různé typy rul, migmatitů a svorů s vložkami hadců a krystalických vápenců. Klimaticky patří mezi chladnější, vlhčí a větrnější oblasti. Jako pramenná oblast několika českých a moravských řek (Sázava, Svratka, Chrudimka, Doubrava, Oslava) a jako oblast s četnými rybníčními soustavami bylo území CHKO vyhlášeno za chráněnou oblast přirozené akumulace vod.

Lesem je dnes území pokryto asi z jedné poloviny. Přirozený jedlobukový les je většinou nahrazen smrkovými monokulturami. Oblast lze obecně charakterizovat jako floristicky chudou, s charakteristickým zastoupením horských a podhorských elementů. Zvláště cenná jsou společenstva rašelinišť a vlhkých rašelinných luk s významným výskytem řady chráněných a ohrožených druhů rostlin. V oblasti roste např. čípek objímavý, ptačinec dlouholistý, mléčivec alpský, suchopýrek alpský,

rosnatka okrouhlostá, žebrovice různolistá, různé druhy prstnaticů, hořečků a ostřic. Z chráněných druhů živočichů se v oblasti vyskytuje mlok skvrnitý, čáp černý, datel černý, sýc rousný, kulíšek nejmenší, krkavec velký, lejsek malý, rejsek horský, hraboš mokřadní a řada dalších.

2.2.1.2 Maloplošná zvláště chráněná území přírody

Typickými lokalitami jsou oblasti zachovaných lesních porostů s přirozenou dřevinnou skladbou a typickým podrostem, lokality vodních a mokřadních společenstev malého rozsahu a lokality s výskytem zvláště chráněných druhů různých stanovišť. U těchto zvláště chráněných území je nutno respektovat ochranné pásmo 50 m od stanovené hranice chráněného území, pokud nebylo ochranné pásmo vyhlášeno individuálně.

Mezi nejstarší maloplošná chráněná území přírody patří Mohelenská hadcová step, Dářko, Žákova hora a některá území na Havlíčkovobrodsku. Ty byly vyhlášeny již ve 30-tých letech minulého století. Celkem 71 maloplošných zvláště chráněných území, z počtu 170, byla vyhlášena po roce 1990.

kategorie	název	rok vyhl.	popis
NPR	Dářko	1933	Nejrozsáhlejší rašeliniště Českomoravské vrchoviny typu přechodového vrchoviště, v němž se ojedinele zachovala rašeliništní společenstva s porostem borovice blatky (<i>Pinus rotundata</i>) a řada chráněných a ohrožených druhů rostlin a živočichů. Součást CHKO Žďárské vrchy
NPR	Mohelenská hadcová step	1933	Tato NPR se rozkládá na obou březích výrazně meandrující řeky Jihlavy v Jevišovské pahorkatině u obce Mohelno. Panoramatiký pohled na rozlehlý amfiteátr skalnatých srázů nemá obdoby. Z dálky jsou vidět jen tmavé skály s pokryvy mechů a lišejníků, v horní části travnaté porosty. Jedinečnost území spočívá zejména v geologickém podkladu - v hadci, který se výrazně uplatňuje na složení vegetačního krytu. Mohelenská hadcová step patří k neznámějším stepím na našem území, představuje unikátní společenstvo hadcových skal. Rostliny a hmyz odtud studovala řada badatelů. Některé rostliny, jako např. drobná kapradina podmrška jižní rostou u nás jen zde. Jak pestré je společenstvo drobných živočichů ukazuje příklad pavouků - bylo jich zde nalezeno 285 druhů, z toho 72 se na území České republiky našlo jen zde.
NPR	Radostínské rašeliniště	1987	Na plochem rozvodí s bifurkací vod do řek Sázavy a Doubravy vzniklo rašeliniště typu přechodového vrchoviště s výskytem řady chráněných a ohrožených druhů rostlin a živočichů. Na jeho dřívě těžené části dochází k přirozené sekundární sukcesi rašeliništních společenstev. Součást CHKO Žďárské vrchy
NPR	Ransko	1997	Rozsáhlý komplex rozmanitých lesních ekosystémů ranského masivu s autochtonními populacemi lesních dřevin a výskytem řady chráněných a ohrožených druhů rostlin a živočichů. V CHKO Žďárské vrchy.
NPR	Velký Špičák	1964	Listnaté a smíšené lesní porosty s pralesními prvky na hřebenu Velkého Špičáku (733 m) a Velkého Javoří (679 m), asi 3 km severovýchodně od města Třešť. Zbytek přirozeného smíšeného lesa, dnes v podobě různověké javorové bučiny s jedlím, jasanem, lípou, jilmem aj. s četnými skalními rulovými výchozy, balvanitými sutěmi a s druhově bohatým bylinným patrem s chráněnou a ohroženou květenou; typické rostliny a živočichové přirozeného smíšeného lesa na Českomoravské vrchovině.
NPR	Zhejral	1982	Rybník Zhejral, rašeliniště a rašelinné louky asi 1 km východně od obce Klatovec a 2 km západně od nejvyššího vrcholu Českomoravské vrchoviny Javoříce (837 m). Rybník s pobřežním rašeliništěm, rašelinnými a mokřadními loukami s výskytem vzácné květeny a zvířeny, významné refugium živočichů, zvláště hmyzu, obojživelníků a ptactva. Celé území se nalézá ve II. pásmu hygienické ochrany vodního zdroje. Rašelina zde byla dřívě těžena.

NPR	Žákova hora	1933	Výjimečně zachovalý, již od roku 1933 chráněný segment přirozených pralesovitých lesních společenstev bohatších stanovišť vyšších poloh Žďárských vrchů je biotopem řady organismů, které již z okolních převážně smrkových porostů vymizely a je důležitým objektem vědeckého výzkumu zákonitostí vývoje lesa. Součástí CHKO Žďárské vrchy.
NPP	Hojkovské rašeliniště	1982	Údolní a pramenišní rašeliniště s tůnkami po těžbě rašeliny (ukončena r. 1935) postupně zarůstajícími náletem dřevin (bříza, olše, smrk...), dnes již podmáčený les, kolem nějž jsou rašelinné a zamokřené louky se vzácnou a ohroženou květenou s glaciálními relikty a cennými společenstvy rostlin a živočichů. Entomologicky zajímavá lokalita. V r. 1981 provedeny rozsáhlé meliorace.
NPP	Jankovský potok	1992	Rašeliniště v pramenné části a meandrující tok potoka s kvalitními břehovými porosty a s více či méně přirozenými společenstvy luční a rašelinné vegetace podél toku v nelesních úsecích. Potok s četnými peřejnatými úseky je cenný především z hlediska podmínek pro výskyt ohrožených vodních a proudomilných živočichů, vyžadujících vysoce kvalitní kyslíkem bohatou vodu. Výskyt perlorodky. Vodohospodářsky významné území jako jedna ze zdrojnic Želivky.
NPP	Švařec	1985	Mozaika suchomilných luk a pastvin s jalovcem a vstavačovými na příkrých jižních svazích nad hornickým kostelíkem 500 m severně od stejnojmenné obce. Jedná se o jednu ze dvou současných lokalit v ČR s výskytem švihlíku krutiklase.
PR	Baba - V bukách	1990	Zalesněný severně exponovaný svah hřbetu Baba. Přirozený lesní porost s charakteristickou druhovou skladbou jedlobučin na kyselém podloží metamorfovaných hornin.
PR	Blatná hráz	2002	Údolní niva kolem přirozeně meandrujícího Šebkovického potoka se zbytky potočních olšin uprostřed monokultur smrku. Jedno z posledních nalzišť bledule jarní na okrese Třebíč.
PR	Branty	1984	Enkláva louky na okraji lesa asi 1 km severovýchodně od obce Malá Losenice. Předmětem ochrany jsou vlhké, na prameništích zrašelinělé louky, s bohatým výskytem chráněných a ohrožených druhů rostlin a živočichů.
PR	Čermákovy louky	1993	Mokřadní a rašelinné louky se vzácnou květenou a zvířenou a s olšovým remízem v pramenné oblasti Hraničního potoka.
PR	Čtyři palice	1990	Rulové sklaní útvary modelované mrazovým zvětráváním a obklopené balvanitými sutěmi se zachovanými lesními porosty přírodě blízké skladby smrkových bučin tvoří charakteristický ekosystém chudých a kyselých stanovišť hřbetů Žďárských vrchů.
PR	Dukovanský mlýn	1983	Hadcové skalky s charakteristickými hadcovými bory na pravém svahu hluboce zaříznutého údolí řeky Jihlavy a na přilehlé náhorní planině nad vodní nádrží Mohelno.
PR	Habrová seč	1988	Část lesního komplexu Novosyrovických lesů na zaobleném hřbetu protaženém ve směru SZ-JV a na mírném údolním svahu Spetického potoka. Zachovalý různověký a přírodě blízký lesní porost s převahou buku s bohatým bylinným podrostem.
PR	Havranka	1998	Rozsáhlý a relativně zachovalý komplex vlhkých luk a rákosin v údolí Jiříkovského potoka a na mírných přilehlých svazích (na dně zaniklého rybníka).
PR	Hošťanka	1996	Směšený porost s převahou autochtonní jedle, naleziště bramboříku evropského na zalesněné vyvýšenině s kótou Hošťanka.
PR	Hrachoviště	1992	Dva mělké zarůstající rybníky s vodními, mokřadními a rašelinnými společenstvy, které přecházejí do mladých iniciálních olšin.
PR	Chvojnov	1999	Pramenišní rašeliniště vrchovinné oblasti na pravém přítoku Jedlovského potoka a rašelinná louka při okraji lesa. Původní stav narušen povrchovým odvodněním (cca před 30 lety) a těžbou rašeliny, v roce 1985 byly provedeny rozsáhlé meliorace. V současné době se zde

			rychle šíří porosty rákosu a dřevin. Od roku 1996 je nejcennější část pravidelně kosena.
PR	Jechovec	1982	Zamokřená prameništinná olšina s bohatým výskytem chráněné bledule jamí, lokalita významná i výskytem obojživelníků.
PR	Kamenná trouba	1993	Územně rozsáhlý soubor společenstev mokřadů, rákosin, vysokých ostřic, vlhkých luk, vrbin a olšin v nivě Pstružného potoka.
PR	Kladinský potok	1993	Meandrující tok s okolními pestrými vlhkými břehovými porosty vlhkých luk. Jedná se spolu se sousedním Jankovským potokem o poslední recentní lokalitu perlorodky říční.
PR	Krčíl	1992	Rozlehlé rašeliniště obklopené lesními porosty okolo stejnojmenného rybníka. Cenná společenstva rákosin, vysokých ostřic, přechodových rašelinišť a olšin.
PR	Křemešník	1985	Přirozené lesní porosty na balvanitém hřebenu a sev.svazích Křemešníka. Chrání více než 100 let starý smíšený les s převažujícím bukem, smrkem, javory a jedlemi.
PR	Luh u Telče	1984	Jedinečná ukázka lužního lesa v drsnějším podnebí Českomoravské vrchoviny s výskytem chráněných druhů rostlin a živočichů. Představuje typ lužního lesa vyšších poloh a pahorkatin, který nebývá nikdy zaplavován a který se vyskytuje na mírně sníženém terénu na těžších hlinitých půdách. Jedná se o bývalou panskou bažantnici. Hlavními dřevinami jsou dub, lípa, smrk, jasan a habr. Ornitologicky významná lokalita s doupnými stromy. Návrh na rozšíření na celý komplex tzv. Panských niv, tedy i na horní větší část lesa, nebyl uskutečněn, vzhledem k přítomnosti rekreačního střediska
PR	Maršálka	2000	Ochrana dobře zachovalých vlhkých rašelinných luk s výskytem vzácných a zvláště chráněných druhů rostlin a živočichů.
PR	Mohelnička	1996	Kaňonovité údolí s inverzními podmínkami potoka Mohelničky s výskytem přírodě blízkých lesních společenstev na extrémních stanovištích s různorodým geologickým podložím.
PR	Mokřadlo	1996	Rezervace je v místech bývalého rybníka v ploché údolní nivě Cerhovky. Území zaujímá z části vodní hladina. Zbytek tvoří porosty vysokých ostřic, částečně rákosiny a olšové porosty.
PR	Mrhatina	1964	Přirozená bučina s přimíšeným smrkem a vtroušenou jedlí na chudém podkladu ve vyšší poloze Jihlavských vrchů s vrcholovými žulovými skalami s charakteristickým vrstevnatým zvětráváním.
PR	Na Oklice	1997	Komplex prameništinného rašeliniště na evropském rozvodí. Rašelinné louky na mírném jižním svahu v široké horní části údolí a přilehlé vřesovištní pastviště. Unikátně zachovalý a územně nenarušený komplex rašeliniště, okolních luk a smilkové pastviny, biotop silně ohrožených druhů. Původní pastvina zarůstá dřevinami.
PR	Na podlesích	1982	V údolí Stařečského potoka podmáčená louka s bohatým lučním porostem a prstnatici májovými. Území rezervace je bývalou pastvinou s roztroušenými dřevinami a s výskytem zvláště chráněných rostlin. V oblasti rezervace se daří hořečku nahořklému.
PR	Nad horou	1996	Skalnaté svahy s drobnými suťovisky porostlé habřinami a smíšenými porosty nad levým břehem Svatky.
PR	Niva Doubravy	1994	Mokřadní luční ekosystémy v poříčí Doubravy s výskytem ohrožených druhů rostlin a živočichů
PR	Nový rybník	1997	Rybník, lemovaný ostřicovými porosty s navazujícími vlhkými rašelinnými loukami a olšinami.
PR	Ochoza	1996	Přirozený smíšený lesní porost na skalnatém hřbetu s typickým bylinným podrostem.
PR	Olšina u Skleného	1985	V Pramenné oblasti Sklenského potoka se zachoval ojedinělý soubor smrkových olšin a rašelinných luk s bohatým výskytem chráněných a ohrožených druhů rostlin a živočichů.
PR	Opatovské zákopy	1988	Dvě samostatné luční enklávy v lesním komplexu. Jedena z posledních pravidelně kosěných zrašelinělých luk v regionu je současně krajinařsky a

			esteticky hodnotným územím s ohroženými druhy flóry.
PR	Pod Kamenným vrchem	1985	Louky nad rybníkem asi 1 km severozápadně od obce Polnička. Komplex vlhkých prameništích a rašelinných luk navazujících na mokřady a terestrické rákosiny nad rybníkem je v oblasti výjimečně rozsáhlým zachovaným biotopem s bohatým výskytem chráněných a ohrožených druhů a živočichů.
PR	Ranská jezírka	1990	Dřívější těžbou rud vzniklé terénní deprese přirozeně zaplněné vodou. Následnou sukcesí podmáčených ploch vznikla v lesním porostu mokřadní společenstva s výskytem chráněných a ohrožených druhů rostlin a živočichů
PR	Rašeliniště Bažantka	1982	Zbytek údolního rašeliniště se vzácnou květenou a zvířenou. Vegetace rašelinných luk je tvořena především ostřicomechovými společenstvy. Význačný biotop ohrožených druhů živočichů, zvláště hmyzu, ptáků a drobných obratlovců. Lokalita zarůstá náletovými dřevinami a rákosem. Návrh na rozšíření o Doupský rybník.
PR	Rašeliniště Kaliště	1982	Údolní rašeliniště na břehu rybníka přecházející v podmáčené louky s pestrou květenou a zvířenou, převážně hmyzem. Botanicky nejvýznamnější rašeliniště se vzácnou květenou a řadou glaciálních reliktvů. Lokalita je zčásti kosena, zčásti zarůstá náletem dřevin a rákosu.
PR	Rašeliniště Loučky	1982	Zbytek původně velkého prameništního svahového a údolního rašeliniště a zachovalé slatiniště v údolí potoka s výskytem vzácných a ohrožených druhů rostlin a jejich společenstev, v současné době zarůstající náletem dřevin (olše, vrba, krušina).
PR	Roštýnská obora	1977	Jeden z nejrozsáhlejších komplexů přírodě blízkých lesních společenstev bikových bučin v Jihlavských vrších. Pozůstatek bývalé Roštejské obory v okolí hradu Roštejn.
PR	Rybník Březina	1984	Rybník s přilehlým menším rašeliništěm a výskytem chráněných a ohrožených vodních a rašelinných druhů rostlin, dále řadou bezobratlých a obojživelníků.
PR	Rybník Pařez	1985	Mokřadní rašelinná společenstva na březích rybníka jsou lokalitou mimo jiné vzácné druhy ohrožené třtiny nachové, která zde byla nalezena jako nový druh pro flóru ČR.
PR	Rybník Starý	1992	Soustava tří rybníků na horním toku Hraničního potoka s ostřicovými mokřadními loukami, olšinami, rašeliništi, stojatými vodami a vzácnou květenou.
PR	Řeka	1990	Rozsáhlý komplex slatinných luk a ostřicových mokřadů nad rybníkem Řeka doprovázený dřevinnými porosty vyniká bohatým výskytem řady chráněných a ohrožených druhů organismů.
PR	Sokolí skála	1949	Lesní přirozené porosty na příkrém levém a pravém svahu údolí řeky Svatky. Kdysi hnízdiště sokola
PR	Spálava	2007	Přírodě blízká společenstva květnatých a acidofilních bučin, prameništích jasenin a suťových bažankových jasenin a na ně vázané vzácné druhy živočichů v rozsáhlém lesním komplexu na příkrém jz. svahu Železnohorského hřbetu.
PR	Stvořidla	1948	Území PR Stvořidla je zahloubeno mezi žulový masiv Melechova (712 m n. m.) a Žebrákovského kopce (601 m n. m.). Řeka zde vytváří hluboké údolí tvaru písmene V. Sázava v těchto místech musela v nedávné geologické minulosti překonat výškový rozdíl 350 metrů, aby mohla pokračovat dále k západu do Vltavy. Tento čtvrtohorní proces dal ráz celé okolní krajině. Proudící voda s plaveným materiálem vymodelovala tzv. obří hrnce a množství vodních prahů s četnými peřejemi, díky nimž je úsek od Smrčné do Vilémovic jeden z nejkrásnějších a nejvyhledávanějších na českých řekách vůbec. Peřeje mají také nezanedbatelný ekologický význam, protože se v nich voda čerí a okysličuje i za nižšího stavu. Řeku doprovázejí po obou stranách lesní porosty tvořené smrčínami promíšenými listnatými stromy jako je buk, habr, lípa, javor, olše i vrba. K PR přiléhá Přírodní park Melechov.

PR	Suchá hora	1996	Dubová bučina s velmi bohatým podrostem na jižních a východních svazích vrchu Suchá hora.
PR	Suché skály	1996	Výrazný skalní výchoz na pravém svahu hlubokého údolí říčky Želetavky při soutoku s Blatnicí. Prudké skalnaté svahy s reliktními bory, sutěmi a skalní vegetací jsou lokalitou endemického hvozdíku moravského.
PR	Svatomariánské údolí	2007	Zachovalé, přirozeně se utvářející koryto řeky Doubravy, kde se střídají hluboké tůně s peřejnatými úseky, doprovází lužní jasanové olšiny v navazující nivě.
PR	Šimanovské rašeliniště	1999	Částečně údolní i svahové prameniště rašeliniště v mělké ploché pánvi pod Šimanovem. V roce 1986 byly okolní rašelinné louky zmeliorovány a po odvodnění a rekultivaci přeměněny na ornou půdu. Rašeliniště bylo povrchově odvodněno a těžila se zde rašelina. V současnosti rašeliniště zarůstá dřevinami. Jedná se o prameniště Maršovského potoka, což je hlavní zdrojnice Hubenovské vodní nádrže.
PR	Štamberk a kamenné moře	1982	Zbytek přirozené smíšené bučiny s výchozy žulových skal v okolí zříceniny hradu Štamberka. Ukázka typického balvanového proudu (balvanitá suť postupně přechází v kamenné moře), který vznikl zvětráváním a rozpadem skal v době ledové. Poměrně bohatý bylinný podrost. Smíšené bučiny poskytují také dobré podmínky k výskytu mnoha druhů ptáků a savců
PR	Štíří důl	1988	V opukách zaříznuté údolí Štířího potoka je lemováno fragmenty přírodě blízkých lesních a lučních společenstev s výskytem chráněných a ohrožených druhů rostlin a živočichů, zejména mloka skvrnitého a hořečku mnohotvárného českého.
PR	U hájenky	1988	Vlhká louka s přirozeným bylinným pokryvem v nivě Šebkovického potoka u Nového rybníka.
PR	U Milíčovska	1993	Luční rašeliniště s cennou květenou a zvířenou
PR	U potoků	1998	Rašelinná louka na pravém břehu Švábovského potoka při jeho ústí do řeky Jihlavy. Velmi cenný soubor lučních a rašeliništních společenstev rostlin v jinak intenzivně obhospodařované krajině.
PR	U římské studánky	1997	Starý bukový porost na stanovišti svěžích jedlových bučin při západním okraji Heraltických lesů.
PR	U Trojáku	1997	Starý bukový porost na stanovišti svěžích jedlových bučin na temeni a severovýchodním svahu hřbetu v komplexu Heraltických lesů.
PR	Údolí Brtnice	2001	Posláním PR je zachování a udržení vysokých přírodních a krajinářských hodnot údolí řeky Brtnice jako ojedinělého geomorfologického fenoménu s velkou diverzitou. Posláním je rovněž zabezpečení podmínek pro trvalou existenci populací ohrožených taxonů,
PR	Údolí Doubravy	1986	Kaňon řeky Doubravy a část údolí Kamenného potoka s mnoha geomorfologickými útvary a přírodě blízkými lesními společenstvy. Bylinný aspekt je zastoupen jak jarními druhy, tak druhy stinných lesů i skalních výchozů. Živočiškové patří k typicky lesním druhům a druhům kamenitého toku řeky.
PR	Údolí Chlébského potoka	1953	Přípotoční olšiny a vlhké louky na dně hlubokého údolí Chlébského potoka s bohatou populací bledule jarní.
PR	Údolí Oslavy a Chvojnice	1974	Jedná se hluboce zaříznuté říční údolí řek Oslavy a Chvojnice, kde si řeky razí cestu přes velmi tvrdé granulitové horniny. To se projevilo vznikem četných skalisek, které na mnoha místech dodávají údolí Oslavy ráz kaňonu. Údolí jsou velice atraktivní pro turistické vycházky. V údolí se nachází několik chatových osad, vodních mlýnů (Skřipinský, Senoradský a Ketkovický), romantických zřícenin (Lamberk, Sedlec, Kraví hora a Levnov, neboli Ketkovický hrad vypínající se na skále nad soutokem Oslavy s Chvojnici). Nad údolím se nachází altán Gloriet a boční strž Divoká rokle s četnými peřejemi a drobnými vodopády.
PR	Údolí potoka u Dolské myslivny	1985	Komplex rašelinných lučních společenstev s významnou květenou v nivě bezejmenného potoka, jenž pramení v lesním komplexu Strážišť.
PR	V jedlí	1988	Dubohabrový porost s přilehlými nivními loukami na pravém břehu

			Rokytné s bohatou květenou.
PR	V Klučí	1997	Smíšený bukojedlový les přirozeného charakteru s příměsí javoru kleny, javoru mléče, jasanu ztepilého, jilmu drsného a lípy srdčité s druhově bohatým bylinným patrem. Padlé i stojící odumřelé kmeny a trouchnivějící části kmenů bohatě porostlé plodnicemi chorošů, mechy a lišejníků. Porost se přirozeně zmlazuje a je zde vyvinuto i patro keřové s mladými listnáči, bezem hroznatým, malínekem a lýkovcem. Podklad tvoří snadněji zvětrávající ruly vystupující místy na povrch v podobě skalek a četných balvanů. Přírodní rezervace vznikla spojením přírodních rezervací Kloc a Loučky s lesním porostem mezi nimi.
PR	V Lísovech	1997	Soustava 3 rybníčků obklopených rozsáhlými rákosinami, mokřými lukami a rašeliništěm. Významný biokoridor v kulturní krajině. Velmi cenný soubor lučních a rašeliništních společenstev rostlin.
PR	V Mezece	1993	Komplex rašelinných a lučních společenstev v údolí potoka Hejlovky je jediným současným nalezištěm tučnice obecné na Českomoravské vrchovině.
PR	Velká a Malá olšina	1982	Tři enklávy prameništích a přípotočních olšových porostů s hojným výskytem bledule jarní v rozsáhlém lesním komplexu.
PR	Velká skála	2000	Ochrana reliktních borů, teplomilných doubrav a doprovodných xerothermních společenstev, prudce se střídající se společenstvy stinných sklaních roklí. Bohatý výskyt vzácných a chráněných druhů rostlin a živočichů.
PR	Velký Pařezitý rybník	1984	Oligotrofní vodárenský rybník s nejhlubším rašeliništěm Jihlavských vrchů /až 4,5 m/ zvaným "Vejtopa" na JZ břehu, dále s podmáčenou smrčínou a rašelinnou březinou s olší a společenstvem bahenních rostlin pod hrází. Rašeliniště celé porostlé lesem připomíná svým rázem horskou tajgu, zamokřená březová olšina pod hrází je typickou ukázkou bažinného lesního společenstva vyšších poloh Českomoravské vrchoviny. Mohutné pařezy jedle bělokoré s až 70 cm v průměru na dně rybníka svědčí o založení rybníka na místech původního jedlového lesa. Rybník založen r. 1565 a má 17 ha.
PR	Vílanecké rašeliniště	1982	Prameništní svahové a údolní rašeliniště, kterým protéká přirozená vodoteč, nad rybníkem se vzácnou a ohroženou květenou a vzácnými rostlinnými společenstvy. Rašeliniště zarůstá nálety dřevin.
PR	Vírská skalka	1996	Přirozená lesní společenstava a skalní vegetace na skalách a skalnatých svazích nad levým břehem Svratky.
PR	Zaječí skok	1933	Příkré rulové skály 170 m dlouhé a 25 až 30 m vysoké s 5 skalními výchozy oddělenými od sebe úžlabinami nad řekou Jihlavou s rozsáhlou balvanovou sutí a s lesním porostem se vzácnou reliktní květenou. Území částečně porostlé borovicemi a zbytkem přirozeného smíšeného lesa. Velká členitost a mnohotvárnost s rychlým střídáním stanovišť s velice rozdílnými ekologickými podmínkami umožňují výskyt druhů rozdílného původu s různými nároky na prostředí. Druhy podhorské a horské jsou na vlhkých, chladných a stinných místech v hlubokém údolí a v úžlabinách. Druhy teplomilné jsou na výslunných, k J a JZ exponovaných stanovištích. První rezervace na Českomoravské vrchovině vyhlášena v roce 1924 z podnětu profesora jihlavského gymnázia Josefa Ambrože a Přírodovědeckého klubu v Jihlavě jako soukromá rezervace, kterou na svém území vyhlásil statkář Leopold Kosovský.
PR	Zlatá louka	1993	Hluboké slatiniště, vlhké louky a lužní olšiny s mírným úklonem k severu. Hloubka slatiny dosahuje místy přes 2,5 metru. Slatiniště je syceno podzemními prameny s minerálně bohatou vodou. Geomorfologický vznik území je značně nejasný, snad vzniklo po svahovém posunu a vytvořením čelního valu.
PP	Bílá skála	1979	Rulové skalisko ve Žďárských vrších
PP	Borecká skalka	1933	Hadcový lom s významnou hadcovou květenou
PP	Brožova skála	1983	Rulové skalisko

PP	Bukovské rybníčky	1982	Rašeliniště s významnou květenou
PP	Černá blata	1988	Přirozený bukový porost
PP	Černá skála	1979	Rulové skalisko, mrazový srub
PP	Černíč	1953	Rybník s velmi bohatou květenou
PP	Čertův hrádek	1984	Jedlobukový les na skalnatém podkladu
PP	Čertův kámen	1986	Žulový výchoz na svahu Melechova, na vrcholu skalní mísy
PP	Devět skal	1976	Skupina rulových skal a sutí
PP	Díly u Lhotky	1985	Podhorská louka s výskytem vstavačovitých
PP	Dobrá Voda	1990	Mokřadní louky s četnými vstavači
PP	Drátenická skála	1976	Rulová skalka, ukázka mrazového větrání hornin
PP	Habří	1956	Velmi zachovalý, nejvýše položený, habrový les
PP	Hájky	1981	Souvislý lipový háj s bohatým podrostem
PP	Heřmanov	1978	Unikátní mineralogické naleziště tzv. heřmanovských koulí (antofylit s vločkami flogopitu)
PP	Hluboček	1983	Lokalita ladoňky dvoulisté
PP	Horní Nekolov	1984	Zbytek bukového porostu se smrkem a klenem
PP	Hroznětínská louka	1990	Údolní louka s masovým výskytem bledule jarní, s prstnatec májovým aj.
PP	Huťský potok	1999	Podhorský potok s výskytem kriticky ohrožených druhů ryb a obojživelníků
PP	Chuchelská stráň	2002	Vzácná teplomilná, druhově bohatá, travinná společenstva sveřepových luk s mozaikou křovin a výskytem ohrožených a chráněných druhů rostlin a živočichů na jižně orientovaném svahu Dlouhé meze.
PP	Ivaniny rybníčky	1994	Soustava tří rybníčků v lesním smrkovém komplexu, výskyt vydry, raka říčního a obojživelníků
PP	Jalovec	1990	Podhorská pastvina s jalovcem a výskytem několika druhů hořečku
PP	Javorův kopec	1996	Zbytek prameništích luk s výskytem prstnatce májového
PP	Jersínská stráň	1998	Stráň nad Valentovým rybníkem s významnou květenou
PP	Ještěnice	1984	Malé rašeliniště s typickou flórou
PP	Jezdovické rašeliniště	1984	Rašeliniště s typickou květenou
PP	Kamenný vrch	1985	Bohatá lokalita hořečku českého
PP	Kejťovské louky	1994	Zrašelinělé louky podél meandrujícího potoka se zbytkem olšovo-vrbového luhu, ptačí refugium
PP	Klučovský kopec	1982	Bohatá lokalita koniklece lučního
PP	Kobylinec	1982	Bohatá lokalita koniklece velkokvětého
PP	Kocoury	1996	Ostrůvek travobylinných lad s bohatou květenou hl. na vápencových výchozech (vítod chocholatý, černý)
PP	Kozének	1988	Pastviny s přirozenými rostlinnými společenstvy
PP	Křížník	1996	Travinobylinná společenstva vstavačů
PP	Lisovská skála	1976	Výrazné rulové skalisko
PP	Louky u Černého lesa	1988	Zrašelinělé louky v aluviu Stržského potoka
PP	Louky u Polomu	1996	Rašelinné louky s bohatou květenou (prstnatec májový)
PP	Lukšovská	1984	Podmáčené lesní porosty s bohatým podrostem
PP	Malinská skála	1976	Rulová skála ve Žďárských vrších
PP	Míchova skála	1984	Izolované žulové skalisko
PP	Milovské Perničky	1977	Rulový mrazový srub typický pro Žďárské vrchy
PP	Mlýnský potok a Uhlířky	1984	Meandrující tok, naleziště vlhkomilné flóry a fauny
PP	Mrázkova louka	1949	Malé lesní rašeliniště s porostem rosnatky okrouhlosté
PP	Na Kopaninách	1985	Lokalita hořečku českého
PP	Na skalce	1984	Nápadná skupina žulových skal
PP	Na skále	1983	Rulová morfologicky významná skála

PP	Na skaličce	1988	Lokalita hořečku nahořklého
PP	Nad koupalištěm	1996	Ostrůvek xerothermní vegetace se vstavačem obecným a vstavačem májovým
PP	Nyklovický potok	1990	Meandrující potok s břehovými porosty, bohatá lokalita bledule jarní
PP	Obora	1981	Obora při náměšťském zámku s pestrou mozaikou lesů přirozené skladby
PP	Olšoveček	1989	Dva malé rybníčky, významná lokalita chráněných druhů ryb aj.
PP	Ostražka	1996	Komplex travinobylinných společenstev s bohatým výskytem vratičky měsíční
PP	Ouperek	1978	Významné mineralogické naleziště
PP	Pahorek u Vržanova	1984	Pastvina s hojným výskytem jalovce
PP	Pasecká skála	1979	Rulové skalisko, mrazový srub
PP	Pazderna	1985	Mokrá louka s bohatým výskytem prstnatce májového
PP	Peperek	1974	Rulová skalní stěna se smíšeným porostem
PP	Pernovka	1954	Rašelinná loučka s typickou vegetací
PP	Písničník u Sokolovce	1990	Zčásti zatopený písničník s lokalitou rosnatky okrouhlosté, refugium obojživelníků
PP	Pláně	1989	Příkrý skalnatý svah s řídkým smíšeným porostem a bohatou květenou
PP	Pod Kazbalem	1998	Fragment vlhkých luk v povodí Hostačovky
PP	Pod Mešnicí	1998	Fragment krátkostébelných suchomilných společenstev s výskytem kriticky ohrožených druhů
PP	Prosenka	1999	Travinobylinná společenstva bývalých extenzivních pastvin s výskytem silně ohroženého taxonu
PP	Prosička	1988	Rulové skalisko s balvanitou sutí a kamenným mořem
PP	Přední skála	1984	Rulová skála - mrazový srub
PP	Pstruhovec	1997	Rybník s přilehlým rašeliništěm
PP	Ptáčovský kopeček	1948	Bohatá lokalita koniklece velkokvětého
PP	Rasuveň	1989	Smíšený prales na skalnatém svahu
PP	Rašeliniště u Vintířova	1994	Částečně odtěžené rašeliniště, rašelinné louky a iniciální olšina s mokřadními společenstvy
PP	Rašelinná louka u Proseče-Obořiště	1985	Rašelinné louky s bohatým výskytem vachty trojlisté
PP	Rašelinné jezírko Rosička	1984	Rašelinná tůň s výskytem leknínu bělostného
PP	Rozštípená skála	1974	Rulová skalní stěna
PP	Sklenské louky	1985	Rašelinné louky se vzácnou květenou
PP	Sochorov	2000	Lokalita s výskytem chráněných druhů rostlin a živočichů
PP	Stržená hráz	1997	Vlhké louky a olšiny v údolí Hladovského potoka
PP	Suché kopce	1990	Vlhké louky přecházející ve vřesoviště s řadou významných druhů
PP	Světnovské údolí	1983	Údolí meandrujícího toku Sklenského potoka s břehovými porosty
PP	Svratka	1996	Malá část břehového porostu s hojným výskytem pérovníku pštrosiho
PP	Syenitové skály	1950	Ukázka rozpadu syenitu
PP	Šlapanka	1998	Fragment vlhkých luk v údolí nivě Šlapanky
PP	Špilberk	1983	Lokalita koniklece velkokvětého
PP	Štarkov	1980	Rulová skála s puklinovou jeskyní
PP	Tisůvka	1974	Rulové skalisko typické pro Žďárské vrchy
PP	U Bezděčína	1992	Prameništní olšina
PP	U Bezděkova	1953	Lokalita šafránu bělokvětého
PP	U Hamrů	1996	Bývalé pastviny na příkrých stráních se suchomilnou květenou (mateřídouška časná)
PP	U lusthausu	1988	Lokalita bledule jarní

PP	Urbánkův palouk	1990	Rašelinná loučka s bohatou květenou
PP	Vlčí kámen	1990	Zbytek starého bukového porostu
PP	Vysoký kámen	1982	Zbytek přirozeného suťového porostu s měsíčníci vytrvalou
PP	Zkamenělý zámek	1974	Výrazná rulová skála, doklad mrazového větrání

2.2.2 Prvky obecné ochrany přírody

2.2.2.1 Významné krajinné prvky

V řešeném území se nachází registrované významné krajinné prvky (§6 Zák.114/92), které jsou pro svou ekologickou nebo estetickou hodnotu nezbytným článkem ochrany přírody lokálního významu. Významnými krajinnými prvky jsou, dle § 4 zákona 114/92 Sb., v obecné poloze i údolní nivy, lesy, rybníky, vodní toky, skalní útvary.

2.2.2.2 Přírodní parky

Posláním přírodních parků (§12 Zák.114/92 Sb) je zachování přírodní, kulturní a historické charakteristiky daného území a jeho ochrana před činnostmi snižující jeho přírodní a estetickou hodnotu, při současném vytváření podmínek pro únosné využití daného území zejména pro turistiku, rekreaci i únosnou urbanizaci v rozsahu nezbytném pro stabilizaci a rozvoj života v obcích.

Přírodní park ROKYTNÁ - v řešeném území má výměru 1640 ha, na území Jihomoravského kraje pak cca 2400 ha. Vyhlášen byl v roce 1978 jako oblast klidu pro svou vysokou přírodní, estetickou a rekreační hodnotu. Charakteristické je hluboké zaříznuté údolí Rokytné s příkrými zalesněnými svahy, místy s výstupy skalnatého podloží.

Přírodní park STŘEDNÍ POJHLAVÍ - Na území kraje Vysočina má přírodní park rozlohu cca 800 ha. Vyhlášen v roce 1989. Místy kaňonovité údolí řeky Jihlavy s mozaikou volných lučních ploch. Převážně lesnatá krajina je ukázkou vývoje středních toků moravských řek. Nacházejí se zde nejsevernější místa výskytu teplomilné vegetace jižní a jihovýchodní Evropy, přičemž stinné lesní porosty buků, habrů, javorů a lip na mnoha místech doplňují až 150 metrů vysoké skály. Pestrý je i výčet chráněných rostlin.

Přírodní park BOHDALOVSKO - Vyhlášen v roce 2001 výhradně na území kraje Vysočina o rozloze 6080 ha. Zaujímá část Českomoravské vrchoviny v západní polovině okresu Žďár nad Sázavou. Vyhlášen byl za účelem ochrany krajinného rázu, kterým je zejména přírodní, kulturní, a historická charakteristika vymezeného území s vysokými biologickými a estetickými hodnotami. Účelem vyhlášení je ochrana krajinného rázu bez podstatného omezení stávající hospodářské činnosti, posláním je zachovat hodnoty krajiny s podmínkami pro individuální rekreaci

Přírodní park BALÍNSKÉ ÚDOLÍ - Vyhlášen je výhradně na území kraje Vysočina o rozloze 428 ha. Vyhlášen s ohledem na kvality přírodního prostředí jihozápadně od Velkého Meziříčí. Účelem vyhlášení je zachování území pro jeho krajinné hodnoty a využít je k zotavení občanů i jejich poučení

Přírodní park SVRATECKÁ HORNATINA - Vyhlášen na území tří krajů. V kraji Vysočina zabírá plochu 24 817 ha. Území parku protkává hustá síť vodních toků, díky členité krajině se zde zachoval dostatek původních listnatých lesů od zakrslých doubrav přes jedlové bučiny až k nově vysazovaným borovým lesům. Svratecká hornatina je harmonickou krajinou se zachovalými kulturně historickými a přírodními hodnotami.

Přírodní park TŘEBÍČSKO - Vyhlášen je výhradně na území kraje Vysočina o rozloze 8780 ha v části Křižanovské vrchoviny a Jevišovické pahorkatiny pro svou ekologickou a estetickou hodnotu.

Nacházejí se zde lokality biologicky velice cenné i zajímavosti z neživé přírody. Posláním přírodního parku je zachování území a využít je k zotavení občanů a k jejich poučení.

Přírodní park ČEŘÍNEK - Vyhlášen je výhradně na území kraje Vysočina o rozloze 2400 ha. Byl vyhlášen v roce 1981 jako klidová oblas. Zahrnuje lesní komplex Čeřínek. Jedná se o vyváženou harmonickou krajinu s rozptýleným osídlením. Příměstské rekreační zázemí Jihlavy. Nacházejí se zde lokality biologicky velice cenné i zajímavosti z neživé přírody.

Přírodní park MELECHOV - Vyhlášen je výhradně na území kraje Vysočina o rozloze 3230 ha. Vyhlášen v r. 1995. Dominantou je zalesněný vrchol Melechova s nadmořskou výškou 709 m. Celá oblast má vysokou krajinářskou a přírodovědnou hodnotu. Posláním přírodního parku je zachování krajinného rázu s charakteristickou strukturou zemědělských kultur, lesních posrostů, rozptýlenou zelení apod., při umožnění turistického využití.

Přírodní park DOUBRAVA - Výměra na území kraje Vysočina 65 ha. Vyhlášen v roce 1998 na území k.ú. Heřmanice a Úhrov. Podstatná část tohoto přírodního parku se rozkládá na území okresu Chrudim. Na území kraje Vysočina zasahuje park zalesněnou údolní nivou řeky Doubravy.

2.2.2.3 Natura 2000

Na území kraje není vyhlášena žádná ptačí oblast. V současnosti je do národního seznamu zařazeno 51 evropsky významných lokalit, které dokládají vysoké přírodní hodnoty daného území:

CZ0610003	Vysoký kámen u Smrčné	242.0996
CZ0610145	Hroznětínská louka	18.7119
CZ0610159	Velký Špičák	168.8447
CZ0610170	Zhejral	154.1104
CZ0610175	Baba	82.2980
CZ0610179	Jedlový les a údolí Rokytné	375.0377
CZ0610412	Ransko	263.9209
CZ0612133	Dědkovo	5.6337
CZ0612134	Dolní rybník u Újezda	9.2421
CZ0612135	Hodíšovský rybník	5.0387
CZ0612136	Kobylínek	0.6882
CZ0612137	Obecník	4.8872
CZ0612139	Pod Kamenným vrchem	12.1247
CZ0612140	Podvesník	20.6182
CZ0612141	Ptáčovský kopeček	0.7898
CZ0612143	Rybník u Zadního Zhořce	7.6508
CZ0612145	Rychtářský rybník	5.9954
CZ0612147	Špilberk	0.6320
CZ0612149	Suché skály	4.8409
CZ0613318	Babínský rybník	39.1012
CZ0613319	Ficků rybník	1.0325
CZ0613321	Jankovský potok	128.2711
CZ0613322	Koupaliště u Bohuslavic	2.9781
CZ0613325	Mohelenská hadcová step	62.1234
CZ0613327	Nová Říše	42.7749
CZ0613328	Rašelinné jezírko Rosička	0.1708
CZ0613331	Šimkovský rybník	8.2807
CZ0613332	Šlapanka a Zlatý potok	245.3877
CZ0613333	Staviště	3.3901

CZ0613334	Trnava	225.0070
CZ0613335	U Borovné	17.3063
CZ0613336	V Kopaninách	0.8999
CZ0613338	Vatín	45.0469
CZ0613695	Biskupice - kostel	0.0295
CZ0613696	Biskupice - škola	0.1058
CZ0613698	Jeřišno-Heřmaň	0.0327
CZ0613699	Náměšť nad Oslavou - zámeček	0.3470
CZ0613700	Žďár nad Sázavou - garáže	0.0187
CZ0613809	Dívka	27.8331
CZ0613816	Náměštská obora	286.4767
CZ0613821	Rejzňarka	20.5383
CZ0614052	Rybníky u Rudolce	49.4005
CZ0614053	Dářská rašeliniště	390.4373
CZ0614054	Na Oklice	55.7088
CZ0614056	V Lisovech	27.5277
CZ0614057	Znětínské rybníky	52.5832
CZ0614058	Rybníky V Pouštích	25.7970
CZ0614059	Štíří důl - Řeka	92.5992
CZ0614131	Údolí Oslavy a Chvojnice	2183.5374
CZ0615014	Louky u Černého lesa	19.0841
CZ0615018	Šimanovské rašeliniště	3.9677

2.3 Historická charakteristika

2.3.1 Historický vývoj krajiny

Díky hornatému, těžko přístupnému terénu a drsnějším klimatickým podmínkám Českomoravské vrchoviny začalo osídlování kraje později než v úrodnějších částech země. Jedinou výjimku tvořila jeho jihovýchodní část (údolí řek Oslavy, Jihlavy, Rokytné, Jevišovky a Brtnice, okolí Jemnice), která byla sporadicky obydlena už v době kamenné, o čemž svědčí archeologické nálezy. Zbytek území pokrývaly neprostupné pralesy a bažiny. Systematické osídlování kraje bylo zahájeno až na počátku 12. století. Postupovalo podél starých obchodních a vojenských cest, pozdějších zemských stezek, které spojovaly hospodářsky a politicky důležitá sídla. Na stezkách byly budovány strážní tvrze a hrady, v jejichž okolí často vznikly zárodky budoucích center. Napříč Vysočinou procházela Haberská stezka (Habry zmiňuje Kosmova kronika k roku 1101), která spojovala Čáslav se Znojmem. Na stezce existovala v polovině 12. století Polná, (Havlíčkův) Brod (brod přes Sázavu), předchůdce Jihlavy či (Moravské) Budějovice (brod přes Rokytku). Na Libické stezce (nejstarší zmínka pochází z roku 1144), spojující Čáslav s Brnem, vznikla například Libice nad Doubravou, Žďár (brod přes Sázavu), (Velké) Meziříčí či Náměšť nad Oslavou. Humpolecká stezka mířila z Humpolce, který jí dal název, přes Třešť, Telč a Dačice do Rakouska.

Kolonizace často vycházela z klášterů, které byly v kraji zakládány už od začátku 12. století. Nejstarší na Vysočině byl benediktinský klášter v Třebíči, založený moravskými Přemyslovci roku 1101. V polovině 13. století bylo v sousedství kláštera založeno město a byla postavena nová klášterní budova a pozoruhodá románsko-gotická bazilika, která se dochovala dodnes a je považována za jednu z nejceněnějších staveb tohoto typu u nás. Významný byl také benediktinský klášter ve Vilémově (1119), premonstrátský klášter v Želivi (1139), ženský premonstrátský klášter v Nové Říši (založený 1211) či cisterciácký klášter ve Žďáru nad Sázavou, založený v polovině 13. století. Zvnějšku zasahoval na území kraje vliv klášterů v Louce u Znojma (1190), v Oslavanech (1225) a v Tišnově (1234).

Na prvotní slovanskou tzv. vnitřní kolonizaci záhy navázala kolonizace vnější, spojená s příchodem cizích, převážně německých kolonistů. Jedním z významných impulsů vnější kolonizace bylo objevení ložisek stříbrných rud ve 13. století na různých místech kraje. Nejbohatší ložiska byla nalezena na Jihlavsku a těžba stříbra sem přinesla bouřlivý rozvoj. Jihlava neobyčejně rychle přerostla z původní slovanské vesnice v královské horní město (1233) s převahou německých obyvatel, které se stalo oporou královské moci. Byla zde zřízena mincovna a horní soud, který se za Lucemburků stal nejvyšší instancí pro veškerá horní města v celém království. Jihlavské městské a horní právo z roku 1249 bylo první právní normou svého druhu ve střední Evropě a stalo se vzorem pro řadu dalších horních měst. Podobně rychlý rozvoj zaznamenala také Jemnice, která se stala prvním královským městem na Moravě (1227). Významným centrem těžby stříbra byl také Smilův (později Německý) Brod, založený pány z Lichtenburka. S těžbou stříbra souvisel rozvoj Přibyslavi, Humpolce či Chotěboře, těžilo se také na Křemešnicku, v údolí řeky Šlapanky, v okolí Štěpánova. Těžba stříbra hrála na Vysočině důležitou roli ještě ve 14. století, v jehož závěru začínala zvolna upadat. Roli královské pokladnice přebrala Kutná Hora a Jihlava se změnila v klasické město s obchodem a řemesly, mezi nimiž vynikalo soukenictví. S úbytkem stříbra vzrostl zájem o železnou rudu a její zpracování. Už od 14. století se rozvíjelo železářství na Žďársku; v okolí Žďáru vzniklo několik hamrů, založeny zde byly první rybníky. S těžbou a zpracováním rud byla spojena velká spotřeba dřeva, což vedlo k výraznému úbytku lesa v okolí nejvýznamnějších ložisek.

Ve druhé polovině 13. a ve 14. století pokračovala kolonizace pomezí hvozdu. Půda přecházela do dědičného vlastnictví šlechty, postupně se konsolidovala panství. Většinou šlo o nevelká území, ale už v této době se některým rodům podařilo ovládnout rozsáhlejší oblasti. Horní Posázaví bylo spojeno s pány z Lichtenburka, rozsáhlé území okolo řeky Svratky vlastnili páni z Medlova, pozdější Pernštejnové, okolo Brtnice působili Valdštejnové, v okolí Meziříčí pánové z Lomnice, na jihozápadě kraje páni z Hradce. V této době byla vybudována většina významnějších hradů (Ledeč, Lipnice, Rokštejn, Sádek, Kámen, Meziříčí, Zubštejn, Pernštejn, řada hradů v Pojihlaví a Pooslaví) a vzniklo i velké množství tvrzí. Přibyla další města (Polička, Německý Brod, Moravské Budějovice, Pelhřimov, Třebíč) a celá řada městeček, která se stávala lokálními středisky (Kamenice nad Lipou, Počátky, Žirovnice, Polná, Brtnice, Třešť, Velká Bíteš, Velké Meziříčí, Křižanov). Ve větších sídlech se záhy objevilo židovské obyvatelstvo, které v kraji zůstalo až do 2. světové války.

Poklidný vývoj ukončily husitské války. Jejich předzvěstí byly v moravské části kraje boje spojené se spory mezi členy vládnoucích Lucemburků a na Jindřichohradecku drobné šlechtické války, které se odehrávaly na přelomu 14. a 15. století. Zatímco většina českých měst se přidala na stranu podobojí, moravská naopak většinou stála za Zikmundem a podporovala jej. Platilo to především pro Jihlavu, které se podařilo přežít husitské války bez významných škod díky dohodě s Janem Žižkou. Ne náhodou byla po ukončení bojů právě v Jihlavě vyhlášena kompaktáta a Zikmund byl přijat za českého krále (1436). Bojové akce se zpočátku odehrávaly především na české straně. V roce 1420 v bitvě u dnešní obce Bojiště nedaleko Ledče porazili husité Zikmundovo vojsko. O rok později byla tábořským vojskem obsazena Chotěboř, kterou záhy dobylo zpět katolické panské vojsko. 300 zajatců bylo upáleno v chotěbořských stodolách. Husitská reakce byla neméně tvrdá; ještě v témže roce dobyli a srovnali se zemí vilémovský klášter, který už nebyl obnoven. V roce 1422 při 2. křížové výpravě sice Zikmund obsadil Kutnou Horu, ale záhy odtud musel ustoupit před Žižkovým vojskem a utrpěl porážku u Německého Brodu, který byl husity vzápětí obsazen. Vypleněn byl také nedaleký klášter v Pohledu. Obětí husitských vojsk se staly i další kláštery, v roce 1423 žďárský (byl obnoven za Jiřího z Poděbrad), o rok později třebíčský (Třebíč se pak stala husitskou základnou). Téhož roku zemřel při obléhání Přibyslavi u vesnice Schönfeld (Žižkovo Pole) Jan Žižka. Legendárního vojevůdce dodnes připomíná mohyla, která byla postavena na místě jeho úmrtí v roce 1874. Osiřelé husitské vojsko (sirotci) brzy po smrti svého vojevůdce dobylo Přibyslav, která se stala jeho vojenskou základnou. Válečné akce se v té době přelily také na moravskou stranu. V roce 1428 vypálili husité klášter v Tišnově (jeptišky našly spásu za hradbami Pernštejna) a v Doubravníku. Zatímco tišnovský klášter se z této pohromy dokázal vzpamatovat, doubravnický zanikl. Několikrát byl husity vypleněn klášter v Nové Říši. Husitské války ukončila bitva u Lipan (1434), ale různé menší střety probíhaly v regionu až do roku 1437, kdy Oldřich II. z Rožmberka porazil v bitvě u Křeče poslední vojsko táboritů. U příležitosti 500. výročí této události byl na křečském bojišti odhalen památník. Za husitských válek byly rozbořeny některé hrady a zanikla řada sídel. Některé hrady na moravské straně byly během válek ovládnuty loupeživými tlupami, které po válce značně škodily širokému okolí. Proto byly na základě rozhodnutí sněmu moravských pánů a měst tyto hrady dobyty a zbořeny (hrady v Pooslaví a Pojihlaví či hrad Skály u Jimramova).

Druhá polovina 15. století byla sice pokojnější, ale úplný klid zbraní nenastal. Za vlády Jiřího z Poděbrad docházelo k bojům mezi jeho přívrženci a odpůrci, sdruženými v katolické Zelenohorské jednotě (1467). Vyvrcholením byly až česko-uherské války, při nichž byla zejména moravská část kraje značně postižená. V roce 1468 bylo vydrancováno například Meziříčí či Jemnice. Třebíč, kde uherské vojsko obléhalo králova syna Viktorína, byla prakticky srovnána se zemí. Zatímco město bylo po

několika letech znovu vybudováno, klášter se z této rány už nevzpamatoval. V únoru 1469 bylo uherské vojsko obklíčeno u Vilémova a Matyáš Korvín byl nucen přijmout příměří. V průběhu uherského vpádu zanikla v kraji řada sídel i hradů.

Nepřehledná situace v první polovině 15. století umožnila vzestup některých šlechtických rodů, které si často přivlastnily bývalý církevní majetek. Zmínit lze například pány z Kravař, z Pernštejna, z Kunštátu, z Lomnice, ze Žerotína, z Lipé, z Hradce či Trčky z Lípy. Konec 15. a celé 16. století byly obdobím hospodářského rozkvětu, který byl do značné míry spojen s podnikáním šlechty. Byly hledány nové zdroje zisku. Velmi výnosné bylo rybníkářství, v němž vynikali Pernštejnové, kteří založili mnoho rybníků na Bohdalovsku či Křižanovsku a změnili tím vzhled zdejší ploché krajiny. Další významnou rybníkářskou oblastí bylo Telčsko a okolí Jihlavy. Zvolna upadající těžba stříbra (Stříbrné Hory u Přibyslavi, Ledčsko, Mrákotín, Koroužné) nahrazovala těžba a zpracování železné rudy (Sobíňov, Nové Město, Štěpánov, Mrákotín), vznikaly sklárny, mlýny, pivovary, hospodářské dvory, palírny, ovčiny. Hospodářská prosperita a změna životního stylu šlechty se odrazily ve vzhledu sídel, která získávala renesanční podobu. Objevily se výstavné renesanční zámky, které často vznikaly přestavbou starších hradů a tvrzí (Kamenice, Červená Řečice, Ledec, Přibyslav, Polná, Dačice, Brtnice, Žirovnice, Třešť, Rudolec, Meziříčí, Křižanov, Třebíč, Budkov, Kralice, Dolní Rožínka, Jimramov). V Telči provedl Zachariáš z Hradce velkorysou přestavbu gotického hradu na renesanční zámek s okrasnou zahradou italského typu. Pozvaní italští řemeslníci pomáhali nejen při stavbě zámku, ale také při přestavbě městských domů, které se změnilly na úhledné renesanční budovy se štíty a podloubím. Žerotínové přestavěli původní hrad v Náměšti na honosný arkádový renesanční zámek, který se zachoval v téměř nezměněné podobě dodnes. O prosperitě pernštejnského rodu svědčí velkolepý pozdně gotický a renesanční chrám, který nechali zbudovat v místě zaniklého kláštera v Doubravníku. Ke stavbě bylo použito mramoru, který se těžil v okolí Nedvědice, kde se zdárně rozvíjelo kamenictví. Ve městech prosperovalo především soukenictví (Jihlava, Polná, Jindřichův Hradec, Pelhřimov, Humpolec, Počátky, Třebíč). Vzestup zažil Pelhřimov, který byl povýšen Rudolfem II. na královské město, nebo Světlá (Trčkové z Lípy) a Bystřice (Pernštejnové), které se staly centry panství.

Významným jevem 16. století byl příklon obyvatel k reformovaným náboženstvím. K luteránství se hlásily například Přibyslav, Třešť, Jemnice, Dalečín, Jihlava či Meziříčí, kde v roce 1576 sněm evangelických kněží a šlechty, svolaný z iniciativy paní Aleny Meziříčské z Lomnice, zformuloval tzv. augšpurskou konfesi. V té době bylo ve městě zřízeno luteránské gymnázium a knihtiskárna. Značný vliv měla také Jednota bratrská; v Německém Brodě působila významná českobratrská škola, jedním z center Jednoty byla Třebíč. Ve druhé polovině 16. století se na náměštském panství usadil rod pánů ze Žerotína, kteří byli velkými podporovateli českých bratří. Díky nim byla v roce 1578 po císařově zákroku proti ivančické akademii přenesena bratrská tiskárna z Ivančic do tvrze v Kralicích. Zde fungovala 42 let a bylo to její neplodnější období; byla zde vytištěna také proslulá šestidílná Bible česká, později nazvaná kralická.

Tragický byl v kraji dopad třicetileté války, která způsobila dramatický zlom v úspěšném rozvoji. Prakticky všechna sídla se stala obětí bojů, rabování, požárů a epidemií a na konci války byla značně zpustošená a vylidněná; některá zanikla. Začátek války (1618-1621) postihl především českou část kraje, kde se pohybovala jak císařská, tak stavovská vojska. Drtivý dopad měl závěr války, kdy švédská vojska vpadla na Moravu (1643) a po bitvě u Jankova (1645) se po celém kraji rozlila vojska obou stran. Od roku 1645 drželi Švédové lipnický hrad, který se stal výchozí pozicí pro jejich nájezdy do širokého okolí. Švédové vydrancovali řadu měst (Meziříčí, Bíteš, Křižanov, Žďár, Bystřice, Telč, Dačice, Nová Říše, Počátky, Žirovnice, Ledec, Německý Brod), plenilo i císařské vojsko. Jihlava zažila obléhání

švédským vojskem a po obsazení (1645) vojskem císařským (osvobozena 1647). Do dějin války vešla úspěšná obrana hradu Pernštejna při švédském obléhání v roce 1645. Čtrnáctidenního boje se účastnilo téměř 6000 vojáků, aktivně byla zapojena i dělostřelba. Hrad sice odolal, ale o to víc bylo postiženo jeho okolí; vyplněno bylo městečko Nedvědice v podhradí, vypálen Sulkovec. Jedním z mála sídel, kterým se vyhnuly bojům v závěru války, byl Jindřichův Hradec. Díky tomu zažil v polovině 17. století výrazný rozkvět a v roce 1654 byl druhým největším českým městem.

Do vývoje kraje se významně promítly rozsáhlé konfiskace majetku, které probíhaly po bitvě na Bílé Hoře. Postiženy byly i mnohé zdejší rody, které se aktivně účastnily povstání; pánům z Lipé bylo zabaveno moravskokrumlovské panství, Zdeňkovi Brtnickému z Valdštejna Moravské Budějovice, Vencelíkům z Vrchovišť kamenické panství, Vilému Dubskému z Třebomyšlic dalečínské panství. Část šlechty odešla do exilu po vyhlášení Obnoveného zřízení zemského (1628). Náměšťské panství prodal a opustil Karel starší z Žerotína. Při svém odchodu do exilu se postaral o další přesun bratrské tiskárny (polské Lešno), knihovny a archivu (Vratislav). Se šlechtou odcházelo také mnoho měšťanů a poddaných, což přispělo k dalšímu vylidnění kraje. Trčkovský majetek, v té době jeden z největších v zemi, byl zabaven roku 1634, kdy byl Adam Erdman Trčka (hlava rodu), který spojil svoji kariéru s Albrechtem z Valdštejna, spolu se svým velitelem na císařský příkaz zavražděn v Chebu. Noví majitelé pocházeli většinou z ciziny a mnozí z nich se snažili ze svého majetku vytěžit co nejvíc bez ohledu na zájmy obyvatel. Nicméně některé rody se zde usadily natrvalo a podílely se na obnově. Za zmínku stojí přinejmenším Lichtenštejnové, kteří na více než 300 let ovládli moravskokrumlovské panství či Collaltové, kteří se v 18. století stali největšími majetkovými vlastníky na Moravě (například brtnické panství) a působili v kraji až do roku 1945. Rozsáhlé území získal kardinál František Dietrichštejn, jehož rod zde vládl téměř 300 let.

Po válce nastoupila rekatolizace, často násilná. Přesto v některých regionech tajně přežívala protestantská vyznání (Poličsko). S rekatolizací souviselo oživení řeholního života v přeživších kláštorech (Žďár, Želiv, Nová Říše) a příchod nových církevních řádů. Typickým reprezentantem byli jezuité, kteří se objevili v Jihlavě, Telči, Jindřichově Hradci či v (Golčově) Jeníkově, a kapucíni, kteří se usadili v Třebíči, Náměšti či Jihlavě. Vedle rekatolizačního útlaku přinesly s sebou také vzdělání; jezuitské gymnázium bylo v Jihlavě a Telči, augustiniánské v Německém Brodě; a kulturní oživení. S jezuitou byla obvykle spojena také rozsáhlá výstavba, často nejen církevní; zbudovali například lékárny v Telči, Jeníkově a v popelínském zámku.

Rozsáhlá barokní výstavba se zpočátku koncentrovala především na církevní stavby a obnovu zpustošených sídel, později došlo i na výstavní světské stavby. Řada ceněných církevních staveb na Vysočině je spojena se jménem architekta Santiniho, který se postaral o barokní přestavbu areálu žďárského kláštera a výstavbu poutního kostela sv. Jana Nepomuckého na Zelené hoře (slavnostně vysvěcen v roce 1722). Ten byl roku 1994 zapsán na seznam světového kulturního dědictví UNESCO. Santiniho stavbami jsou také kostel v Obyčtově, církevní komplex kostel - hřbitov - fara ve Zvoli, podle jeho návrhu byl v místě vyhořelé rychty v Ostrově nad Oslavou postaven panský hostinec. Santini přestavěl ve stylu barokní gotiky také klášter v Želivi po velkém požáru (1712). Podle Santiniho plánů byla provedena také přestavba kostelů v Senožatech a ve Skále či kaple v Běstvině. Barokně přestavěn byl zámek v Budišově, v jehož sousedství byl zbudován park s několika rybníky. Jedním z nevýznamnějších počinů byla barokní přestavba zámku a kostela v Jaroměřicích (architekt Hildebrandt), v jejichž sousedství byla zřízena francouzská zahrada a anglický park. Vznikl tak půvabný barokní areál, dochovaný dodnes. V první polovině 18. století se Jaroměřice staly významným střediskem divadla a hudby; v roce 1730 se zde hrála první česká opera (F. V. Míča). V barokním stylu

byly přestavěny také zámky v Dalešicích, Moravských Budějovicích, Okříškách, Lukavci či Chotěboři. Stavební rozvoj komplikovaly poměrně časté požáry. Postiženo bylo například Velké Meziříčí v roce 1732; následná rekonstrukce města a zámku tehdejší majitele finančně natolik vyčerpala, že museli panství prodat. V 17. a 18. století vzrostl význam poutních míst; zmínit lze například Sopoty u Sobiňova, vrchy Stražiště a Křemešník. V Náměšti byl v první polovině 18. století vystavěn kamenný most přes Oslavu, zdobený 20 barokními sochami, který se zachoval dodnes a patří k našim nejstarším zachovaným kamenným mostům. Stavební zajímavostí je zastřešený dřevěný trámový most přes řeku Svratku, pocházející ze stejné doby, který byl v roce 1718 vybudován v Černvíru. Jde o nejstarší zachovaný objekt svého druhu na Moravě, který je chráněn jako technická památka.

V 17. a 18. století docházelo rovněž k rozvoji různých hospodářských odvětví; jako zajímavost je možné zmínit založení papírny v Přibyslavicích (1690), jejíž tradice v různých formách přežívá dodnes. Nadále se těžila a zpracovávala železná ruda, například na novoměstském panství, v okolí Štěpánova (v roce 1814 zde byl zhotoven první provozuschopný parní stroj v celé habsburské monarchii) a Víru, v okolí Sobiňova, stále se rozrůstaly dietrichštejnské železárny ve Starém Ransku. Dalším významným odvětvím bylo sklářství, využívající dřevo z rozlehlých lesů (Světelsko, Kamenicko, Žďárské vrchy). V Tasicích nedaleko Ledče byla v roce 1789 uvedena do provozu sklárna, která funguje dodnes a je jednou z nejstarších skláren v Evropě. Byla vyhlášena kulturní památkou a v současnosti slouží také jako skanzen. Byly otevřeny lomy na kámen a v jejich okolí a se rozvíjelo kamenictví; žula se těžila v okolí Mrákotína, u Růžené a Rácova, v okolí Světlé nebo na Humpolecku, mramor v okolí Nedvědice. O mistrovství mrákotínských kameníků dodnes svědčí dvě kamenné kašny z 18. století v centru obce. Z četných pivovarů stojí za připomínku přinejmenším humpolecký a dalešický. Humpolecký pivovar, postavený v roce 1756 (pivovarnictví zde fungovalo už od 14. století), byl ve své době jedním z nejmodernějších v zemi. Výstavná budova se stala výchozím bodem pro číslování domů. Pivovar je dodnes funkční, v roce 1991 se po prodeji v dražbě stal prvním soukromým rodinným pivovarem u nás (Bernard). Pivovar v Dalešicích, založený začátkem 17. století, byl vyhlášený v širokém okolí. V roce 1977 došlo k přerušení provozu, v roce 2000 byla provedena jeho rozsáhlá rekonstrukce a dnes pivovar znovu funguje; navíc je zde Muzeum rakousko-uherského pivovarnictví, hostinec a ubytovací zařízení. Jako zajímavost lze uvést první řepný cukrovar v našich zemích, založený v Kostelním Vydří. V nedalekých Dačicích vznikla rafinérie cukru, kde byl vyroben první kostkový cukr na světě (1845). Ve městech stále převažovalo soukenictví, k němuž se přidávalo plátenictví a další textilní obory, koželužství a výroba obuvi. Rozvoj podnikání podpořily hospodářské reformy za vlády Marie Terezie a Josefa II.; objevily se první manufaktury, byly budovány mlýny, pily, lihovary a další zařízení na zpracování zemědělských produktů, změnil se způsob lesního hospodářství. Do Jihlavy, kde byl definitivně ukončena těžba stříbra, byli pozváni nizozemští soukeníci, jejichž zkušenosti vedly ke zdokonalení zdejší výroby. Jihlava se ve druhé polovině 18. století stala druhým největším producentem sukna v monarchii.

Klíčovým odvětvím zůstávalo zemědělství, kde však přetrvávala tíživá situace a útlak poddaných rostl. To ve spojení s neúrodou a hladomory v polovině 18. století vyústilo v řadu selských bouří, které zachvátily zejména jižní část Vysočiny od Telče až po Velké Meziříčí. Nejvýznamnější nevolnické povstání vypuklo v roce 1775 ve východních Čechách a zasáhlo i mnohé části Vysočiny. Postiženo bylo zejména Želetavsko, lesonické, černovické, náměštské a žirovnické panství. Došlo dokonce k ozbrojeným střetům (Martinkov), žirovnický zámek byl dočasně obsazen poddanými. Ke zlepšení situace na venkově přispělo pěstování brambor, které se zde začalo rozšiřovat v závěru 18. století a zrušení nevolnictví (1781). Ovšem rozhodující roli sehrálo až zrušení roboty v roce 1848, o čemž

svědčí fakt, že i po zrušení nevolnictví místy propukaly selské rebelie; zmínit lze například velkou protirobotní vzpouru, která zasáhla celou jihozápadní Moravu v roce 1821.

Tereziánské a josefínské reformy přinesly i další změny. Jednou z nich byl toleranční patent (1781), který umožnil (částečnou) svobodu náboženského vyznání. Velké množství lidí se přihlásilo k evangelickému náboženství. První evangelický sbor v Čechách byl ustaven v Krucemburku (1782),

jeden z prvních evangelických kostelů byl vystavěn v Rovečném, střediskem evangelíků se stal Jimramov. V jeho okolí (poličské panství) vypuklo v roce 1796 tzv. "helvetské povstání" proti odvodům do války proti Francii. Významným krokem bylo také rušení některých církevních řádů (1773 zrušen jezuitský řád) a klášterů, jejichž budovy byly většinou využívány armádou nebo jako manufakturní dílny. Zrušen byl například klášter v Pohledu (1782) nebo ve Žďáru (1784). Želivský klášter se vyhnul zrušení tím, že zdejší premonstráti převzali gymnázium v Německém Brodě. Spravovali je řadu let a významně přispěli k národnímu obrození.

Významné změny přinesla správní reorganizace (1850). Stát se sídlem okresu znamenalo rozvoj. Ukázkovým příkladem byly Hrotovice, které se z nepříliš významného sídla změnilo na slušně prosperující městečko. Zrušení roboty přineslo změny v zemědělství a uvolnilo pracovní síly pro rozvoj průmyslu. K němu přispělo také budování komunikací; císařských silnic a o století později železnice. Krajem procházela silnice Vídeň – Praha (1750), která téměř kopírovala Haberskou stezku. V Jihlavě ji křížovala silnice na Brno. První a nejdůležitější železnicí v kraji byla trať Praha – Vídeň (1871), která přinesla prosperitu například Německému Brodu, Světlé, Jihlavě, Okříškám, Moravským Budějovicím. Ve stejném roce byla uvedena do provozu trať Havlíčkův Brod – Pardubice, která procházela Chotěboří. Polnou naopak železnice o několik kilometrů minula a to dovršilo její sestup, zahájený obrovským požárem v roce 1863. Dále byla zprovozněna trať Brno - Jihlava (Náměšť, Třebíč) a trať z Jihlavy do jižních Čech (Českomoravské transversální dráha), vedoucí přes Pacov a Pelhřimov. S hlavní tratí byla ještě před koncem 19. století postupně spojena další sídla prostřednictvím lokálních tratí (Humpolec, Jemnice, Telč). Na přelomu století byly vybudovány úzkokolejné trati v okolí Jindřichova Hradce, posázavská železnice a trať Havlíčkův Brod - Žďár - Nové Město - Tišnov; dvoukolejka, která má se svými viadukty, náspy a dlouhými tunely parametry horských železnic. Křižanov si na železniční připojení musel počkat až do 20. století. Ačkoli první návrh trati existoval už v roce 1836, výstavba byla zahájena až v roce 1939, byla přerušena válkou a dokončena až v roce 1953. U Dolních Louček byl postaven monumentální železniční viadukt nad řekou Libochůvkou, jehož železobetonový oblouk o rozpětí 120 m je největší v České republice. Železnice se zcela vyhnula například Brtnici, Kamenici či Lipnici, které postupně ztrácely význam a postihlo je zpomalení vývoje.

Klid byl v 19. století několikrát narušen válečnými událostmi. Krajem prošla vojska v době napoleonských válek; nedaleko Štoků došlo dokonce ke krvavému boji francouzských a bavorských oddílů, které nestihly bitvu u Slavkova (padlo v něm na 1600 vojáků). Také v průběhu prusko-rakouské války (1866) krajem projížděly vojenské oddíly obou stran. Vojáci sem zavlekli tyfus a cholera, na které zemřelo i mnoho zdejších obyvatel. Cholerové epidemie řádily v různých částech kraje v průběhu století ještě několikrát.

Druhá polovina 19. století byla obdobím průmyslového rozvoje a začínající tovární výroby. Na Vysočině se prosadil zejména průmysl textilní (Jihlava, Pelhřimov, Humpolec, Německý Brod, Jindřichův Hradec), dřevozpracující (Třešť), kožedělný a obuvnický (Třebíč, Žďár) a strojírenský (Pacov). Vzniklo velké množství sklářských hutí (Dobronín, Antonínův Důl, Josefův Důl, Častrov,

Včelnička), které měly velkou spotřebu dřeva, což vedlo ke značným změnám v rozsahu i charakteru lesů. Život mnohých skláren nebyl dlouhý, nedostatek dřeva v okolí často znamenal ukončení výroby. V kraji stále působilo poměrně hodně železářských podniků (Včelnička, Ransko, Kadov, Štěpánov).

19. století s sebou přineslo také rozkvět společenského, spolkového a kulturního života. Svědčí o tom mimo jiné rozvoj školství, který nastartovaly už tereziánské a josefínské reformy a ve kterém se postupně začala prosazovat čeština. První reálka na Moravě byla otevřena v Telči (1852), první české gymnázium v Třebíči (1871) a první českojazyčná měšťanská škola na Moravě v Třešti (1872). V Chotěboři bylo v roce 1885 založeno Městské muzeum. Náměšť se za Haugwitzů stala významným střediskem hudební kultury. V zámku byl zřízen velký hudební sál a v nedalekém jinošovském Schönwaldu byl vystavěn empírový letohrádek, sloužící jako scéna divadelních a hudebních produkcí. V zámku vyrostla také barokní knihovna se 16000 svazků, důstojná nástupkyně renesanční knihovny Žerotínů. V okolí nechali Haugwitzové vystavět řada staveb (empírová rodinná hrobka v Náměšti, klasicistní zámeček Lusthaus, vyhlídkový pavilon "Gloriet", rozhledna Babylon nad Kramolínem). Podobný rozkvět zažila Dolní Rožínka za vlády rodu Mitrovských (klasicistní přestavba zámku, anglický park a několik staveb, spojených s parkem hvězdovitě se rozbíhajícími stromořadími), Jemnice za Pallaviciniů (neoklasicistní rodinná hrobka, přestavba zámku, anglický park) či Jimramov za Belcrediů (přestavba zámku, přírodně krajinářský park zvaný Bludník, novogotická rodinná hrobka pod vrchem Padělek).

Nastartovaný vývoj pozastavila 1. světová válka, výraznější změny přinesla až 2. světová válka, v jejímž průběhu se bojovalo i na našem území. Dramaticky postiženo bylo židovské etnikum. Židé žili na Vysočině nepřetržitě už od středověku a byli nedílnou součástí zdejšího života. Většina z nich našla smrt v nacistických koncentračních táborech a v kraji zůstaly zachovány pouze připomínky jejich existence – židovské hřbitovy, synagogy, městské čtvrti. Velmi staré hřbitovy se zachovaly například v Golčově Jeníkově a v Ledči, kde stojí také synagoga, od roku 1991 kulturní památka. V Třebíči zůstalo zachováno celé židovské město, které bylo založeno už kolem roku 1400. Jde o unikátní záležitost, která byla společně se zdejší bazilikou v roce 2003 zapsána na světový seznam kulturního dědictví UNESCO.

V zalesněných oblastech kraje se v průběhu války pohybovaly partyzánské skupiny, v samotném jejím závěru došlo na některých místech k ozbrojenému boji domácích obyvatel s ustupujícími Němci (Třešť, okolí Chotěboře, Leskovice u Pelhřimova byly dokonce vypáleny) a několik sídel bylo postiženo intenzivním leteckým bombardováním.

Významným zásahem do života kraje byl poválečný odsun německého obyvatelstva. Dotkl se zejména jeho jižní části, kde byla německá národnost často ještě i mezi válkami v převaze nad českou (Štoky). Německé obyvatelstvo bylo hojně zastoupeno také na Jihlavsku; městská správa v Jihlavě přešla do českých rukou teprve po volbách v roce 1925. Přesuny lidí byly posíleny tím, že část českých obyvatel kraje přesídlila do vyprázdněných sudetských vsí. Na základě Benešových dekretů byl po válce konfiskován majetek šlechtických rodin, například dolnorožínecké panství Mitrovských z Nemyše nebo náměšťské panství Haugwitzů. Náměšťský zámek se po válce stal letním sídlem prezidenta Beneše. Tragické osudy prožil za války i po ní novoříšský klášter. V květnu 1942 byl přepaden jednotkami SS, mniši byli odvezeni do koncentračních táborů a klášter byl přeměněn na středisko Hitlerjugend. Po válce byl sice jeho provoz obnoven, ale už v roce 1950 byli zdejší řeholníci zatčeni, odsouzeni v zinscenovaném procesu a dlouho vězněni. Dalších čtyřicet let klášter sloužil jako vojenské skladiště. Zbídačený areál byl premonstrátům vrácen roku 1991.

Druhá polovina 20. století přinesla změny, které výrazně zasáhly do vzhledu krajiny. Intenzifikace zemědělství vymazala tradiční mozaikovitě uspořádání krajiny, velkoplošné odvodnění změnilo vodní režim. Nepřehlédnutelnou změnou byla také výstavba vodních nádrží a přehrad, která začala už za první republiky. Jednou z nejstarších je nevelká přehrada Pařížov na Doubravě, vybudovaná na začátku 20. století jako reakce na opakované povodně. Na Želivce byla ve dvacátých letech postavena vodní nádrž Sedlice, sloužící pro výrobu elektrické energie ve vodní elektrárně, a vyrovnávací nádrž Vřesník. V sedmdesátých letech v sousedství přibyla nádrž Želivka – Švihov, sloužící jako zásobárna pitné vody. Ve stejné době byla vybudována přehrada na Trnávce, necelé 2 km nad jejím soutokem s Želivkou; její zajímavostí je umělý kanál pro vodní slalom a rafting. V letech 1947-58 byla postavena přehrada Vír na Svatce, sloužící jako zdroj pitné vody. Stejný účel má také přehrada Mostišť na Oslavě. V sedmdesátých letech bylo na Jihlavě vybudováno vodní dílo Dalešice (hlavní nádrž Dalešice a vyrovnávací nádrž Mohelno), které slouží pro přečerpávací vodní elektrárnu a především pro potřebu jaderné elektrárny v Dukovanech (dokončena 1988). Její chladicí věže se staly dominantou krajiny. Rozvoj průmyslu, v němž převažovalo strojírenství, přivedl do měst nové obyvatel, což vedlo k rozsáhlé bytové výstavbě. Bohužel šlo často o necitlivě umístěná paneláková sídliště. Velký rozvoj zaznamenal například Žďár nad Sázavou, kde došlo v souvislosti s výstavbou strojíren a sléváren Žďas k několikanásobnému vzrůstu počtu obyvatel. Podobný rozmach zažilo okolí Dolní Rožínky po zahájení těžby uranu v padesátých letech. Ve Světlé byla v šedesátých letech postavena velká sklárna, navazující na zdejší sklářskou tradici, stala se nejvýznamnější továrnou ve městě a přispěla k jeho rozvoji. Kraj protнула v sedmdesátých letech dálnice D1, která podpořila především rozvoj Velkého Meziříčí, v jehož sousedství byl vybudován monumentální dálniční most.

V regionu zůstalo množství míst se zachovalou přírodou a krásnou krajinou, řada z nich se stala předmětem ochrany (CHKO Žďárské vrchy a CHKO Železné hory, přírodní parky Třebíčsko, Balinské údolí, Čeřínek, Svratecká hornatina, Střední Pojhlaví, Melechov, Rokytná, Doubrava, Bohdalovsko) a oblíbeným cílem turistiky a rekreace, které nabývají na významu především v posledních letech. Ovšem jejich tradice je mnohem starší. Už na přelomu 19. a 20. století dosáhly proslulosti například lázně Svatá Kateřina nedaleko Počátek; pobývala zde řada osobností české kultury (např. bratři Čapkovi). V roce 1910 lázně vyhořely, pak sloužily dlouhou dobu jako dětská léčebna a k lázeňské činnosti se vrátily teprve nedávno. Už za první republiky se stal turistický ruch významným fenoménem Telče, která si uchovala půvabnou renesanční tvář z časů Zachariáše z Hradce; historické jádro města bylo v roce 1992 zapsáno na seznam světového kulturního dědictví UNESCO. Také hrad Pernštejn se už v té době stával oblíbeným turistickým cílem. Tradičním centrem zimních sportů je Nové Město na Moravě; už v roce 1910 se zde konaly první závody v běhu na lyžích, na něž později navázaly tradiční závody Zlatá lyže. S rostoucím významem turistiky byl vyvoláván tlak na rozsah poskytovaných služeb, což vedlo a vede k zásahům do krajiny, například v podobě sjezdařských areálů a ubytovacích zařízení.

2.3.2 Znaky historické charakteristiky

Historická charakteristika je přítomna v krajině kraje Vysočina v podobě artefaktů upozorňujících svou přítomností (v hmotné i nehmotné podobě) na dějinné události a mezníky vývoje krajiny daného území. Přítomnost historické hodnoty území spočívá v

- ✓ přítomnosti dochovaných obrazů sídel s typickými dominantami
- ✓ přítomnost dochovaného původního prostorového uspořádání sídel

- ✓ přítomnost dochovaných historických jader měst s četnými historickými objekty měšťanských domů, veřejných budov, veřejnými prostory, parky
- ✓ přítomnosti cestní sítě vedené v původní historické stopě s doprovodnou zelení a travnatými příkopy
- ✓ přítomnosti dochovaných objektů sakrální architektury, typické dominanty kostelních věží umocňující obraz sídla
- ✓ přítomnosti dochovaných bývalých panských sídel zámků, hradů, tvrzí, zříceniny hradů, klášterů
- ✓ přítomnosti dochovaných objektů lidové architektury
- ✓ přítomnosti znaků původního historického členění krajiny (meze oddělující pozemky, remízky, úvozy a polní cesty)
- ✓ přítomnosti historických objektů samostatných usedlostí, mlýnů, hamrů a objektů sakrální architektury ve volné krajině
- ✓ přítomnosti prvků upozorňující na existenci obchodních cest a stopy historického vývoje krajiny v podobě archeologických lokalit
- ✓ přítomnosti komponovaných krajinných prostorů (zahrad, krajinných úprav), poutních míst
- ✓ přítomnosti artefaktů dávného osídlení či přítomnosti člověka v území
- ✓ přítomnosti míst spojených s významnými událostmi v území, památníky.

Fig. 1 Haberská stezka, která postupovala od Prahy přes Kolín, Čáslav, Golčův Jeníkov, Habry, Olešnou, Radostín, Havlíčkův Brod (brod přes Sázavu), Šlapanov, Věžnice (přechod přes Šlapanku, dnešní Lutriánský mlýn a most), Polnou (nejistá, ale existuje zde klešter - úvoz vytesaný ve skále, který zřejmě součástí zemské stezky byl), do Jihlavy. Dále se stáčela k jihu přes Kosov, Studénky (Puklice), Příseku, Brtnici, Zašovice, Heraltice, (alternativa z Jihlavy přes Stonařov, Dlouhou Brtnici, Předín), Římov, ?Chlístov, ?Sádek, Šebkovice (zemská brána), Moravské Budějovice (přechod přes Rokytňou) do Znojma a dále do Rakouska. Tato stezka neměla stálý tvar, trasa se měnila podle typu roku a stavu povrchu půdy.

2.3.3 Dochované prvky historické struktury krajiny

V kraji jsou v některých oblastech až překvapivě dochované prvky upozorňující na historickou strukturu krajiny, tedy uspořádání a členění pozemků ve vzabě na sídlo, charakter středověké plužiny. Jde především o meze (místa s kamenicemi), remízky (kamenné snosy), chlumy a chlumky, poutní místa s komunikacemi, prostory komponované krajiny navazující napanská sídla.

2.3.4 Dochované prvky obývání krajiny

Po celém území kraje jsou rozesety dochované drobné prvky upozorňující na historii obývání krajiny. Dochovaný architektonický vzhled budov, existence sakrálních staveb, komunikace stále vedené v původní historické stopě, historizující prvky krajiny (kamenné patníky v okolí komunikací, kalvárie, rozptýlená zástavba, bojiště apod.).

2.3.5 Památky, památné objekty a prostory komponované krajiny

Kraj Vysočina překvapuje navíc množstvím památek, z nichž mnoho bohužel není hájeno oficiálním statutem památky. Jedná se o četná mnohdy neudržovaná panská sídla a zámecké zahrady a parky s prostory komponované krajiny navazující na panské sídlo (Náměšť n. O., Brtnice, Moravec,

Jaroměřice, Herálec aj.), významné stavby kostelů, poutní místa, dochovaná historická jádra měst, z nichž většina je památkově chráněna, četné památník y a jednotlivé budovy.

(1)

(2)

(3)

Na území kraje jsou tři památky zařazeny na seznam světového kulturního dědictví UNESCO: Poutní kostel sv. Jana Nepomuckého na Zelené hoře ve Žďáru nad Sázavou (1), židovské město v Třebíči (2), historické jádro města Telč (3).

V kraji Vysočina jsou vyhlášena území zahrnující sídelní útvary a ucelené krajinné celky, jejichž dnešní podoba byla podstatnou měrou kultivována a formována historickou činností člověka za krajinné památkové zóny. Jedná se o Náměštsko (okres Třebíč) u Náměšti n. O., Vranovsko-Bítovsko (okresy Znojmo a Třebíč) na J okraji Vysočiny. Vyhlášené prostory reprezentují dochovanou kulturní krajinu v její neporušené podobě, tzn. bez výraznějších negativních zásahů do přírodního prostředí nebo urbanistické struktury sídel.

Fig. 2 Areál zámku v Náměšti n. O.

2.3.5.1.1 Vztah památek a významných dochovaných historických objektů a artefaktů krajiny ve vztahu ke krajinnému rázu

Památky lze ve vztahu ke krajinnému rázu chápat jako indikátory zvýšené kulturní a historické hodnoty území, podílí se na estetické hodnotě krajinného rázu a jsou přijímány jako znak kulturní a historické charakteristiky území se zvýšenou cenností. V krajině se uplatňují buď jako solitérní stavby nebo soubory staveb, tvoří obraz sídla (Polná, Třebíč, Náměšť n. O. aj.), tvoří historický obraz vsi v krajině díky dochovanému prostorovému uspořádání a architektonické kvalitě objektů, nebo tvoří komponovaný prostor v krajině často navazující na panské sídlo (parky, zahrady, obory, kulturní osy zvýrazněné komunikacemi, stromořadími apod.).

2.4 Kulturní charakteristika

Kulturní charakteristiku území utváří především znaky spojené s využitím krajiny a jejím osídlením. Mnoho z nich vypovídá o historických souvislostech a je možné v nich nalézt historický kontext vývoje celého regionu nebo jen drobného místa. Historické události v regionu byly základní příčinou současného stavu krajiny Vysočiny a nelze je tedy striktně oddělit.

Kulturní charakteristiku lze vnímat ve struktuře krajiny, základním uspořádání velkých ploch, utvářených lesy, mozaikou rytmicky se střídajících různě velkých ploch zemědělské krajiny, v uspořádání sídel a přítomnosti různých typů sídel a jejich převažujícím vnitřním prostorovým uspořádání, sítě komunikací a v neposlední řadě v přítomnosti drobných doplňujících prvků, jež často dotváří krajinný obraz.

2.4.1 Současné využití krajiny

Z pohledu krajinného rázu hraje využití krajiny poměrně zásadní roli, neboť předurčuje tvář krajiny a tím podobu krajinné scény a jednotlivých dílčích obrazů. V řešeném území převládá především: zemědělství (plocha okolo 60%, lesnictví cca 30%).

Využití zemědělské půdy lze rozdělit podle převažujícího způsobu hospodaření na

- scelené půdní bloky orné (uváděné v katastrální evidenci jako orná půda) cca 74%
- pastevní areály a drobné pastviny s převahou kulturních obnovovaných porostů 20%
- ostatních trvale zatravněných porostů, ovocných sadů a venkovských zahrad okolo 6%

z celkové plochy zemědělské půdy (zdroj ČÚZK, ČSÚ, CENIA).

Lesní půda je využívána především k lesnímu hospodaření, výjimku tvoří lesy zvláštního určení a lesy ochranné, které jsou podřízeny odlišným přístupům. Z pohledu lesa je důležitější skladba porostů, kdy převládají monokulturní smrčiny (cca 92%) nad listnatými a smíšenými lesy (okolo 8%) z celkové plochy lesní půdy (zdroj ČSÚ, CENIA).

I přes určitou nepřesnost hodnot je patrný základní element vytvářející celkový charakter krajiny zemědělsko-lesní krajiny.

V řešeném území lze sledovat několik odlišných způsobů využití krajiny, které se uplatňují jako jevy vytvářející znaky krajinného rázu, ovlivňující charakter krajiny. Dominantní využití krajiny je zemědělské a lesní hospodaření vytvářející základní dvě složky krajiny: ornou a lesy. Charakter orné i lesních porostů je podřízen intenzivním formám hospodaření s potlačením mimoprodukčních funkcí. Využití řešeného území z pohledu jeho vlivu na krajinný ráz:

- Intenzivní zemědělství → vede ke sceleným blokům orné odlišným geometrizací, měřítkem a rozsahem, potřebuje zemědělské areály, přímé zpevněné komunikace (-) místy však s fragmenty mezí a drobnými loukami (+), typické „ostré“ hranice mezi lesem a ornou bez přechodových prostorů (-)
- Zemědělství extenzivních forem (pastva, hospodaření na drobných plochách) → vede k pozitivně se uplatňujícímu střídání plodin a trvalému zatravnění a pasoucím se zvířatům v krajině, typická je mozaika drobných ploch často oddělených mezemi (+), respektuje historickou stopu při vedení komunikací (+)
- Pěstování ovoce, sadaření → vede ke vzniku významného znaku krajiny v podobě sadů (+)
- Chov ryb → vede ke vzniku nádrží různé velikosti dodávajících krajině specifický významný aspekt (+)

- Lesnictví → vede k existenci lesní krajiny nebo ke vzniku mozaiky lesů, polí a luk (+), převažuje však hospodářský charakter porostů (-), vytváří pro svou potřebu komunikace (±), specifické jsou zejména lesy v dochované nebo přírodě blízké porostní skladbě (+)
- Obývání městského typu (města a jejich okraje, hlavní komunikace) → vede k urbanizované krajině s četnými tlaky na rozvoj průmyslových a logistických center v okrajích sídel s potřebnými komunikacemi (-), správní centra vyžadující dálková spojení (železniční koridor, dálnice) (-), projevy suburbanizace (-)
- Obývání venkovského typu (vesnice a městečka, drobné komunikace) → vede k zachování původní struktury sídel v krajině (+), místy však nevhodnému ke krajině necitlivému rozvoji díky nové výstavbě (-), zachovává si stále (i když pozměněné) vazby na okolní krajinu a využívá svůj užitný prostor (extravilán)
- Rekreační → vede ke vzniku tlaku na rekreační využití krajiny s pozitivními hodnotami krajinného rázu určitého místa převyšujícími okolí – výstavba rekreačních areálů, chat, chalupaření a další vybavenosti (-), zachovává četné objekty lidové architektury v intaktní podobě (+)
- Těžba nerostných surovin → vede ke vzniku cizorodého prvku v krajině a mnohdy zásahu do typického reliéfu (-), v důsledku toho po ukončení činnosti často vzniká efektní krajinářsky cenný element (+)
- Novodobá moderní využití představující instalaci v krajině se uplatňujících technických staveb stožárů, větrných elektráren apod. → vede ke změně vzhledu krajiny pro svůj technicistní charakter.

Intenzivně obdělávané zemědělské plochy jsou orientovány pouze na efektivní velkoprodukcí kulturních plodin, jsou potlačeny mimoprodukční funkce zemědělství a příznivé krajinotvorné a vodohospodářské funkce. Původní typická struktura krajiny je zde odstraněna scelením polních honů, likvidací mezí, polních cest, meze, kamenic a remízků. Půda se na velkých plochách viditelně vlivem větru vysušuje, je patrný projev eroze. Cílem této formy využití krajiny je snaha o zvýšení podílu orné půdy na úkor místně tradičních luk a pastvin např. melioracemi. Díky tomu je zde původní krajinná struktura dochována často jen v ojedinělých fragmentech (zejména zarovnané povrchy). Je patrný efekt nerovnoměrného dozrávání plodin jako důsledek sloučení polních drobných honů o různé expozici, s různými půdními typy osetými stejnou plodinou.

Plochy s dochovanými prvky původního uspořádání krajiny s typickými znaky jako jsou meze, kamenice a remízky trpí v současné době ztrátou důležité vazby na dané sídlo a jsou často využívány pouze spádovým zemědělským podnikem nebo postupně podlehnou zarůstání náletovými dřevinami.

Současná druhová skladba lesů se vyznačuje vysokým podílem smrkových porostů. Mimo hospodářské funkce - produkce dřevní hmoty, která je značným faktorem ovlivňujícím rozvoj území, se lesní hospodářství podílí na plnění vodohospodářské, půdoochranné a klimatické funkce, dále ve vztahu k člověku i funkce především rekreační. Lesní porosty nejsou v kraji vystaveny vysokému imisnímu zatížení, hlavním problémem je statická stabilita porostů, ohrožení větrem, námrazou a sněhem.

Specifickým jevem je zalesňování zemědělské půdy spojené s útlumem zemědělské produkce. Nejvíce jsou postiženy oblasti s nižším produkčním potenciálem zemědělské půdy. Procesem zalesňování však často mizí dochované drobné louky a cenná přírodě blízká stanoviště vyskytující se v současné krajině pouze ve fragmentech.

Rybniční hospodářství často přináší díky intenzivnímu chovu ryb příkrmováním a hnojením sníženou kvalitu vody (mj. ovlivňující mnohdy i kvalitu vodních toků) a jsou nevhodné ke koupání. Díky tomu postupně sílí tlaky na výstavbu koupališť.

Urbanizované prostory v současné době prožívají velké změny zejména na okrajích měst a spádových sídel v jejich bezprostředním okolí. Především jde o výstavbu průmyslových zón, logistických a nákupních center, nová často živelná bytová výstavba na okrajích. Zejména venkovská sídla nacházející se v blízkosti měst jsou často atakována nepůvodní a nevzhlednou katalogovou zástavbou umístovanou do prostoru sídla bez kontextu.

Novodobým jevem využití krajiny jsou vertikály technicistní povahy v podobě stožárů mobilních operátorů a větrné elektrárny.

Rekreace s sebou nese několik negativních dopadů na krajinný ráz. Silný tlak na chalupářské využití sídel vede mnohdy ke ztrátě vztahu sídla a jeho funkčního krajinného prostoru, což je dobře patrné právě v místech s dochovanými prvky původní krajiny a v krajinářsky cenných exponovaných prostorech, k četným necitlivým přestavbám objektů k „tradičnímu“ obrazu, proměnou původních zahrad a humen v městské zahrady apod. Dále výstavbu nových objektů tvořících potřebné rekreační zázemí (rekreační areály, cyklostezky s mobiliářem, tábořiště, golfové hřiště apod.) v krajině mimo sídla. Specifickým fenoménem rekreace jsou chaty a chatové kolonie v přírodně a krajinářsky cenných prostorech.

Základní znaky krajiny vyplývají především z jejího využití (hospodářské, rekreační, obytné apod.). Kraj Vysočina tvoří především velká mozaika lesů a zemědělské krajiny. Kraj Vysočina je jednoznačně výrobním regionem podíl primárního sektoru (zemědělství, lesnictví, rybářství) a sekundárního sektoru (průmysl, stavebnictví) na přidané hodnotě je v kraji významně vyšší než v ČR. Podíl zemědělství a lesnictví je vůbec nejvyšší ze všech krajů ČR (12,1%).

2.4.1.1 Zemědělské využití

Zemědělství je důležitou součástí ekonomické základny řešeného území. Oblast má z hlediska přírodních podmínek rozdílné předpoklady a výchozí podmínky pro zaměření zemědělské výroby. Z hlediska intenzity zemědělského využívání krajiny patří území kraje k průměrně až mírně podprůměrně produkčním oblastem ČR. Tento fakt koresponduje s přírodním prostředím Českomoravské vysočiny, kde jsou předpoklady pro intenzivní zemědělskou výrobu snižené. Zemědělská výroba je zaměřena na obiloviny, brambory a píce, velice významný je chov skotu pasteveckým způsobem. Postupně se stabilizovaly počty hospodařících subjektů oproti předchozím letům a snížila se průměrná velikost honu. Tyto trendy jsou pozitivní i z hlediska stability ekosystému zemědělských kultur, nárůstem odolnosti vůči kalamitním výskytům škůdců apod.

Kraj Vysočina má spolu s Pardubickým a Středočeským krajem nejvyšší podíl zemědělského půdního fondu (60 %). Charakteristické je i vysoké zornění zemědělské půdy, které je třetí nejvyšší za Jihomoravským a Středočeským krajem. To samo o sobě vytváří základní charakter mnoha prostorů a vytváří typickou krajinnou scénu celých oblastí, které trpí značnou plochou zornění s absencí mimiolesní zeleně odstranění drobného členění krajiny (např. Havlíčkobrodsko, Želetavsko).

Z hlediska půdně klimatických podmínek se řadí území kraje téměř výhradně do zemědělské výrobní oblasti bramborářské, méně pak horské. Pouze jižní části okresu Třebíč a severní části okresu Havlíčkův Brod patří do oblasti obilnářské.

2.4.1.1.1 Vztah zemědělství a krajinného rázu

Tradiční způsob hospodaření přetrvával s malými změnami do poloviny 20. století, kdy s nástupem intenzifikace zemědělské výroby byly zcela změněny přístupy k půdě, jako primárního zdroje a základu zemědělství. Nastaly změny v organizaci zemědělské výroby, změnila se majetková držba a tím postupně vztah k půdě, jako základnímu zdroji obživy a složky krajiny. Dochází k mohutné koncentraci a centralizaci, používání nových výrobních postupů, rozvíjí se mechanizace, používání chemických přípravků se několikanásobně zvyšuje.

Takto zúžený zájem pouze na efektivní velkoprodukcí kulturních plodin a chov hospodářských zvířat potlačil mimoprodukční funkce zemědělství a namísto příznivé krajinnotvorné a vodohospodářské funkce docházelo k výrazným negativním zásahům do krajiny a ve svém důsledku i ke snižování produkčního potenciálu půd. Objektívni negativní projevy intenzifikace a kolektivizace se projevily např. tím, že na scelených pozemcích, kde jsou odstraněny nejen polní cesty, meze, kamenice a remízy se půda vlivem větru vysušuje, ubývá půdní vláhá, zvyšuje se projev eroze větrné i vodní. Podobně byla snaha zvýšit podíl orné půdy na úkor místně tradičních luk a pastvin např. melioracemi. Sloučením takto vytvořených honů o různé expozici, různými půdními typy a osíváním stejnou plodinou dochází např. k nerovnoměrnému dozrávání.

Současné problémy ve vztahu zemědělství - krajina jsou, mimo likvidace stále se projevujících vlivů socialistického zemědělství, i negativní projevy další kvalitativní změny, a to transformace a privatizace družstev a státních statků.

2.4.1.2 Rybníkářství

Toto odvětví má podstatný význam zejména na Žďársku, kde se nachází několik historických rybníčních soustav. K nejvýznamnějším oblastem patří rybníční soustava Žďárská, Moravecká, Bohdalovská a Křižanovská, kde významně hospodáří společnost Rybářství Kinského s.r.o. K významným lokalitám dále patří např. okolí Telče v okrese Jihlava, kde také sídlí významná rybářská společnost (Rybářství Telč). Větší chovné rybníky se nacházejí i na jihu kraje, v okrese Třebíč (kachní a husí farmy).

V rybolovných i rybníkářských vodách se chovají tradiční druhy (kapr obecný, pstruh potoční i duhový, lipan obecný, aj.), i druhy netradiční (siven, tolstolobik).

2.4.1.2.1 Vztah rybářství a krajinného rázu

Rybníky spolu s doprovodnými prvky v podobě mokřadů, podmáčených luk a běžhových porostů s keři a dřevinami tvoří krajinnářsky významný prvek s vysokou pozitivní hodnotou. Obecně lze říci, že rybníky významně zvyšují estetickou hodnotu krajinného rázu. Tato skutečnost je však často potlačena přemírou intenzifikovaného pěstování ryb spojeného s přihnojováním a přikrmováním nadměrné rybí osádky, díky čemuž se rybníky zejména v letních měsících zcela zakalí a často promění ve stoku následný potok či řeku.

2.4.1.3 Lesní hospodářství

Oblast kraje patří z hlediska podílu lesní půdy k průměrně zalesněným oblastem. Lesy zauímají 31,8% výměry kraje, což je mírně pod republikovým průměrem, který činí 33,4 ha.

Současná druhová skladba se vyznačuje vysokým podílem smrkových porostů. Mimo hospodářské funkce - produkce dřevní hmoty, která je značným faktorem ovlivňujícím rozvoj území, se lesní hospodářství podílí na plnění ostatních velmi významných funkcí. Je to v prvé řadě ochrana vodních

zdrojů, vodohospodářská, půdoochranná a klimatická funkce, dále ve vztahu k člověku i funkce hygienická a především rekreační. Lesní porosty nejsou v kraji vystaveny vysokému imisnímu zatížení, hlavním problémem je statická stabilita porostů, ohrožení větrem, námrazou a sněhem.

Původní kompaktní příhraniční prales nebyl, vzhledem k nízké úrodnosti zemědělské půdy, narušován středověkou kolonizací. Od 15. století se kolonizace ve větší míře šíří žďárným způsobem a podél obchodních cest.

Smrkové hospodářství se, oproti ekonomicky výhodným zvýšeným přírůstkům, projevuje negativně již od konce 19. stol. nedostatkem odolnosti proti abiotickým i biotickým škodlivým činitelům. Tento jev je zmírňován slabým nárůstem smíšených porostů s využitím přirozeného zmlazování jedle a buku.

V lesích převládaly listnáče a to dub, buk, habr, osika, bříza, lípa a jedle. Na výše položených územích již převládaly bukové porosty s vtroušeným dubem, habrem a břízou. Byla zde také zastoupena jedle s vtroušenou osikou. Koncem 18. století se objevují počátky umělé obnovy. V 19. století pro území vysočiny byl již zaznamenán nástup smrku, byl zde pěstován v monokulturách asi od roku 1880 na úkor ustupujících listnáčů DB a BK (dle Nožička, Samek 1972).

Začátkem 20. stol. v těchto lesích převládaly jehličnany v čele se smrkem a příměsí boru, dále byly zastoupeny jedle a modřín, z listnáčů buk, olše bříza, javor jasan, bříza. Smíšené porosty smrku, jedle a buku vznikaly též z jedlobukových pralesů, které byly po zmlazení jedle a buku holosečně domýceny a doplněny smrkem. Relikty původních přirozených porostů jsou chráněny v rámci zvláště chráněných území např. na svazích Javořice a Špičáku.

Z hlediska členění České republiky na přírodní lesní oblasti (PLO) se území kraje nachází na území tří oblastí:

- dominantní je PLO 16 - Českomoravská vysočina
- na jihovýchodě kraje zasahuje PLO 33 - Předhoří Českomoravské vrchoviny
- od severu a severozápadu je podél Želivky a Doubravy vymezena třetí PLO 10 - Středočeská pahorkatina

V současnosti v oblasti převažují smrkové monokultury. Zastoupení lesních společenstev odpovídá převaze kyselé ekologické řady nad živnou a poměrně výraznému podílu oglejené řady. Celkově lze území zařadit do oblasti s průměrnými růstovými podmínkami pro dřevní produkci.

Stávající druhová skladba je výrazně odlišná od přirozené. Vytěžením jedlobukových porostů se opět vysazoval smrk. Na tento stav má negativní vliv řada škodlivých činitelů. Jedná se o okruh abiotických činitelů, jako mokrý sníh, námraza a ledovka, které ve spojitosti s bořivými větry způsobují vysoké kalamitní ztráty doplněné navazujícími expanzemi biotických škodlivých činitelů do narušených porostů.

Převažují jehličnany, z nichž má nejvyšší zastoupení smrk a borovice. Z listnáčů dominuje ve vyšších polohách buk, dub a bříza, v nižších polohách a podél vodních toků, dub, habr, lípa a olše s jasanem. Původně významná a hojná jedle má v území minimální zastoupení. V posledních letech (4-5let) se ale objevuje stále vyšší zastoupení semenáčků.

2.4.1.3.1 Vztah lesnictví a krajinného rázu

Lesní hospodářství ovlivňuje celkový charakter lesů. V kraji Vysočina převažuje hospodářský charakter lesních porostů vyznačující se typickými znaky: převahou monokulturálních porostů, četnými průseky,

pravidelnými okraji, jednověkými porosty, pasekami, stanovištně cizorodými dřevinami, pro kraj nepřírozenými melioračními dřevinami. Velká část těchto znaků však je dnes přijímána jako nedílná a neodmyslitelná součást lesní krajiny a i když snižuje hodnotu krajinného rázu lesa, jako znaku přírodní povahy, není pro charakter lesa vnímána jako zásadní.

2.4.1.4 Průmysl

Průmysl je nejvýznamnějším hospodářským sektorem kraje. V kraji působí okolo 500 průmyslových podniků různé velikosti představující poměrně pestrou odvětvovou strukturu. Nejvíce zastoupenými průmyslovými odvětvími je zpracování kovů, výroba dopravních prostředků a elektrotechnický průmysl.

2.4.1.4.1 Vztah průmyslu a krajinného rázu

Primárně lze vliv průmyslu na krajinný ráz nalézt především v ovlivnění obrazu sídla v krajině a též v existenci dominant technicistní povahy v podobě továrních komínů. Sekundárně však je vliv mnohem širší a lze jej vysledovat v komunikacích, technických úpravách vodních toků, v drobných navazujících stavebních objektech mimo průmyslový areál často ve volné krajině, energovodech apod. Mezi největší ovlivnění lze zařadit:

- ✓ Mohutný prostor průmyslové zóny v Jihlavě potlačující charakter přírodní příměstské krajiny (BOSCH DIESEL, spol. s.r.o., komplex budov Automotive Lighting, spol. s.r.o., MOTORPAL Jihlava).
- ✓ Měřítkem vymykající se komplex strojíren ŽĐAS, a.s. v průmyslové zóně okraje Žďáru nad Sázavou stírající typickou městskou dominantu kostela sv. Prokopa.
- ✓ Průmyslová dominanta sídla Sklo Bohemia, a.s. ve Světlé nad Sázavou (v současné době ukončil výrobu).
- ✓ V malebné rybníční krajině se uplatňující budovy podniku KOSTELECKÉ UZENINY, a.s.
- ✓ Nechvalně známá dominanta jižní části kraje podniku ČEZ, a.s. Jaderná elektrárna Dukovany.
- ✓ Měřítkem se vymykající podnik DIAMO s.p., o.z. GEAM s neobvyklými stavbami (důlní věže, odkalovací jámy aj.) v malebné krajině u Dolní Rožínky
- ✓ Průmyslová zóna na okraji Telče potlačující velmi malebný obraz sídla v krajině.
- ✓ Průmyslové zóny v okrajích Havlíčkova Brodu mění spolu s pnelovou výstavbou původní obraz sídla.
- ✓ Průmyslové zóny na okraji Humpolce, Pelhřimova, Velkého Meziříčí, Velké Bíteše, Třebíče.

2.4.1.5 Rekreační

Rekreační potenciál kraje Vysočina je poměrně vysoký a i přes malebnost mnoha území je rekreace soustředěna pouze do známých center a míst doprovázejících malebné přírodní prostory (údolí řek, krajina s rybníky, lesní krajina se skalisky apod.). Převažuje rekreace individuální soustředěná do chataření a chalupaření a turistiky. Navštěvována jsou především „notoricky“ známá místa (CHKO Žďárské vrchy, Železné hory, Čerřínek, Melechov, Telč a okolí směrem k Javořické vrchovině, Jihlavské vrchy, vyhlášení přírodní parky (Třebíčsko, Melechov, Údolí Balinky, Bohdalovsko aj.). V zimním období jsou svažité odlesněná místa v náhorních poloh využívána ke sjezdování, Vrcholové partie pak k jízdě na běžkách.

2.4.1.5.1 Vztah rekreace a krajinného rázu

Rekreační potenciál kraje Vysočina je poměrně vysoký, to však s sebou nese určitá úskalí ve vztahu ke krajinnému rázu. Jde především o výstavbu rekreačních objektů, zvýšenému tlaku na chalupářské a

chatařské využití území se zvýšenými estetickými hodnotami krajinného rázu. Díky tomu často dochází k nežádoucímu poničení malebného prostoru, potlačení typického vztahu sídla s krajinou aj. Nejvyšší tlak na rekreační využití území je právě v prostorech vyhlášených přírodních parků, CHKO a v okolí významných památek.

2.4.2 Struktura osídlení a cestní síť

Kostrou sídelní struktury kraje je síť pěti okresních měst (Jihlava, Třebíč, Havlíčkův Brod, Žďár nad Sázavou, Pelhřimov). Tu doplňuje 7 měst s cca 7 až 12 tisíci obyvateli. V těchto dvanácti největších centrech kraje žije 43% jeho obyvatel. Tato největší střediska kraje soustřeďují většinu pracovních příležitostí a služeb (školství, zdravotnictví, služby pro podniky, specializované obchodní provozovny apod.). Další řádovostní úroveň sídelní struktury tvoří poměrně početná skupina deseti měst s cca 4 až 6 tisíci obyvateli (Kamenice nad Lipou až Ledec nad Sázavou). V těchto deseti městech žije dalších 9,9% obyvatel kraje.

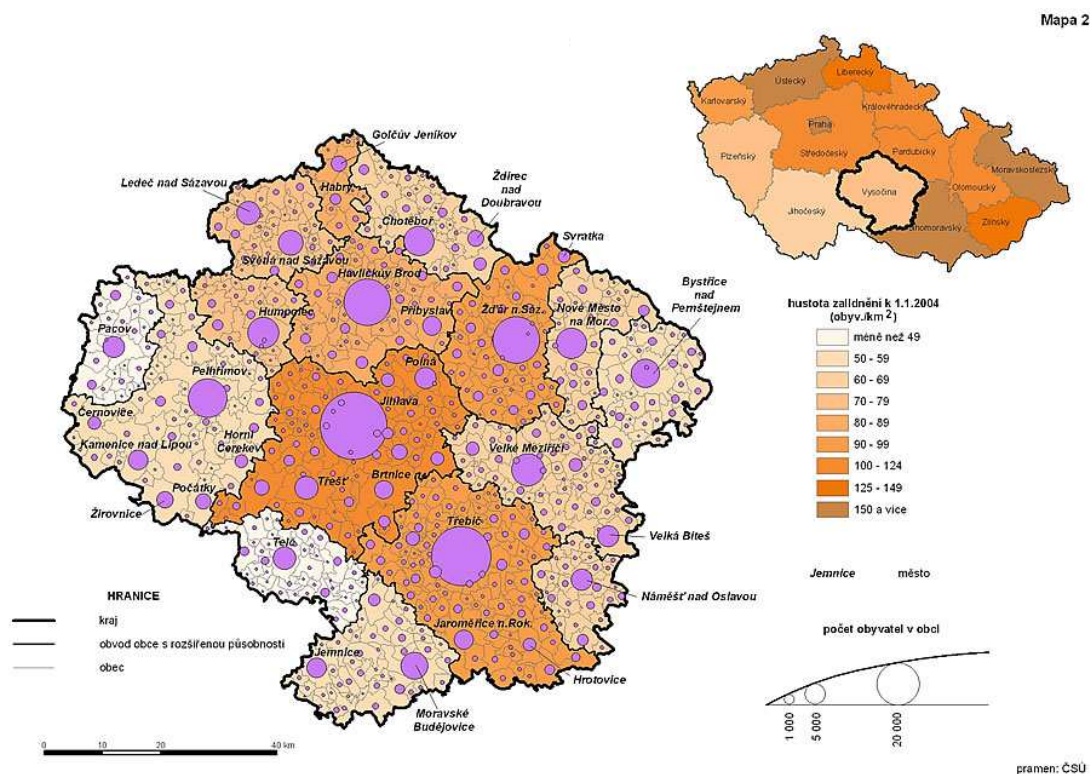

Fig. 3 Grafické vyjádření stávající sídelní struktury v kraji Vysočina (převzato z oficiálního zdroje <http://www.kr-vysocina.cz/>)

Sídelní struktura kraje je vyvinuta jako relativně proporcionální, s vyšší váhou uvedených menších měst s cca 4 až 6 tis. obyvateli. Nejvýznamnější výjimkou je však malá velikost krajského města. Jihlava s 50,1 tis. obyvateli je až 22. městem ČR podle počtu obyvatel a je nejmenším krajským městem. Obecnou příčinou této skutečnosti je poloha kraje mezi dvěma největšími sídelními aglomeracemi státu, které soustřeďují specializované služby a jejichž spádová území zasahují na území Vysočiny.

Celkem 33 obcí kraje má statut města. Jsou to všechny obce s více než 2,6 tis. obyvateli a dále města Horní Cerekev (1,9 tis. obyvatel), Černovice (1,9 tis.), Hrotovice (1,8 tis.), Svatka (1,5 tis.) a Habry (1,3 tis.). Největšími obcemi bez statutu města jsou Luka nad Jihlavou (2,6 tis.) a Batelov (2,4 tis.).

V obcích se statutem města žilo počátkem roku 2004 celkem 299,0 tis. obyvatel, tj. 58,6% obyvatel kraje. To je po Středočeském (55%) a Olomouckém kraji (58%) nejméně ze všech krajů ČR. V ČR je stupeň urbanizace měřený podílem obyvatel žijících v obcích se statutem města 70,5%. Vzhledem k vývoji migrace se podíl městského obyvatelstva v posledních letech snižoval.

Vedle absence velké městské aglomerace a nižšího stupně urbanizace je typickým rysem sídelní struktury Vysočiny vysoký podíl malých sídel. V obcích do 500 obyvatel žije více než pětina obyvatel kraje, což je více než dvojnásobek odpovídajícího podílu pro ČR.

Nižší stupeň urbanizace se projevuje také v podprůměrné hustotě zalidnění (75,1 obyvatel na km², což je jen 58% hustoty zalidnění v ČR, která je 129,4 obyv./km²). Nižší hustotu zalidnění má v ČR jen Jihočeský a Plzeňský kraj. Uvnitř kraje mají nižší hustotu zalidnění především ty správní obvody obcí s rozšířenou působností, jejichž centrem je menší město. Na Pacovsku, Telčsku a Pelhřimovsku a v obvodech Moravské Budějovice a Náměšť nad Oslavou nedosahuje hustota zalidnění ani poloviny průměru ČR.

Stávající struktura osídlení a uspořádání cestní sítě svědčí o vývoji postupného osidlování a hospodářského využití krajiny a spoluvytvářející obraz kulturní krajiny. Osídlení je podřízeno starobylým správním centřům, která v historickém období vznikala především na obchodních stezkách (Haberská, Humpolecká apod.), v souvislosti s existencí kolonizačních center (kláštery, panská sídla, města). Sídla v období socialismu byla místy významně zasažena necitlivou dostavbou bytovek a nevhodných dvougeneračních domů, přestavbami původních usedlostí potlačujícími charakter a ráz sídla. Mnoho sídel je díky tomu poničeno značnou přestavěností paradoxně stále v urbanisticky dochovaném původním uspořádání. Bytovky a zemědělské areály venkovská sídla díky objemově a proporcemi odlišnému pojetí snižují estetickou hodnotu mnoha vsí a zároveň nevratně poškozují jejich typický výraz. V současné době je mnoho venkovských sídel v blízkosti měst zasaženo nevhodně řešenými dostavbami katalogových domů bez historického kontextu.

Architektura měšťanských budov a význaných staveb měst spolu s lidovou architekturou venkovských sídel tvoří nezaměnitelné znaky obrazu kulturní krajiny. Ovlivňují související prostory a často se uplatňující specifickými obrazy v krajinné scéně. Vymezujeme v rámci prostoru kraje sídla s dochovanou urbanistickou strukturou a architektonickou kvalitou vycházející z jejich historického založení.

2.4.3 Lidová architektura, typologie lidového domu

Kraj zabírá větší část Českomoravské vrchoviny a proto se zde díky geografické poloze na pomezí mezi Čechami a Moravou setkává a mísí hned několik typových oblastí a více či méně se projevujících lokálních dobových forem lidového domu. Někde mají hranice relativně jasný průběh (např. mezi dobovými formami poličského a horáckého domu), jinde dochází k velkoplošnému překrývání a ovlivňování větší části území.

Podrobnější typologie území Českomoravské vrchovin, popřípadě výzkum prolínání a ovlivňování jednotlivých typů v řešeném území není k dispozici. Lokální výzkumy byly prováděny v rámci diplomových a disertačních prací (například Tausch J.: Vesnické obydlí v Jihlavských vrších – Buková, Hodice, Horní Dubénky – disertační práce obhájená na UK v Praze roku 1979).

2.4.3.1.1 Dům Českomoravské vrchoviny

Je to základní a nejrozšířenější typ lidového domu na území kraje Vysočina. Tento typ není ve své typologii jednotný zejména ve formě dvora. Tato forma je částečně ovlivněna pronikajícími vlivy jiných typových oblastí nebo existencí místních dobových forem. Proto se v daném území můžeme setkat s různými typy dvora od dvoustranných a třístranných po tříboké. Míra ovlivnění uspořádání dvora, ale i architektonické podoby staveb je dána složitou soustavou podmínek – zejména přírodních, politických, sociálních atd.

Velké pomístní rozdíly jsou také v půdorysném uspořádání od komorového přes chlívni a komoro-chlívni. Převažuje okapová orientace půdorysu.

Stejně jako na území Českomoravské vrchoviny lze vysledovat rozdíly v konstrukci, která odpovídá době vzniku a místním podmínkám. V částech území, která nezaznamenala žádný bouřlivý rozvoj z důvodu ztížených klimatických podmínek a malé dostupnosti jsou dochovány roubené stavby nebo jejich části s pozdějšími zděnými přístavbami a přestavbami. Jedná se především o centrální část Žďárských vrchů, Javořickou vrchovinu a malé lokální části území kraje, zejména na Jihlavsku, Jindřichohradecku, Pelhřimovsku, Humpolecku, Telčsku, Dačicku a Havlíčkobrodsku. V těchto územích se také častěji vyskytují jednoduché domy, sloužící menším zemědělcům a domkářům, které jsou pouze jednotraktové bez dvorní části.

V rámci typologie domu Českomoravské vrchoviny se na území Kraje se uplatňují některé místní dobové formy lidového domu. Jde především o formu horáckého a dyjsko – oslavského domu.

2.4.3.1.2 Horácký dům

V severní části kraje, zejména na Žďársku, Novoměstsku a Bystřicku i v územích, která na ně přímo navazují, lze vysledovat působení místní dobové formy horáckého domu, zejména ve způsobu skládání lomenice a tvarování větracích půdních otvorů. Typickým prvkem jádrového území horáckého domu je podlomenice, což je stříška chránící okenní průčelí domu před zatékáním u staveb, u nichž štít lícuje nebo je mírně odsazen od štítové stěny. Spojuje se sedlovou střechou a je relativně úzká na rozdíl například od domu karpatského, kde se velká šířka podlomenice odvozuje z přeměny střechy valbové v sedlovou (např. oblast Oravy a Liptova ve Slovenské části Karpat). Podle Frolce a Vařky (Lidová architektura, Grada 2007) tvoří horní tok Sázavy ke stejnojmenné obci hranici mezi domem s podlomenicí (na sever od linie) a bez ní. Přesto způsob výzdoby lomenice proniká za tuto relativně jasně vymezenou hranici. Stejně tak prvek podlomenice přesahuje tuto vymezenou linii a objevuje se v různých podobách na většině území kraje. Především jako součást zděné architektury (od 1. třetiny 18. století) v podobě široké profilované římsy, výrazně předstupující před průčelí a kryté pultovou stříškou. Hlavními typickými znaky horáckého domu je jeho hmotové a prostorové uspořádání. Dům je přízemní, převážně roubený, někdy dodatečně opatřený svislým obkladem ze širokých prken s lištami kryjícími spáry. Vymazávky mezi trámy jsou někdy obíleny, často je obílena celá srubová konstrukce. Stavby jsou kryté sedlovými střechami, které jsou hřebenem osově jednostraně posunuty oproti ose spodní části a tvoří zápraží, které kryje boční vstup do domu. Ten byl vzhledem ke klimatickým podmínkám po celé délce či větší části zápraží obedněn. Místně se nazývá barák nebo žondr. Na výzdobě štítu se rovněž podílí tzv. kabřinec – půlkuželovitá stříška v jeho vrcholu, na své spodní straně často opatřena záklopovým prknem s vročením, děkovným nápisem, popřípadě jinou výzdobou, převážně s rostlinnými motivy. Tento prvek se vyskytuje především v severní a severozápadní části Žďárska a v severní a severovýchodní části Novoměstska, protože přichází z oblasti vlivu Východočeského domu.

2.4.3.1.3 Dyjsko – oslavský dům

V okolí Jihlavy, Telče, Slavonic, Dačic, Třebíče a Velkého Meziříčí se projevuje lokální forma dyjsko-oslavského domu.

Tato forma se projevuje zejména svojí štítovou zástavbou, domy jsou zděné z kamene, smíšeného zdiva nebo vepřovic se sedlovými střechami, podle typu území je kryta šindelem (později lepenkou a eternitem), v bohatších a úrodnějších oblastech taškami. Převládá trojdílné uspořádání půdorysu komorového typu. Orientace je štítová. Osobitým prvkem, zejména u staveb vzniklých po 2. polovině 19. století, je zděný štít se slohovými ohlasy ve štukové výzdobě. Kromě výše uvedených jádrových oblastí se s vlivem této místní dobové formy můžeme setkat ve větší části území kraje, kde se prolíná s dalšími vlivy, zejména v jeho okrajových částech.

V okolí Jihlavy je vnější výraz sídel poznamenán i vlivy německé středověké kolonizace, která se více či méně čitelně projevuje v urbanistickém uspořádání jader těchto obcí.

V severní části kraje, tj. na Chotěbořsku, Golčovojevíkovsku a v severní části Havlíčkobrodsko, Novoměstsko, Žďársko a Bystřicko se projevuje vliv východočeského domu. Vyjimečně se objevuje v místní dobové formě roubeného poličského domu s charakteristickým čtyřbokým dvorem. Hranice rozšíření této formy na jihu je velmi ostrá a hranice kraje přesahuje jednotlivými objekty, např. na Milovech, Podlesí a v údolí Svatky. Jde však převážně o vývojově mladší zděné dostavby hospodářských částí k původně jednotnému roubenému domu nebo novostavby celozděných zemědělských usedlostí.

2.4.3.1.4 Východočeský dům

Na uvedeném území kraje se objevuje ve formě přízemního roubeného domu se sedlovou střechou. Vnitřní uspořádání je komorového typu. Tam, kde proniká vliv poličského regionu, se objevuje spíše typ chlívový. Skládaná, zpravidla odskočená lomenice je zakončena kabřincem. Spodní část štítové stěny je kryta podlomenicí – patrně vlivem horáckého domu. Štít je rovněž zdoben výmalbou záklopového prkna kabřince a okřídílí. Ve výzdobě se uplatňují rostlinné motivy. Orientace staveb je štítová.

2.4.3.1.5 Jihočeský dům

Na Jindřichohradecku, Pacovsku a na jižním okraji Javořické vrchoviny se podílí na utváření sídel typ jihočeského domu.

Je většinou řešen jako přízemní, roubený, od poloviny 18. století zděný z kamene, později z cihel. U větších statků na Jindřichohradecku se zděné stavby objevují již od přelomu 16. a 17. století.

Vnitřní dispozice komoro-chlívniho, popřípadě chlívniho typu. Štítová stěna je kryta jednoduchou předsazenou lomenicí. U starších typů je štít zakončen kabřincem, později ostřejší polovalbou. Osobitá forma blatského zděného domu se v řešeném území neprojevuje.

Forma jihočeského domu se projevuje zejména ve formě trojboké usedlosti, která je typická pro jihovýchodní část Jindřichohradecka, odkud se šíří severním směrem na Českomoravskou vrchovinu. Trojboký dvůr se zde uplatňuje především ve tvaru podkovy s ohradní zdí a bránou v přední části. Je typický svou štítovou orientací s průčelími obytných domů a špýcharů. Ta se vyvinula ze čtyřboké usedlosti, která se objevuje v pohraničí a má původ pravděpodobně na rakouské straně.

Trojboká usedlost se v širším území prolíná s obecným typem domu Českomoravské vrchoviny.

2.4.3.1.6 Dyjsko-Svratecký dům

Na Moravskokrumlovsko a Moravskobudějovicko pronikl typ pomoravsko-panonského domu ve své místní dobové formě dyjsko-svrateckého domu.

Je forma domu, která je charakteristická přízemní zástavbou se sedlovou nebo valbovou střechou. Půdorys je trojdílný komorový. Konstruktivním materiálem jsou nepálené cihly, hlína a kámen, na střeše došky, taška nebo břidlice. Orientace převažuje štítová, ale v jižní a jihozápadní části se objevuje i ulicová. Ve štítech se projevují slohové ohlasy, které se místně liší a jsou ovlivněny navazujícími místními formami.

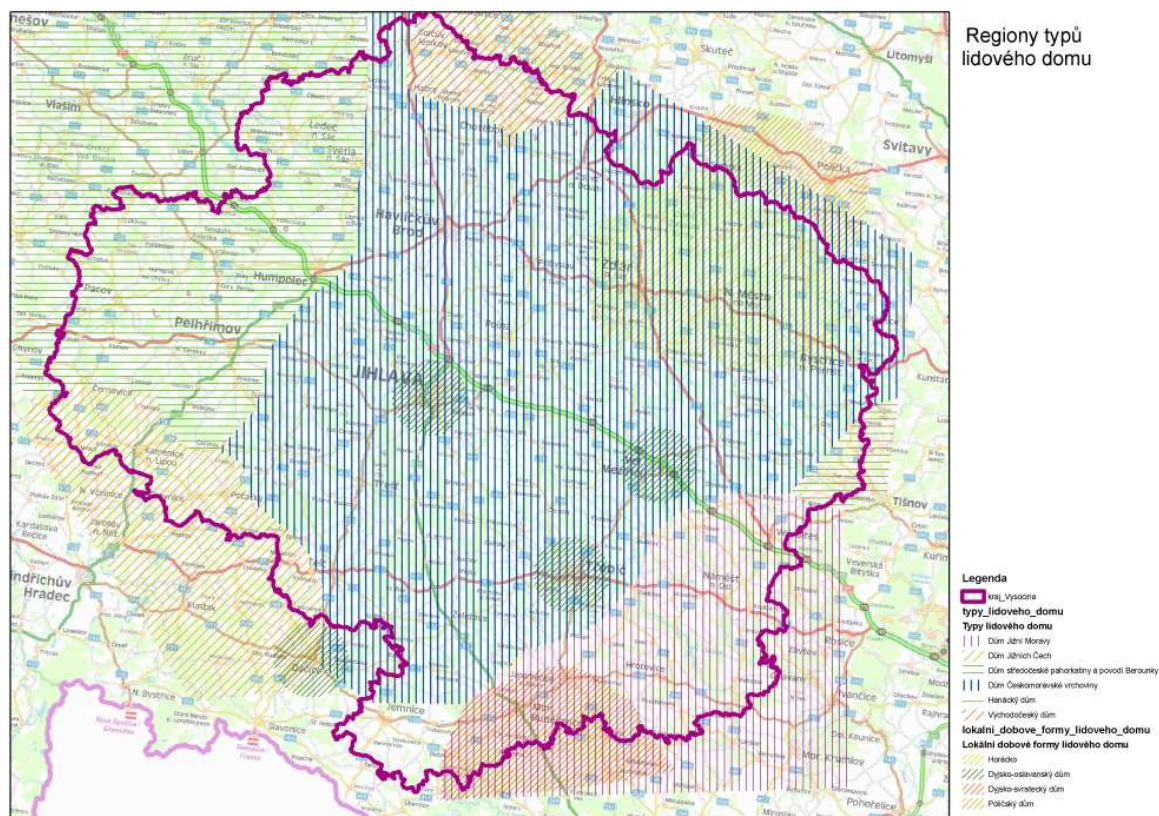
Zvláštností je osobitá forma pece a nůžková konstrukce krovu.

2.4.3.1.7 Dům Středočeské pahorkatiny a povodí Berounky

Oblast středního Posázaví, západní část Havlíčkobrodsko, Humpolecka, Pelhřimovska a severní okraj Pacovska podléhá částečnému vlivu domu Středočeské pahorkatiny a povodí Berounky.

Domy jsou přízemní se sedlovými střechami. Starší stavby jsou roubené, později je roubení nahrazováno kamenným nebo cihelným zdivem. Štíty jsou u starších staveb zdobeny lomenicí, která je předsazena a ve vrcholu zdobena kabřincem. Objekty mají štítovou orientaci. Usedlosti jsou řešeny jako trojstranné. Dispozice je chlívniho nebo komorového typu.

Na Ledečsku, ale i v jiných oblastech se v závislosti na utváření terénu objevují domy s chlívem ve zvýšeném suterénu, který je částečně zapuštěn do svahu.

2.4.3.1.8 Ostatní dobové formy zasahující okraje Vysočiny

V řešeném území se mohou okrajově a lokálně uplatnit vlivy a prvky jiných místních dobových forem. Jde o možnost působení třebo-svitavského domu ve Svratecké hornatině, kde se vyjíměčně může uplatnit i vliv malo-hanáckého domu.

Výše uvedené formy lidového domu dosud výrazným způsobem ovlivňují celkový výraz venkovského prostoru a sídel v kraji Vysočina. Nejčitelnější jsou zejména v historicky dochovaných částech obcí. Kvalita těchto prostorů se úměrně mění i podle dojezdových vzdáleností do větších výrobních středisek, která měla za následek větší územní rozvoj těchto sídel a tím často i zničení hodnotných objektů lidové architektury. Jejich zachování zasluhuje zvýšené pozornosti v rámci procesu územního plánování a stavebního řádu vzhledem k zachování typických znaků zástavby daného sídla, regionu i kraje.

2.4.4 Kulturní dominanty

Kulturní dominanty, které jsou často markantními body krajiny, doplňují kulturní charakter krajiny Vysočiny. V kraji Vysočina jsou typickými kulturními dominantami především výškové dominanty kostelních věží převážně barokních kostelů, výrazněji se uplatňujících hradů (Kámen, Pernštejn, Lipnice) a zřícenin hradů (např. Zubštejn), areály významných zámků (Moravec, Jaroměřice, Herálec, Žďár nad Sázavou, Náměšť n. O. aj.), významné historické soubory (Telč, Jihlava, Přibyslav, Třebíč aj.).

2.4.5 Moderní vrstva

Podobně jako v ostatních regionech České republiky se i v kraji Vysočina uplatňují typické znaky spojené s tzv. moderní (globalizační) vrstvou. Moderní vrstva se vyznačuje typickými znaky přinášejícími unifikaci prvků v krajinném prostředí, které se pro svůj globální charakter opakují v rozsáhlém prostoru prakticky na celém území EU. Jde především o komunikace dálničního typu s doprovodnými prvky čerpacích stanic, odpočívadel a reklamních billboardů či mýtných bran, stožáry mobilních operátorů a TV vysílače, větrné elektrárny, areály logistických a obchodních center, průmyslové zóny vyznačující se téměř shodnou formou pojetí.

Znaky moderní vrstvy lze spatřit na okraji všech velkých měst, doprovázejí linii dálnice D1 a vyplňují mnoho prostorů v okolí Jihlavy a Třebíče.

2.5 Indikátory přítomnosti zvýšené hodnoty kulturní a historické charakteristiky

Představují přítomnost jinými zákony chráněných prvků nebo souborů vysoké kulturní hodnoty vyjadřující především přítomnost výrazných elementů historického dědictví:

- ✓ Přítomnost národní kulturní památky (NKP) vč. pam. ochranného pásma (POP)
- ✓ Přítomnost archeologické památkové rezervace (vč. navrhované a POP)
- ✓ Přítomnost městské památkové rezervace (MPR)(vč. navrhované a POP)
- ✓ Přítomnost vesnické památkové rezervace (VPR)(vč. navrhované a POP)
- ✓ Přítomnost městské památkové zóny (MPZ)(vč. navrhované a POP)
- ✓ Přítomnost vesnické památkové zóny (VPZ)(vč. navrhované a POP)
- ✓ Přítomnost krajinné památkové zóny (KPZ)(vč. navrhované)
- ✓ Přítomnost kulturní nemovité památky (vč. navrhované a POP)
- ✓ Přítomnost regionu lidové architektury
- ✓ Přítomnost archeologických lokalit

Seznam památek zařazených na seznam kulturního dědictví UNESCO

- Bazilika sv. Prokopa a židovská čtvrť v Třebíči
- Historické jádro města Telče
- Poutní kostel sv. Jana Nepomuckého na Zelené Hoře u Žďáru nad Sázavou

Seznam národních kulturních památek

- Havlíčkova Borová - Rodný dům Karla Havlíčka Borovského
- Jaroměřice nad Rokytnou - Zámek
- Jihlava - Kostel sv. Jakuba Většího
- Lipnice nad Sázavou - Zřícenina hradu
- Náměšť nad Oslavou - Zámek
- Polná - Kostel Nanebevzetí Panny Marie
- Telč - Zámek
- Třebíč - Zámek s bazilikou Sv. Prokopa
- Třebíč - Židovský hřbitov
- Žďár nad Sázavou - Kostel Sv. Jana Nepomuckého na Zelené hoře

Seznam městských památkových rezervací a zón

- Městská památková rezervace Jihlava
- Městská památková rezervace Pelhřimov
- Městská památková rezervace Telč
- Městská památková zóna Brtnice
- Městská památková zóna Červená Řečice
- Městská památková zóna Havlíčkova Borová
- Městská památková zóna Havlíčkův Brod
- Městská památková zóna Chotěboř
- Městská památková zóna Jaroměřice nad Rokytnou
- Městská památková zóna Jemnice
- Městská památková zóna Jimramov
- Městská památková zóna Kamenice nad Lipou
- Městská památková zóna Ledec nad Sázavou
- Městská památková zóna Moravské Budějovice
- Městská památková zóna Náměšť nad Oslavou
- Městská památková zóna Nové Město na Moravě
- Městská památková zóna Pacov
- Městská památková zóna Počátky
- Městská památková zóna Polná
- Městská památková zóna Přebyslav

Seznam vesnických památkových rezervací a zón

- Vesnická památková rezervace Dešov
- Vesnická památková rezervace Krátká (Sněžné)
- Vesnická památková rezervace Křižánky
- Vesnická památková zóna Boňov (Jaroměřice nad Rokytnou)
- Vesnická památková zóna Petrovice (Štoky)

- Vesnická památková zóna Ubušíněk
- Vesnická památková zóna Praskolesy (Mrákotín)
- Vesnická památková zóna Zhoř (Pacov)

2.6 Vyjádřitelná pozitivní kulturní hodnota

Představuje znaky, jejichž vznik a vyjádřitelná existence respektuje přírodní rámec daného území, vychází z historického kontextu a je nositelem zvýšené kulturní hodnoty. Na úrovni rozsahu území ve správním obvodu ORP Jihlava jsou sledovány následující kulturní znaky vytvářející pozitivní hodnotu území.

2.6.1 Krajina

- ✓ Přítomnost přírodě blízkých a přírodních prostorů se specifickými společenstvy
- ✓ Přítomnost vodních toků v přírodním korytě s doprovodnými prvky přírodní povahy
- ✓ Dochované prvky původního uspořádání krajiny respektujícího přírodní podmínky prostoru a pozemkovou držbu, prvky historické struktury
- ✓ Rybníky a jejich soustavy vytvářející do krajiny pozitivně zapojený kulturní prvek doprovázený četnými prvky přírodní povahy
- ✓ Doprovodná vzrostlá zeleň, shluky a solitéry ve volné krajině
- ✓ Lesní porosty a jejich členité okraje vytvářející základní složku přírodního rámce a krajinnou matici území
- ✓ Přítomnost přírodě blízkých ploch (zejména květnatých luk a pastvin, kulturních luk a pastvin s vícedruhovou skladbou porostů)
- ✓ Komponované krajinné úpravy mnohdy geometricky provázané se stavebními objekty
- ✓ Přírodní a pozitivně chápané kulturní dominanty krajiny
- ✓ Harmonické uspořádání složek a prvků v krajině vytvářející typickou mozaiku ploch a plošek, jejichž tvar, obsah a uspořádání vychází z přírodního rámce území
- ✓ Významné pozitivní kulturní prvky v krajině (mnohdy nesoucí historický kontext místa)
- ✓ Průhledy do okolní krajiny vytvářející specifické pozitivně vnímané obrazy
- ✓ Nenarušené vymežující horizonty a krajinné předěly vyznačující se přírodní charakterem
- ✓ Přítomnost kulturních a přírodních os vyjadřujících pozitivně se uplatňující přírodní, historický a kulturní kontext území
- ✓ Územní prostory s převahou znaků pozitivní hodnoty vytvářející specifické prostory zvýšené hodnoty krajinného rázu

2.6.2 Sídla

- ✓ Dochovaná typická silueta, panorama, obraz sídla v krajinném rámování - estetická hodnota obrazu sídla daná převahou typických pozitivně vnímanými znaky kulturní povahy
- ✓ Prostorové uspořádání sídla a jeho architektonická kvalita
 - Téměř intaktně dochovaná původní urbanistická struktura sídla
 - Převaha dochovaných architektonicky původních objektů a objektů respektujících převažující architektonický výraz sídla v odpovídajícím prostorovém uspořádání
- ✓ Pozitivně vnímaná kulturní dominanty sídla a jeho okolí
- ✓ Vzrostlá zeleň doprovázející stavební objekty a okraje sídla
- ✓ Dochované okraje sídla v podobě humen a sadů

2.6.3 Negativní prvky v krajině

Přítomnost stop kulturního a historického vývoje v uceleném přírodním rámci s převahou vrchoviny a pahorkatiny spoluvytváří estetickou atraktivnost krajiny – identitu krajiny. Ta je však často potlačována přítomností jevů tvořících negativně vnímané znaky krajinného rázu především kulturní povahy, podílejících se na snížení přírodní či estetické hodnoty krajinného rázu, harmonického měřítka a vztahů v krajině vycházejících z historického vývoje území, kulturních hodnot a harmonického vztahu s přírodním rámcem. Především jde o následující znaky nebo jejich soubor:

- ✓ Přítomnost uplatňujících se prvků souvisejících s intenzifikací zemědělské výroby ovlivňujících tvář krajiny daného krajinného prostoru.
- ✓ Převažující hospodářský charakter lesů
- ✓ Převažující hospodářský charakter rybníků
- ✓ Nevhodně umístované novostavby v sídlech, jejich okrajích a ve volné krajině
- ✓ Nadzemní elektrické vedení VVN a VN
- ✓ Měřítkem a stavebními objekty nadměrné průmyslové zóny v okrajích sídel
- ✓ Dálniční koridory vyznačující se nadměrně zatíženými komunikacemi protínající krajiny bez historického kontextu spojující velké aglomerace na úkor krajiny, kterou prochází
- ✓ Prostory skládek komunálního či jiného odpadu
- ✓ Stožáry mobilních operátorů a vysílače uplatňující se jako dominantní místa či oblasti
- ✓ Větrné elektrárny uplatňující se jako dominantní krajiny, vytvářející dojem průmyslového prostoru

Nevhodné přestavby historických budov nebo zásahy do historických souborů vedoucí ke ztrátě nebo potlačení typické identity

2.7 Prostorové vztahy v krajině, vizuální charakteristika území

Prostorové vztahy vyjadřují poměr, konfiguraci a rozměr krajinných složek a prvků vytvářejících uspořádání znaků jednotlivých charakteristik krajinného rázu a jejich vzájemné ovlivnění v prostoru. Prostorové vztahy jsou vztahy mezi jednotlivými hmotnými prvky krajinné scény, jejich vzájemné vzdálenosti, proporce šířkových a výškových dimenzí, význam důležitých bodů, linií a prostorů, vzájemné osové vazby, rysy, symetrie, gradace apod. (Vorel et al. 2004). Rozsah hodnoceného území nedovoluje provést podrobný rozbor všech existujících prostorových vztahů na úrovni míst krajinného rázu, tj. sídel, drobných prostorů, které je obklopují. Na úrovni kraje je účelné nalézt především ty vztahy, které mohou být dotčeny na úrovni oblasti krajinného rázu a celého území kraje a to především z pohledu výstavby výškových staveb, vertikál technicistní povahy a zejména pak větrných elektráren, logistických center, komunikací velkého rozsahu a změny charakteru sídelní struktury a sídel či jejich okrajů.

V kraji Vysočina lze prostorové vztahy hledat vůči převažujícímu vizuálnímu charakteru území existencí:

- vymezujících horizontů
- krajinných pohledových předělů
- obcí s převahou pozitivních hodnot z pohledu historického kontextu
- krajinných os

a přítomností

- dochovaných obrazů sídel tvořících typickou siluetu
- přírodních dominant a vyvýšených míst (tzv. elevační body)
- kulturních dominant

2.7.1 Vizuální charakter území

Kraj Vysočina se vyznačuje na první pohled poměrně monotónním charakterem krajiny. Podrobnějším zkoumáním však lze dojít ke zcela opačnému vjemu. V řešeném území lze dobře odlišit určité typické fenomény uplatňující se v krajinné scéně. Jsou to především krajinné pohledové předěly a charakter vymezujících horizontů, uplatňující se převažující složky krajiny a typické prvky v nich, typické osy v krajině, kulturní dominanty, typické obrazy a siluety sídel, dochované prostory komponované krajiny. V obrazu krajiny, v krajinné scéně jednotlivých částí i v dílčích scénériích se projevují důsledky různých způsobů kultivace, exploatace a údržby krajiny – různých způsobů založení struktury osídlení v závislosti na době vzniku, na úrodnosti půdy a terénní morfologii, použití zemědělských plodin a využití lesa.

Základní ovlivňující složkou prostorových vlastností krajiny je vždy reliéf a velké složky krajiny tvořící krajinnou matici. Řešené území se vyznačuje z velké části zarovnanými povrchy velkého měřítka, které jsou z velké části rozorány, pahorkatinám až vrchovinným charakterem se zalesněnými vyvýšenými partiemi. Lesy tvoří krajinný rámeček mnoha prostorů, vytváří horizonty a vymezují prostory v zarovnaných částech. Sídla jsou uspořádána zejména v údolích a v jejich závěrech, až na výjimky respektují terénní konfiguraci, v centrální části území Z od Jihlavy jsou četné samoty a shluky objektů tvořící rozptýlenou zástavbu. Prostor řešeného území poskytuje s vyvýšených míst a náhorních partií široké rozhledy uzavřené převážně jednoduchými místy však vrstvenými nepřiliš vysokými zalesněnými horizonty a předěly. Průhledy do okolní krajiny jsou spíše výjimkou místy však typickým znakem krajinné scény zejména ve V a JZ části území. Významné předěly tvoří zalesněné

hřbety v okolí Vysokého kamene, výrazně se uplatňující hřbety Arnoleckých hor, Jihlavských vrchů, Čeříнку, Melechova, Žďárských vrchů a Javořice.

Některé prostory jsou utvářeny hrobou mozaikou velkých lesních komplexů s převahou smrku a zemědělské krajiny. Lesy obsazují především vyvýšená nebo hůře přístupná nebo klimaticky nepříznivá místa a často doplňují vrcholové partie Vysočiny, díky čemuž tvoří převážnou část krajinných předělů a vymežujících horizontů. Místy lesní komplexy tvoří vyhledávané lesní krajiny: Žďárské vrchy, Javořická vrchovina, Čeřínek, Špičák.

Velkou část území zaujímá intenzivně obdělávaná zemědělská krajina se vyznačující se velkými pravidelnými plochami, v nichž jsou dochované drobné fragmenty upozorňující na původní strukturu krajiny a „přírodní“ (místy technicky upravené) prostory podél vodních toků. Důležitou roli sehraává v tomto typu krajiny doprovodná vzrostlá zeleň podél komunikací, v sídlech a jejich okrajích a též břehové porosty. Silně se uplatňuje geometrická struktura krajiny. Velké plochy zorněných bloků vytváří měřítko krajiny zesílené rozlehlostí zarovnaných povrchů. Převažují lánové obce uspořádané zejména v údolích a v jejich závěrech, až na výjimky respektují terénní konfiguraci a vyznačují se převážně rozšířenou návší s kaplí nebo kostelem, často doplněnou rybníky. Typická je štítová orientace usedlostí. Místy jsou dochovány starší sídelní návesní formace (např. okrouhlice). Estetická hodnota je tvořena především přítomností drobných prvků, jejichž význam je zesílen esteticky sníženou estetickou hodnotou velkých kulturních geometrizovaných ploch. Značným zorněním trpí krajina J od Třebíče v okolí Moravských Budějovic a připomíná typické zorněné plochy velkých geometrizovaných bloků potlačujících původní strukturu krajiny v Jihomoravském kraji. Místy (zejména na Havlíčkovsku, Pelhřimovsku, Želetavsku a Moravskobudějovicku) je typickým znakem ostrá hranice mezi lesními porosty a ornou vyznačující se geometrizovanými okraji. V celém území jsou stále dobře patrné rozličné prvky intenzifikace zemědělské výroby 70. let min. stol. s unifikovaného vzhledu a nového měřítko.

Kontrastem vůči tomuto typu krajiny je mozaika střídajících se luk a pastvin s lesy a zorněnými bloky s četnými prostory vyznačujícími se dochovanými prvky původního prostorového členění (meze, kamenice, remízky, úvozové cesty). Takovou krajinu je možné nalézt na Humpolecku v okolí Melechova, v prostorech navazujících na lesní krajinu Javořické vrchoviny, v okolí Čeříнку a ve fragmentech na Pelhřimovsku a Křižanovsku. Velmi zajímavým typem krajiny je prostor mezi Velkým Meziříčím a Třebicí, kde si krajina díky přítomnosti četných syenitových balvanů a drobných skalních výchozů vynutila velmi specifickou krajinnou strukturu s dochovanými prostory původního členění krajiny. Díky balvanům se nepodařilo plné rozorání mezí v typické pro socialistické období a dochval se tak krajinný fenomén vytvářející silný genius loci.

Specifická území tvoří údolí řek Jihlavy, Svatky, Sázavy, Doubravy, Oslavy s jejich přítoky. Řeky tvoří významné přírodní osy v krajině, podél kterých se mnohdy utváří členitá krajina, jejíž prvky jsou orientovány ve směru údolní osy. Údolní prostory se vyznačují sledem uzavřených prostorů drobného měřítko s vysokým podílem vzrostlé zeleně a nemalým podílem malebných interiérů s přírodním charakterem. Vymežující horizonty údolních prostorů jsou převážně jednoduché, poměrně blízko a proměnlivé. Měřítko tvoří především údolní prostor, který je dobře patrný i z vyvýšených míst a okrajů. Estetická hodnota je ve velké míře utvářena znaky přírodní povahy. Uspořádání sídel je podřízeno ose údolí a převážně jsou umístována v rozšířených prostorech při ústí přítoků. Nejvýznamnější krajina doprovázející říční osu je Svratecká hornatina připomínající místy charakterem pohraniční hory, vyznačující se dochovanou strukturou krajiny, loukami a lesy.

Podomná, měříkem však mnohem menší) krajina je tvořena v okolí Jihlavy a též Sázavy v Z části území. Drobná údolí s dochovanými prvky původního uspořádání a přírodními toky drobných říček a potoků vytváří velmi specifický charakter krajiny v okolí Pelhřimova.

Zajímavé prostory tvoří rozsáhlé sníženiny v okolí Žďáru n. S., Křižanova a Velké Bíteše, které jsou vyplněny četnými rybníky s doprovodnou zelení a podmáčenými loukami. Podobný charakter lze nelézt v prostorech v okolí Telče.

Svažité prostory tvoří pastviny a sečené nebo již dnes i pasené louky. Jde především o krajinu Svratecké hornatiny, v okolí Javořícké vrchoviny, místy v Pojihlaví, v údolí Sázavy, v okolí Čeříнку a Melechova a zejména pak v prostorech CHKO Žďárské vrchy a Železné hory.

Mnoho prostorů doplňují četné přírodní zajímavosti, které jsou mnohdy velmi turisticky atraktivní: skalní útvary v prostoru Čeříнку, ve Žďárských vrších, v okolí Špičáku, průlom řeky Sázavy s balvanitým řečištěm na Stvořidlech, zaříznutá údolí se skalními útvary a mnoho dalších.

V řešeném území se uplatňuje častá zanedbanost původních objektů, zejména v prostoru tzv. vnitřních Sudet v okolí Jihlavy, značně zanedbané jsou dochované prvky původního historického prostorového uspořádání krajiny (zarostlé meze a kamenice, opuštěná lada, zavážené vývozy, staré nevyužívané sady apod.). Mnohé interiéry sídel jsou narušovány nevhodnými novostavbami ať již současných katalogových domků umístovaných a ztvárněných bez kontextu, ale zejména výstavby ze 70. a 80. let min. stol. vyznačujícími se šedivými brizolitovými náhozy, odlišným objemem i proporcerami a též podlažností.

Krajina se z vyvýšených míst jeví jako rozlehlá, velkého měřítka s rozsáhlými v několika plánech složenými horizonty. Údolní prostory naopak působí jako drobné uzavřené krajiny se specifiky, kterými se často vzájemně odlišují.

Území se vyznačuje četnými dochovanými památkami ať již v podobě drobných prvků v krajině (boží muka, zděné kapličky), zámků a zahrad, městských center, ale zejména v v dochovaných prvcích původního členění historické krajiny. Typické jsou dominanty kostelů. Dochované typické siluety nebo obrazy významných sídel (Jihlava, Polná, Třešť, Batelov, Brtnice) jsou často narušovány nevhodně umístěnými objekty průmyslových okrajů nebo panelové bytové zástavby či novostavbami katalogových domků.

2.7.2 Vymežující horizonty

Vymežující horizonty uzavírají krajinnou scénu, resp. vizuálně vnímatelný prostor. Jsou ukončením a ohraničením uplatnění jednotlivých skladebných prvků krajinné scény. Chápání vymežujících horizontů může být problematické především při pohybu pozorovatele krajinou, kdy se tyto horizonty často mění. Vymežující horizont je důležité chápat k určitému pozorovanému prostoru. Vymežující horizonty utváří především vyvýšená místa modelace reliéfu a rozsáhlé silně se uplatňující krajinné složky, jako jsou například lesní porosty nebo zástavba velké městské aglomerace. Umístěním výškové dominanty na horizont dochází zpravidla k ovlivnění prostorů, které jsou jím vymezeny.

V kraji Vysočina převažují zalesněné vymežující horizonty, v zemědělských krajinách Havlíčkobrodská, Želetavská a Moravskobudějovická jsou vymežující horizonty tvořeny elevací, kulturními prvky a odlesněnými svahy.

Vymezení vymežujících horizontů by mělo být provedeno na úrovni územního plánu.

2.7.3 Krajinné pohledové předěly a jejich ochrana (KrPP)

Krajinný pohledový předěl vymezuje rozsáhlou část krajiny, tvoří vizuální omezení výrazně se uplatňujícím uceleným horizontem. Pohledový předěl utváří převážně přírodní dominanty a dominantní celky rozsáhlých vyzvednutých míst jako jsou horské hřbety, výrazně se uplatňující hrany vyvýšených vysočin, dlouhé vysoké stráně mnohdy umocněné lesními porosty apod. Pohledově předěly vytváří vizuálně kompaktní území, které prostorově ohraničuje. Takové území může být tvořeno proměnlivou krajinnou scénou (dle umístění pozorovatele) s konečným vymezením všech těchto obrazů díky pohledovému předělu. Krajinný pohledový předěl je takový, který zakončuje vrstvené vymezující horizonty, vytváří výrazně se uplatňující pohledově exponovanou dominantu krajiny, je jednoznačně ohraničený a je jedním z činitelů poskytujících vnímání měřítka krajiny, které udává výšku horizontu. Krajinný pohledový předěl odděluje od sebe minimálně dva sousedící konvizační krajinné prostory, ve kterých působí jako výrazně se uplatňující dominanta.

Ochrana krajinných pohledových předělů je nutná především pro jejich pohledovou exponovanost. Nevhodně umístěná vertikální výšková stavba se může snadno stát výrazně pohledově exponovanou dominantou krajiny všech prostorů, který předěl vymezuje. Pohledově exponované (především vrcholové) partie předělu by měly být ochráněny před instalací nevhodných kulturních dominant.

Vysočina je krajinou vrchovin a pahorkatin, neoplyvá výraznými horskými masivy. Krajinné předěly tvoří mohutné ne však vysoké hřbety nebo soubory hřbetů: Arnolecké hory, Devítiskalská vrchovina, Melechov, oblast Čeřínu, Špičáku, Vysokého Kamene a Javořice.

V kraji Vysočina se jako výrazné krajinné pohledové předěly uplatňují:

Předěl	Popis
Železnohorský hřbet	Monumentální „hradba“ zlomového svahu vysokého zalesněného hřbetu Železných hor s prudkými stráněmi uplatňující se především do navazující Čáslavské oblasti a krajiny Chotěbořska.
Centrální část Žďárských vrchů	Výrazně se uplatňující zalesněný prostor tvořený více hřbety, které se ze vzdálených prostorů uplatňují společně, tvoří nízký velmi výrazný horizont.
Pohledecký les	Zalesněný horizont navazující na centrální část Žďárských vrchů protahující nízký horizont patrný především z Arnoleckých hor a z rohledových míst Novoměstska a též z rozhleden na Křemešniku a Rosičce.
Svratecká hornatina	Z údolních prostorů a z krajiny Bystřicka dobře patrný zalesněný horizont tvořící jednoduchý předěl údolní krajiny a krajiny navazující ploché vrchoviny.
Arnolecké hory	Krajinný předěl tvořený z dálkových pohledů dobře patrným zalesněným hřbetem Arnoleckých hor oddělující krajinu Žďárka od Jihlavska a Křižanovska.
Melechov	Výrazný horizont gradující v dominantě Melechova, oddělující vizuální prostor údolí Sázavy a vrchovinné krajiny Humpolecka a Havlíčkovodska.
Lipnice - Holý vrch	Nevýrazný zalesněný vyvýšený prostor v okolí Holého vrchu tvořící jednoduchý předěl krajiny Havlíčkovodska.
Orlovské lesy	Nevýrazný avšak táhlý zalesněný „hřbet“ tvořený vrchy v okolí Orlíku vyvýšený nad okolní krajinu rozdělující Humpolecko na dva prostory.
Holý vrch - Krásná vyhlídka	Zalesněný vyvýšený prostor mezi vrchy Holý a Krásná vyhlídka jimž prochází dálnice, tvořící nevýrazný, ale dobře patrný předěl oddělující Humpolecko s Pelhřimovskem a Křemešnickem.
Temník	Nevýrazný zalesněný hřbet tvořící spolu s okolními složený předěl nevýrazných vyvýšení.
Roháč	Nevýrazný zalesněný hřbet tvořící spolu s okolními složený předěl nevýrazných vyvýšení.
Strážník	Nevýrazný zalesněný hřbet tvořící spolu s okolními složený předěl nevýrazných vyvýšení.
Vysoký kamen	Výrazně se uplatňující (zejména z krajiny Havlíčkovodska) zalesněný táhlý horizont s bučinami.
Stražiště – Holý vrch	Výrazný zalesněný předěl s dominantou Stražiště S od Pacova uplatňující se zejména z Pelhřimovska.
Křemešník	Z Pelhřimovska výrazný zalesněný hřbet s významnou dominantou Křemešniku.

Čeřínek	Složený zalesněný horizont Čeříнку tvořící specifický krajinný předěl a dominantní prostor.
Špičák	Táhlý zalesněný prostor několika drobných hřbetů vyvýšený nad okolní krajinu oddělující dvě rozdílné krajiny.
Čachnovský les	Táhlý zalesněný horizont, pokračování centrální části Žďárských vrchů patrný z Pardubického kraje
Svidník	Krátký zalesněný horizont Svidníku a navazujícího hřbetu rozdělený sedlem na dvě části vytvářející krajinný předěl v prostoru krajinného rámce Černovic.
Bohutín	Složený zalesněný horizont utvářený vrchy Bohutín, Vrchy a Hřebeň.
Troják	Složený zalesněný horizont tvořený vyvýšenými kopci Stěhovka, Troják, Heřmanský kopec.
Vrch - Bukovský kopec	Zalesněný horizont vyvýšenin Vrchu, Bukovského kopce a Nádavku.
Lísek – Čejkův kopec	Zalesněný složený prostor tvořící předěl krajiny s patrnými vyvýšeninami kopců Lísek a Čejkova kopce.
Javořice	Významný složený krajinný předěl utvářený výskově monotónní krajinou graduující k dominantě Javořice oddělující od sebe několik krajinných typů.
Hradisko	Výrazný předěl vymežující Dačickou brázdou, tvořící bránu k vrchovinnému prostoru Javořické vrchoviny.
Hustý kopec	Předěl oddělující Želetavsko a telčskou sníženinu utvářený zalesněnými hřbety bevýrazných kopců Blahova, Hustého, Reminského a Veselského vrchu.
Hochův kopec – Lísek	Předěl náležející k Hustému kopci vymežující Tečsko.
Srnčí vrch - Okrouhlík	Táhlý výrazný předěl tvořený zalesněnými hřbety v jedné ose uspořádaných kopců Okrouhlík, Hory, V Kopcích, Srnčí vrch, Spálený vrch.
Kobylí Hlava - Střážnice	Složený táhlý horizont tvořící předěl oddělující Pohlaví s dominantním vršky táhnoucí s kolem Btnice a Kněžice.
Starohobské vrchy	V ose uspořádané výrazně se uplatňující vrchy zalesněných kopců spojených úzkým hřbetem oddělující Dačicko a Želetavsko.
Zadní hora	Krátký zalesněný hřbet Zadní hory vymežující prostor krajinného rámce Třebíče.
Klučovská hora	Krátký zalesněný hřbet Klučovské hory oddělující prostor krajinného rámce Třebíče od navazující krajiny Moravskobudějovicka.
Brdo - Svatý Vít	Drobný hřbet s dominantou zříceniny hradu na Svatém Vítu. Tvořící vymežující horizont krajinného rámce Jaroměřice nad Rokytnou.
Strážník	Krátký hřbet v okolí Strážníku částečně odlesněný s dominantou zalesněného kopce Strážníku.

Narušením může dojít: ke snížení hodnoty krajinného rázu ve smyslu změny vztahů v krajině, měřítka (může dojít ke změně vymezení prostoru, výraznému uplatnění negativní dominanty apod.).

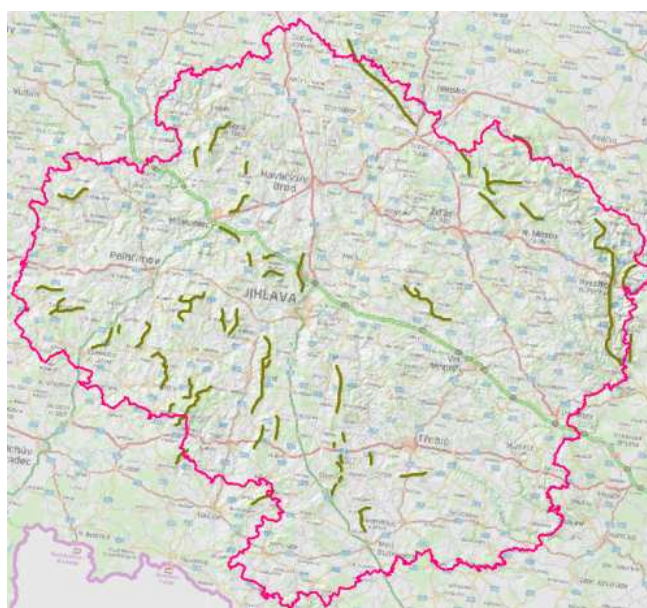

Fig. 4 Krajinné předěly (uvedené zelenou barvou) v kraji Vysočina představují především složené hřbety nad okolní krajinu vyvýšených vrchovin.

2.7.4 Uplatnění siluet sídel, ochrana prostoru sídla a jeho krajinného obrazu

2.7.4.1 Interiér sídla a uplatnění památkově chráněných prostorů

Mnoho sídel v kraji Vysočina je vyhlášeno za památkovou zónu či rezervaci. Vymezené památkové prostory vypovídají o existenci zvýšené estetické hodnoty dané vysokým podílem znaků historické a kulturní charakteristiky krajinného rázu vyznačujících se vysokou cenností. Jsou též potvrzením existence významného souboru znaků historické povahy. Památkově chráněné prostory se vyznačují specifickým interiérem a uplatněním v okolním prostoru či navazujícím krajinném rámci sídla. Velká část památkových zón je chráněna ochrannými pásmy, kde jsou mimo jiné stanoveny limity výstavby.

Ochrana těchto zón vyplývá z potenciálního prostoru, kde se uplatňuje dotčená památka a hrozí její potlačení jinou stavbou či záměrem. Důraz by měl být kladen na vyhodnocení možného ovlivnění památkové zóny:

- uplatněním stavby uvnitř prostoru zóny a jejího ochranného pásma,
- uplatněním stavby v obrazu dané zóny v krajinném rámci.

Ochrana by měla být soustředěna do vzdálenosti cca 6 km (se zohledněním prvků krajinné scény a modelace terénu), na odhalení teoretického uplatnění výškové stavby technicistní povahy o výšce nad 40 m uvnitř vymezeného prostoru památkové zóny či rezervace

na odhalení teoretického společného uplatnění v jejím krajinném rámci.

Zpracování výstupu bylo podřízeno cíli dosáhnout ochrany prostoru památkové zóny a rezervace a jejich ochranných pásem před vizuální kontaminací výškovou stavbou technicistní povahy, kde to je nezbytně nutné. Taková stavba by se neměla uplatnit uvnitř prostorů památkových zón a rezervací, v průhledech ven z těchto prostorů do krajinného rámce a v průhledech na typické obrazy těchto prostorů v krajině.

Seznam památkových zón je uveden u každé oblasti krajinného rázu.

Narušením může dojít: ke snížení estetické hodnoty díky nežádoucí změně či snížení uplatnění pozitivních znaků kulturní a historické charakteristiky krajinného rázu daného místa či širšího území, potlačení vztahů v krajině.

2.7.4.2 Siluety sídel, obrazy sídel v krajině

Každé sídlo se tvoří v krajině určitý vizuálně obraz prostorové skladby hmot a forem jednotlivých objektů. Typické venkovské sídlo se např. může vyznačovat trojúhelníkovou siluetou obrazu, kdy hmoty zástavby gradují k vysoké kostelní věži. Podobně město se často vyznačuje gradací zástavby ke kostelním věžím či jiným architektonickým dominantám.

Obraz sídla tvoří určitou siluetu představující kontury skladebných prvků. Často je silueta pro dané sídlo typická díky gradaci zástavby k určité dominantě nebo celkovému jednotnému uspořádání hmot apod. V současné době je mnoho sídel narušeno necitlivě umístěnou objemově a proporčně se odlišující zástavbou průmyslových zón, výškových domů, technicistních vertikál apod., díky čemuž dochází ke změně identického obrazu sídla a tím i jeho uplatňující se typické siluety (např. Telč, kdy je poničena typická silueta města díky kontrastnímu uplatnění průmyslové zóny).

Na území kraje byly vymezeny následující obrazy a siluety sídel, jenž by měly být předmětem zvýšené ochrany: Golčův Jeníkov, Kněž, Lipnice n. S., Šlapanov, Přibyslav, Havlíčkova Borová, Nové Město na

Moravě, Žďár nad Sázavou - klášter, Bobrová, Velké Meziříčí, Bohdalov, Moravec, Strážek, Náměšť n. O., Třebíč, Telč, Mrákotín, Kamenice n. L., Žirovnice, Počátky, Pacov, Pelhřimov, Nová Cerekev, Polná, Humpolec, Ledec nad Sázavou.

Ochrana uplatnění dochovaných siluet sídel je jedním ze způsobů ochrany estetické hodnoty krajinného rázu ve smyslu §12 uvedeného zákona. Dochované esteticky hodnotné fragmenty siluet sídel vytváří harmonický obraz sídla v krajině. Terénním průzkumem byly vymezeny prostory, ve kterých se uplatňují siluety měst a venkovských sídel vyznačující se harmonickým uspořádáním hmot a prvků v navazujícím krajinném rámci.

Ochrana siluet měst představuje prostor, ve kterém se daná silueta uplatňuje, kde by měl být kladen důraz na vyhodnocení možného ovlivnění siluety sídla a tím jeho krajinného obrazu uplatněním stavby uvnitř siluety nebo v bezprostředním prostoru navazujícího krajinného rámce. Důraz by měl být kladen též na možný střet s typickou dominantou sídla.

Narušením může dojít: ke snížení estetické hodnoty díky nežádoucí změně či snížení uplatnění pozitivních znaků kulturní a historické charakteristiky krajinného rázu obrazu daného sídla v rámci jeho uplatnění, změny vztahů v krajině díky změně vnímání typické siluety sídla, změně harmonického měřítka krajiny za předpokladu, že dojde k narušení souladu obrazu sídla a jeho krajinného rámce či širšího území.

2.7.5 Obce s převahou pozitivních znaků kulturní a historické povahy

Některá sídla si zachovala svůj typický ráz vycházející z jejich postupného vývoje v historickém kontextu bez násilné proměny implantací urbanizovaných prostorů současné kobercové výstavby nebo řetězcové zástavby ze 70. a 80. let min. stol. vyznačující se „brizolitovými“ domy. Tato sídla se vyznačují intaktně dochovanou urbanistickou strukturou vycházející z období jejich založení, četnými architektonicky cennými objekty lidové architektury a historických domů, strukturou uspořádání volných prostranství vytvářejících návesní či jiné veřejné prostory, zahrad, sadů přecházejících v humna včetně sítě komunikací. Jsou některých případech doplněna typickou dominantou kostelní věže, farou a budovou radnice. Často se jedná o velmi malebné prostory.

Prostory těchto sídel a případně bezprostředního okolí poskytujícího průhledy do volné krajiny je nutné ochránit před uplatněním výškových vertikálních staveb technicistní povahy.

Narušením může dojít: ke snížení estetické hodnoty díky nežádoucí změně či snížení uplatnění pozitivních znaků kulturní a historické charakteristiky v prostoru daného sídla a jejich případném uplatnění v obrazu sídla, snížení přírodní hodnoty potlačením uplatnění prvků přírodní povahy, změny některých vztahů v krajině díky změně konfigurace a uplatnění stávajících znaků, změně harmonického měřítka krajiny za předpokladu, že dojde k narušení souladu jednotlivých znaků vytvářejících prostor sídla.

2.7.6 Pohledově skladebné osy krajiny

Krajinné osy jsou pomyslné vektory, které jsou vyjádřením uspořádání složek a prvků krajiny v určitém směru, poskytují průhledy na scenérie nebo průchodem poskytují opakující se obrazy krajinné scény (krajinnou scénu vyznačující se stejnými znaky). Krajinné osy jsou definovány jako vektory směru uspořádání určitých skladebných prvků krajinného prostoru nebo spojující vizuálně dva body krajinné scény. Krajinná osa často spoluvytváří celkový charakter krajinného rázu daného území, kde se uplatňuje. V komponované krajině je osa jedním z typických znaků krajiny, kdy je

uměle vytvořen průhled spojující dva body (pozorovací a pozorovaný), kdy je pozorována určitá scenérie vytvářející obraz nebo dominanta či jiný stavební prvek krajiny. Osa krajiny může být pomyslná, kdy určuje směr uspořádání prvků či složek krajiny nebo vyjádřena určitými skladebnými prvky (vodní tok na dně údolí, páteřní komunikace, dominanty uspořádané v určitém směru a pod.).

V kraji Vysočina jsou tvořeny

- přirozenými osami prostorů (údolí velkých řek: Svatka, Sázava, Jihlava, Oslava),
- na úrovni rozsáhlého území pohledově souvisejícími body v krajině - Špičák, Čeřínek, Vysoký Kámen, Melechov, Devět skal aj. vysoké kopce krajiny, projev rozvodnice jako „hřebenu střechy celého území“
- na úrovni menších území - osy komponované krajiny v okolí Náměšti n. O., krajinná koncepce, Zelené hory a přilehlého kláštera, zahrady jaroměřického zámku, komunikace měst s alejemi Třešť, osami komunikací vedoucích k loveckému zámečku v Alejích u Stonařova, apod.

Řešeným prostorem s. od Jihlavy vede hlavní evropská rozvodnice povodí Labe – Dunaj, jenž způsobuje v krajině poměrně patrný jev klesající nadmořské výšky po obou stranách rozvodnice od jejího průběhu. Rozvodnice tak vytváří v terénu místy patrnou přírodní osu území. Typické přírodní osy území tvoří údolnice zařízých toků a převažující orientace otevřených údolí. Další osy

Významnou nadregionálně chápanou osou kulturní povahy v krajině je prostor dálnice D1 spojující Prahu a Brno; prochází s. částí území a je doprovázena typickými prvky globálního charakteru přinášejícími unifikované objekty v krajině mnohdy odlišných proporcí a měřítek. Podobně (jen v menším rozsahu uplatnění) lze chápat některé úseky komunikace Jihlava Znojmo tvořící osu krajiny v j. směru od Jihlavy.

V krajině je doposud dobře patrná historická osa daná významnou Haberskou obchodní stezkou vedoucí územím správního obvodu ORP Jihlava ve směru Znojmo – Jihlava - Habry – Čáslav dokud postupovala přes Kolín do Prahy. V území vedla pravděpodobně od Šlapanova, přes Věžnici (přechod přes Šlapanku, dnešní Lutriánský mlýn a most), Polnou (nejistá, ale existuje zde klešter - úvoz vytesaný ve skále, který zřejmě součástí zemské stezky byl), do Jihlavy. Dále se stáčela k jihu přes Kosov, Studénky (Puklice), Příseku, Brtnici, a dále Zašovice, odkud pokračovala dále na Znojmo. Existuje však varianta z Jihlavy přes Stonařov, Dlouhou Brtnici na Předín. Tato stezka neměla stálý tvar, trasa se měnila podle roku a stavu povrchu půdy. Na tuto stezku upozorňují sídla starobylým obchodně zaměřeným uspořádáním (trh), ale též drobnými dochovanými prvky v podobě kapliček, přechodů, celnic, (např. klešter v Polné) aj.

Další významnou komunikací tvořící kulturní a historickou osu v území byla spojnice Prahy a Vídně vedoucí přes Kostelec u J. a Třešť k Telči a dále do Rakouska přes Dačice a Slavonice.

Územím probíhá stále patrná stará zemská hranice mezi Moravou a Čechami tvořící dobře známé a dodnes patrné územní rozhraní.

Dnes již typické a stále se více uplatňující kulturní osy současné krajiny tvoří hlavní komunikační tahy: Jihlava – Rantířov – Stonařov – Želetava – ve směru na Znojmo, Jihlava – Havlíčkův Brod – ve směru na Čáslav a Kolín, severní část území protínající významná státní komunikace dálnice D1 spojující městské aglomerace Prahu – Brno. Dochované krajinné kompozice vynikají často osovým uspořádáním, osy jsou zde využity jako jeden z důležitých elementů kompozice (např. Aleje u Stonařova).

Nově jsou v krajině řešeného území prozatím se neuplatňující, ale již známé pomyslné osy spojující významná centra kraje Vysočina s krajským městem Jihlava (zejména: Havlíčkův Brod, Žďár nad Sázavou, Humpolec Pelhřimov, Telč, Moravské Budějovice, Třebíč, Velké Meziříčí). V prostoru těchto os lze očekávat tlak na zlepšení komunikačního spojení s Jihlavou a zvýšený tlak rozvoje bydlení na napojená venkovská sídla. Tento jev je dobře patrný především v okolí měst, zejm. Jihlavy (Výskytná, Malý Beranov apod.).

Krajinné osy by měly být chráněny zejména před narušením směru osy nebo prvků osu vytvářejících. Citlivé jsou zejména osy vytvářející průhledy v krajině. Kraj Vysočina lze z hlediska uspořádání základních hmotných složek krajiny, které se především podřizují reliéfu, rozdělit na dvě části, kdy v. část kraje má převážnou orientaci os ve směru S. - J., zatímco západní je orientací os podřízena masivu Českomoravské vrchoviny a orientaci Labe ve směru V. - Z. Tato orientace je velmi specifická a důležitá pro pochopení uspořádání konvizačních celků. Významné osy jsou popsány vždy v textu k jednotlivým oblastem. Za specifické osy v kraji Vysočina lze považovat některé průhledy na dominanty v krajině (Kámen, Zámek v Náměšti n. O., poutní kostel u Krahulčí, hrad v Lipnici n. S., poutní kostel na Zelené hoře, gotický kostel nad havlíčkovou Borovou aj.), osy vytvářené orientací zástavby ve směru základní osy prostoru oblasti vycházející z historických souvislostí a přírodních podmínek jako např. Příbyslav – Havlíčkův Brod, Světlá n. S., osy údolí, kde všechny skladebné prvky krajinné scény jsou orientovány ve směru údolní osy, historicky utvářené osy vycházející z existence obchodních stezek (např. Telč, Třešť, Jihlava, města na Haberské stezce aj.), komponované osy s určitým záměrem Herálec, Jaroměřice n. R. Osy mohou vznikat i díky výrazně se uplatňujícím umělým prvkům v krajině jako jsou komunikace, např. propojení (mj. i historicky dané) Jihlava – Želetava – Moravské Budějovice apod.

Narušením může dojít: ke snížení estetické hodnoty díky nežádoucí změně uplatnění pozitivních znaků kulturní a historické charakteristiky v prostoru ovlivněném danou osou.

2.7.7 Přírodní dominanty

Přírodní dominantu představuje znak přírodní povahy, který se díky svému umístění, převažující výšce a velikosti, výrazně uplatňuje vůči ostatním prvkům a složkám krajinné scény, ovlivňuje charakter prostoru a je typickým orientačním bodem v krajině. Ustanovení §12 nepracuje s termínem „přírodní dominantu“; ta spolu s ostatními znaky přírodní povahy je součástí přírodní charakteristiky krajinného rázu určitého území – místa či oblasti.

Vyvýšená místa jsou vystavena zvýšenému riziku uplatnění prvků, které jsou jejich součástí. Indikují především silnější potenciální uplatnění staveb určitého typu v krajinné scéně (zejm. vertikálních výškových staveb technicistní povahy), zejména pokud jsou pohledově nechráněná.

Přírodní dominantu i vyvýšená místa byla v minulosti využívána k umístění stavby, u které byl vyžadován přehled o okolním prostoru a obráceně funkce orientačního bodu. Vyvýšená místa byla často využita k umístění sakrálních staveb a duchovních prostorů. V současné době jsou tato místa více „atakována“ technickými prvky zajišťujícími přenos „signálu“, nositeli informační technické sítě současné epochy.

V kraji Vysočina nejsou přítomny výrazné přírodní dominanty, ale vyvýšená místa, která z některých referenčních bodů díky převýšení mohou tvořit dominantu krajiny. Jde především o vrchy okolo 700 m n. m., ale místy níže umístěné vyvýšené kopce. Dominantní vyvýšená místa byla často obsazována

hrady, jejichž úkolem bylo strážit obchodní procházející stezku. Některé dominanty jsou zvýrazněny přítomností kulturního prvku v podobě stožáru nebo jiné vertikály (Javořice).

Přírodní dominanty by měly být chráněny obecně před umístováním výškových vertikálních staveb technicistní povahy.

Narušením může dojít: ke snížení přírodní i estetické hodnoty díky nežádoucí změně uplatnění pozitivních znaků přírodní charakteristiky zásahem výrazně se uplatňujícího znaku přírodní povahy, změně vztahů v krajině daných charakterem přírodní dominanty a případně harmonického měřítka, je-li narušen soulad prvků krajinné scény a tím i jednotlivých charakteristiky krajinného rázu.

2.7.8 Kulturní dominanty krajiny

Je-li přírodní dominantu považována za součást přírodní hodnoty krajinného rázu, pak kulturní je součástí estetické hodnoty krajinného rázu a vyjádřením znaku kulturní charakteristiky, který je nositelem:

- prostorového vztahu díky svému uplatnění vůči ostatním prvkům krajinné scény,
- kulturní hodnoty díky své architektonické kvalitě a případné historické vazbě (důvod vzniku).

Za kulturní dominantu pro účely studie budou považovány výškové dominanty, tj. ty, které se uplatňují v krajině díky svému umístění na vyvýšeném místě a celkové výšce a stavby či jejich soubory vyznačující se výraznou převahou kulturní a historické hodnoty. Výšková dominantu ovlivňuje vždy prostor, ve kterém se uplatní:

- jako orientační bod
- nesoucí kulturní hodnotu
- způsobující gradaci krajinné scény, obrazu sídla apod.

Narušením může dojít: ke snížení estetické hodnoty díky změně uplatnění pozitivní kulturní dominanty krajiny a tím zároveň změně vztahů v krajině tvořených dominantou a měřítka krajiny, je-li dominantu zasažena vyšší nebo objemově mnohem větší stavbou.

Typickými kulturními dominantami území jsou četné kostelní věže (např. barokní kostely na žďársku a bohdalovsku). Výrazné obrazy sídel se dochovaly jen výjimečně – Polná, Třešť, Telč, Třebíč, Jihlava, Pelhřimov, Náměšť nad Oslavou. Zalesněné kopce tvoří přírodní dominanty mnohdy překvapivě uzavírající průhledy. Četné stožáry GSM spolu s výrazně se uplatňujícími větrnými elektrárnami v Pavlově působí v krajině vůči ostatním pozitivním znakům kontrastně.

V kraji se však výrazně uplatňují i prvky technicistní povahy: četné stožáry mobilních operátorů (silně na Pelhřimovsku a Jihlavsku, TV a radiové vysílače (Javořice), větrné elektrárny u Pavlova. Tyto stavby ve většině případů potlačují díky svému vzhledu a uplatnění přírodní charakter krajiny.

2.7.9 Estetická atraktivnost území

Estetická hodnota krajinného rázu je tvořena přírodními prvky, které samy o sobě vytváří přírodní hodnotu krajinného rázu a kulturními prvky, které jsou s těmi přírodními v určitém souladu. Obě hodnoty snižují prvky, které jsou především disharmonické a ve výrazném kontrastu vůči ostatním. Otázkou zůstává jejich akceptovatelnost a tedy i snesitelnost jejich uplatnění v krajině nebo obrazu.

Estetická atraktivnost kulturní krajiny kraje spočívá především ve struktuře osídlení a v dochované urbanistické struktuře jednotlivých sídel, v přítomnosti cenné architektury, staveb a souborů lidové

architektury, v přítomnosti kulturních dominant mnohých kostelních věží, v dochovaných prvcích historické struktury krajiny, v přítomnosti záměrných (komponovaných) krajinných úprav zemědělské krajiny s geometrickým propojením významných staveb v krajině. Přítomnost stop kulturního a historického vývoje v uceleném přírodním rámci s převahou vrchoviny a pahorkatiny spoluvytváří estetickou atraktivnost krajiny – identitu krajiny.

Těžištěm prostoru území kraje je urbanizovaný prostor města Jihlavy, který se nachází na výjimečném místě styku různých typů krajiny. Skrývá v sobě navíc významný historický a kulturní potenciál, jenž není možné poznat na první pohled, ale je třeba jej hledat, neboť je převrstven mnoha obdobími úpadku. Jedinečným fenoménem je zaříznuté údolí Jihlavy, Svratky, Sázavy, Oslavy a Doubravy. V území jsou četné i archeologické lokality (nálezy upozorňující na osídlení území).

Je možno shrnout, že vizuální charakteristika hodnoceného území části se na první pohled vyznačuje stejnorodým typem krajiny, ale při bližším zkoumání se objevuje překvapivě pestrá krajina sestávající z několika krajinných typů vyznačujících se společně kontrastem intenzivně obdělávané zemědělské krajiny zarovnaných povrchů a lesních komplexů s prostory vyznačujícími se překvapivě dochovanou strukturou krajiny. Přírodní hodnota netkví jen v lesích a loukách, ale též v četných mokřadech, skalních útvarech, přírodních partiích vodních toků. Některé prostory vytváří malebnou harmonickou kulturní krajinu zvýšené přírodní i estetické hodnoty a lze je vymezit jako odlišující se místa krajinného rázu.

Specifické a esteticky velmi hodnotné prostory utváří záměrně četné komponované krajiny v okolí dochovaných panských sídel nebo jejich zbytky (Brtnice, Luka nad Jihlavou, Herálec, Jaroměřice, Telč, Žďár nad Sázavou, Aleje u Stonařova, Herálec aj.).

Kulturní osou území jsou dnes významné komunikace spojující hlavní sídla kraje a napojující kraj na okolní území: Jihlava – Znojmo, Jihlava – Čáslav, Jihlava – Pardubice apod.

2.7.10 Měřítko krajiny

Základní měřítko krajiny kraje Vysočina tvoří zejména velikost ploch, výšková členitost reliéfu a otevřenost krajinné scény. Z tohoto pohledu můžeme rodělit identifikaci měřítka, které lze vnímat v terénu, na tři základní typy:

- Drobné – měřítko uzavřených prostorů poskytujících drobné průhledy do okolní krajiny s čitelnými horizonty, utvářených drobným členěním ploch nebo střídáním malých ploch nebo jen drobnými lesy. Drobné měřítko tvoří krajina s dochovanými prvky původního členění plužiny (meze, remízky, úvozové cesty), krajina v členitém reliéfu s pestrá mozaikou ploch.
- Střední – převažující měřítko krajiny kraje Vysočina utvářené především hrubou mozaikou střídajících se zcelených ploch orné, pastvin a drobných ploch luk s lesy v členitém reliéfu vrchovin a pahorkatin.
- Velké – lesní krajina rozsáhlých lesních komplexů nebo krajina velkých agrárních ploch v plochem reliéfu, krajina otevřených širokých průhledů do okolí ohraničená vzdálenými předěly a méně čitelnými vymežujícími horizonty
- Kombinace – krajina prolínání měřítek

Drobné měřítko je zastoupeno především uzavřených nebo jen částečně otevřených prostorech Křemešnicka vyznačujících se pestrá mozaikou s prvky dochovaného historického členění krajiny, místy na Pelhřimovsku, v údolních polohách Horního Pojihlaví, v mnoha prostorech Svratecké hornatiny, v okolí lesních komplexů Javořické hornatiny, drobné prostory v okolí Melechova,

v údolních partiích údolí Sázavy v okolí Ledče n. S., v mnoha prostorech Žďárských vrchů a Železných hor, zejména v okolí Hamrů nad Sázavou, v drobných prostorech s rybníky na Bohdalovsku a Křižanovsku, na Třebíčsku v prostorech s prvky dochovaného historického členění krajiny se specifickou skladbou krajiny se syenitovými balvany, v údolních prostorech Oslavy a Jihlavy.

Střední měřítko utváří většinu území kraje a je tvořeno mozaikou polí luk a pastvin a lesů. Reprezentativními prostory tohoto měřítka lze nalézt na Žďársku a Bohdalovsku, Křižanovsku a Bítešsku, Třebíčsku a Velkomeziříčsku, Křemešnicku, v okolí Pelhřimova, Pacova, Humpolce, Světlé n. S., Ledče n. S., Kamenice n. L. Počátek, Telče.

Velké měřítko tvoří především agrární prostory v okolí Havlíčkova Brodu a Přibyslavi, na Želetavsku, v okolí Moravských Budějovic, jižně od Třebíče, v okolí Jihlavy, v okolí Jemnice.

Kombinace měřítek je typická pro prostory v Horním Pohlaví v okolí Luky nad Jihlavou, dále v okolí Polné, na Novoměstsku a Bystřicku, v mnoha prostrech Pelhřimovska díky kontrastu drobných údolí vůči zemědělské krajině.

Kombinaci často tvoří kontrast drobného měřítka s měřítkem velkým, kdy v agrární krajině velkých zcelených pdních bloků jsou např. dochované prostory vyznačující se dochovanými prvky původního členění krajiny nebo drobná údolí jako tomu je právě v okolí Pelhřimova. Podobně tomu je v prostorech V od Jemnice, též Z od Havlíčkova Brodu a též v okolí Polné a Šlapanova.

2.8 Funkční vztahy v území podílející se na krajinném rázu

Funkční vztahy vytvářející pozitivní znaky krajinného rázu:

- ✓ Existence starých správních center s vazbou na stále využívanou strukturu komunikací
- ✓ Trvalé obývání venkovských sídel s vazbou na hospodářské využití prostorů plužiny
- ✓ Zmenšování rozsáhlých ploch orné zatravňováním, zakládání pastvin (s pasoucími se zvířaty) a zalesňováním
- ✓ Vliv rekreace na zachování původních objektů lidové architektury
- ✓ Tradiční obnova venkovské zeleně a doprovodné zeleně podél komunikací
- ✓ Obnova rybníků a zachování rybníčních soustav využívaných k chovu ryb
- ✓ Zachování a péče o historické budovy v sídlech a jejich oprava z dotačních titulů
- ✓ Aktivní ochrana typických kulturních dominant výkonem státní správy
- ✓ Pozitivní vztah rekreace a hospodářsky zaostalých míst, které se díky rekreačnímu využití oživují (agroturistika, letní byty a apod.).
- ✓ Aktivní obnova lesních porostů v přirozené nebo přírodě bližší druhové skladbě
- ✓ Obnova alejí a stromořadí

V krajině jsou z pohledu krajinného rázu na úrovni řešeného území patrné některé vztahy, jež vytváří negativní dojem:

- × Patrná je převažující funkční závislost obhospodařování krajiny zemědělskými podniky (družstvo, státní statek, farma apod.) jejímž důsledkem je zachování prvků intenzivně využívané zemědělské krajiny: zemědělské areály, otevřené rozsáhlé půdní bloky orné představující scelené polní hony velkých měřítek, projevy provedených meliorací, monokulturní pastviny a louky, technicky upravené vodní toky, betonová hnojiště, zemědělské výrobní areály velkých objemových a proporčních měřítek, nepřirozená geometrizace krajinné struktury.
- × Funkční závislost lesního hospodaření s převažující snahou výroby dřevní hmoty nesoucí typické znaky: monokulturní lesní porosty, rozsáhlé sítě lesních cest, průseky, holiny, nepřirozená různověkost závislá na hospodaření, skladové prostory dřeva, výrobní areály.
- × Stále více se uplatňující vztah města a vsi v jeho bezprostřední vzdálenosti vytvářející znaky „suburbanizace“ vesnických prostorů, nepřirozený rozvoj venkovských sídel bez kontextu developerskými projekty, atak venkovského prostoru a příměstské krajiny průmyslovou zástavbou, živelný přístup k zastavování venkovského a příměstského prostoru, narušování původního prostorového uspořádání sídla, potlačení původní architektonické kvality sídla, unifikace stavebních objektů a krajinných prvků vedoucí ke ztrátě pestrosti území, neúměrné zatížení komunikací (zejm. v okolí Jihlavy)
- × Stále více se uplatňující vztah města a vsi umístěné v esteticky atraktivním krajinném prostoru zatěžovaném rekreací s typickými znaky: tlak na novou výstavbu rekreačních objektů, destruktivní přestavby původních objektů lidové architektury, tlak na developerské rekreační projekty, zvýšená doprava v místě v sezónním období a ve dnech volna, zvýšení cen nemovitostí vedoucí k útlumu rozvoje sídla z pohledu obsazení trvale žijícími obyvateli
- × Rekreační zatížení dochovaných prostorů s vysokou estetickou atraktivností s převahou pozitivních znaků krajinného rázu nesoucí typické znaky v území: rekreační areály, chatových kolonií, díky nimž se sníží kvalita krajinného rázu daného místa, chalupaření ve venkovských sídlech díky čemuž mnohdy dojde k úpadku původního vztahu sídla a krajiny

(obhospodařování půdy provádí zemědělský podnik ze vzdáleného místa nikoliv místní sedlák)

- × Neúměrné využívání silniční dopravy na úkor ostatních forem k propojení hlavních center a převozu zboží, jehož typickými znaky jsou přetížené a frekventované komunikace, nadměrný hluk, vytváření psychických i fyzických bariér, vznik měřítkem odlišných komunikací nerespektujících historickou stopu.
- × Intenzivní formy chovu ryb nesoucí hospodářský znak potlačující mimoprodukční rekreační funkce (voda se v letních měsících díky krmení ryb a neúměrné osádce kalí sinicemi).

2.9 Estetická atraktivnost území (estetické hodnoty) krajinné scény

Členění území z pohledu existence přítomnosti hodnot krajinného rázu (estetické a přírodní) předpokládá dostatečně podrobnou analýzu prostoru celého kraje Vysočina. Cílem analýzy přítomnosti estetické a přírodní hodnoty je získání nezávislého materiálu vymezujícího plochy odpovídající kvality, bez ohledu na existenci vymezených územních limitů vycházejících ze zákona aplikací §12 o ochraně krajinného rázu zákona č.114/92 Sb.

2.9.1 Model vnímání krajiny, objektivizace estetické hodnoty krajinného rázu

Základním parametrem (vstupem analýzy) byla definice modelu vnímání krajiny. Model je osnovou zkoumání a předpokládá určitý výsledek interakce lidí a krajiny. Lidský člen interakce nese určitou hodnotu vzdělanosti, minulou zkušenost a socio-kulturní vnímání prostoru jako celku a jeho prvků. Krajinný člen interakce je nositelem hmotných i nehmotných prvků, jejich konfigurace a vztahů v určitém krajinném prostředí a vytváří ucelený krajinný obraz. Výsledkem interakce je vjemová interakce mezi člověkem a krajinou, která vede ke stanovení hodnot tohoto vztahu (Löw, Míchal 2003, upraveno). Aplikace modelu vnímání krajiny byla založena na individuálním expertním soudu skupiny hodnotitelů, nebezpečím takové cesty může být do určité míry oborová jednostrannost expertního pohledu. Platnost takového modelu může zajistit objektivizace výstupu založená na statistickém soudu relevantní skupiny laiků, čímž dojde k upřesnění obecného vnímání estetické a přírodní hodnoty krajinného rázu jako výsledku společenské dohody. Objektivizace však představuje dostatečně velkou statisticky odpovídající množinu respondentů a je tak nad rámec této studie. K dosažení alespoň částečné objektivizace nastavení modelu vnímání postupu bylo realizováno společné sezení s pracovní skupinou této studie, kde byly jednotlivé nastavující parametry odsouhlaseny.

Model však sám vypovídá o existenci estetické kvality krajiny samé bez zohlednění přítomnosti indikátorů zvýšené hodnoty ať již přírodní či kulturní. Model neřeší určitá specifika, která lze vnímat pouze terénním šetřením určitého místa jako je

- význam kulturních dominant
- rozlišitelnost a nezaměnitelnost scenerií (významné aspekty jedinečnosti a svébytnosti charakteru krajiny)
- harmonie prostorových vztahů, harmonie měřítka (významné rysy krajinné scény, které spoluvytvářejí estetické hodnoty krajiny)
- genius loci.

Model tak řeší především základní aspekty uspořádání vizuální scény vytvářející předpoklady pro vznik estetických hodnot. Jde o zachycení přírodního charakteru scenerií, přítomnosti pozitivních znaků jednotlivých charakteristik na úrovni struktury krajiny a uspořádání prvků v ní.

2.9.1.1 Nastavení modelu

Cílem analýzy je vymezení 3 kategorií území, které odpovídají:

- zvýšené estetické a přírodní hodnotě krajinného rázu - kategorie A
- průměrné estetické a přírodní hodnotě krajinného rázu – kategorie B
- snížené estetické a přírodní hodnotě krajinného rázu – kategorie C

2.9.1.1.1 Kategorie území A – území zvýšené estetické a přírodní hodnoty krajinného rázu

Tento krajinný typ představuje krajiny bez patrných vlivů tzv. modernizace globální (moderní) vrstvou, sleduje historický kontext - je územím soustředěných pozitivních hodnot krajinného rázu a vyznačuje se především:

převahou pozitivně hodnocených znaků

- ✓ významně se uplatňují znaky přírodní povahy, v některých místech převažují a vytváří dojem přírodní krajiny
- ✓ významný podíl porostů s přirozenou druhovou skladbou, květnatých či podmáčených luk a jiných přirozených či přírodě blízkých stanovišť
- ✓ přítomnost CHKO, MCHÚ, VKP, PP vyjadřující zvýšenou přírodní hodnotu
- ✓ četnými dochovanými prvky dokládajícími čitelný historický vývoj krajiny – viditelný historický kontext, přítomnost nehmotných prvků krajiny vyjadřujících historické vazby
- ✓ přítomností specifických pozitivně hodnocených znaků vytvářejících typickou krajinnou scenérii
- ✓ harmonickou skladbou všech hmotných i nehmotných složek a prvků, souladu znaků kulturní povahy s přírodními
- ✓ převažujícími sídly:
- ✓ s nenarušenou siluetou
- ✓ kvalitně začleněná do krajinného rámce
- ✓ s dochovanou urbanistickou strukturou
- ✓ s významným podílem architektonicky kvalitních objektů
- ✓ komunikacemi převážně vedenými v historické stopě neměnicími měřítko krajiny
- ✓ pestrou mozaikou krajiny s dochovanými prvky struktury krajiny před vytvářením scelených bloků orné díky intenzifikaci zemědělské výroby, mozaikou krajiny střídání ploch polí, luk a lesů drobného až středního měřítka
- ✓ členitostí a členitými nepravidelnými okraji ploch a plošek s četnými pozitivně se uplatňujícími prvky
- ✓ souladem rekreačního, obytného charakteru krajiny s využitím krajiny
- ✓ zvýšeným podílem prvků dotvářejících genius loci krajiny – doprovodná zeleň, kulturní místa, sakrální architektura, typické dominanty
- ✓ zvýšenou přítomností pozitivních kulturních dominant (hrady, kostely)
- ✓ nenarušenými vymežujícími horizonty

Naopak by se neměla vyznačovat především:

- × překrytím globalizační (moderní) vrstvou (silnice I.tř., dálnice, železnice, elektrické vedení, výrazné meliorační toky, intenzifikace zemědělské velkovýroby, průmyslové provozy, logistická centra aj.)
- × uplatněním geometrizace krajiny (pravidelné bloky, okraje lesa, rovné komunikace napříč krajinou apod.)
- × narušením vymežujících horizontů výškovými stavbami technicistní povahy
- × narušením původní modelace reliéfu výraznými antropogenními novotvary
- × zorněnými rozsáhlými bloky měnicími měřítko krajiny
- × výrazně se uplatňujícími dynamickými prvky
- × významně narušenými znaky, které vytváří typickou krajinnou scénu

- × přítomností negativních dominant, vertikál technicistní povahy.
- × Tento typ obecně představuje území, kde je výstavba vertikálních výškových staveb technicistní povahy problematická z hlediska ochrany krajinného rázu.

2.9.1.1.2 Kategorie území B – území běžné hodnoty krajinného rázu

Představuje území s vyšším podílem krajinářsky méně cenných prvků a složek, avšak bez výrazného uplatnění znaků globalizační (moderní) vrstvy. Oproti předchozím se vyznačuje:

- sníženým podílem dochovaných prvků dokládajících historický vývoj krajiny (jsou násilně potlačeny)
- mírným uplatněním znaků globalizační vrstvy, které však nezasahují silně do vztahů a měřítka krajiny (prvky technicistní povahy, silnice vedené mimo původní trasy, scelené bloky orné apod.)
- mírným narušením měřítka krajiny
- existencí scelených prostorů orné a pastvin vytvářejících pravidelné půdní bloky
- přítomností částečné geometrizace krajiny
- převažujícím hospodářským charakterem většiny částí krajiny
- existencí a uplatnění pozitivních kulturních dominant
- V charakteru krajiny se projevují vztahy, kdy:
 - převažují sídla městského a městysového typu s nezačlenitelnými okraji porušujícími vztah sídla a krajinného rámce
 - venkovská sídla trpí četnými přestavbami a proporčně i objemově předimenzovanými stavbami
 - zorněné scelené plochy mění měřítko krajiny
 - jsou přítomny četné frekventované komunikace s měřítkově naddimenzovaným tělesem vedené místy bez historického kontextu, avšak jejich uplatnění je potlačeno ostatními prvky krajiny
 - sídla se často vyznačují narušenou typickou siluetou
 - jsou přítomny četné drobné prostory dochovaných míst odpovídající typu A.

2.9.1.1.3 Kategorie území C – území s výrazně sníženou hodnotou krajinného rázu, kde se často a silně uplatňují znaky definující globální vrstvu

Krajina se vyznačuje především:

- potlačenou přírodní hodnotou (agrární vrstva – intenzifikace zemědělské velkovýroby)
- výrazně se uplatňujícími kulturními prvky snižujícími estetickou hodnotu
- zesíleným uplatněním přítomnosti globalizační (moderní) vrstvy
- potlačením původních vztahů v krajině vlivem intenzifikace jejího využití, rozsáhlou urbanizací
- nesouladem a disproporcí vztahů mezi jednotlivými charakteristikami a v rámci nich.

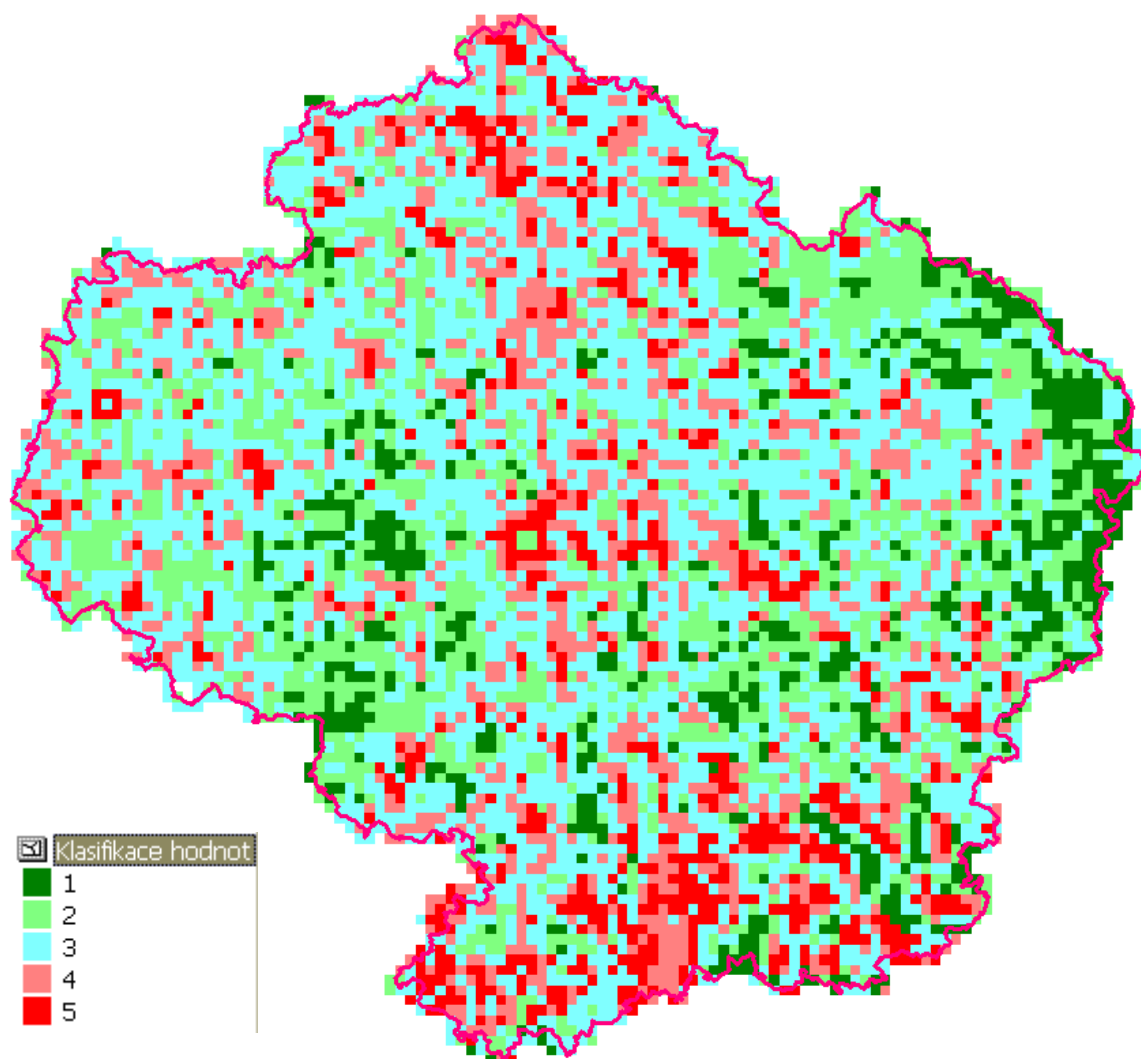
2.9.2 Klasifikace krajiny pomocí síťového mapování a analýzy leteckého snímku

K dosažení relevantního výsledku pro území celého kraje Vysočina byla provedena klasifikace leteckých snímků v pěti stupňové škále do čtverců vypočítané sítě o světlosti ok 1 x 1 km. Klasifikace byla provedena několika kroky:

- A. identifikací čtverců vyznačujících se podobnou texturou, předem definovaných obsahem krajinných elementů vycházejících z nastavení modelu

- B. rozdělením čtverců do pěti stupňové škály kde:
1. stupeň – obsah čtverce přesně odpovídá nastavení modelu pro kategorii území A
 2. stupeň – obsah čtverce odpovídá přechodu mezi kategoriemi území A a B
 3. stupeň – obsah čtverce přesně odpovídá nastavení modelu pro kategorii území B
 4. stupeň – obsah čtverce odpovídá přechodu mezi kategoriemi území B a C
 5. stupeň – obsah čtverce přesně odpovídá nastavení modelu pro kategorii území C

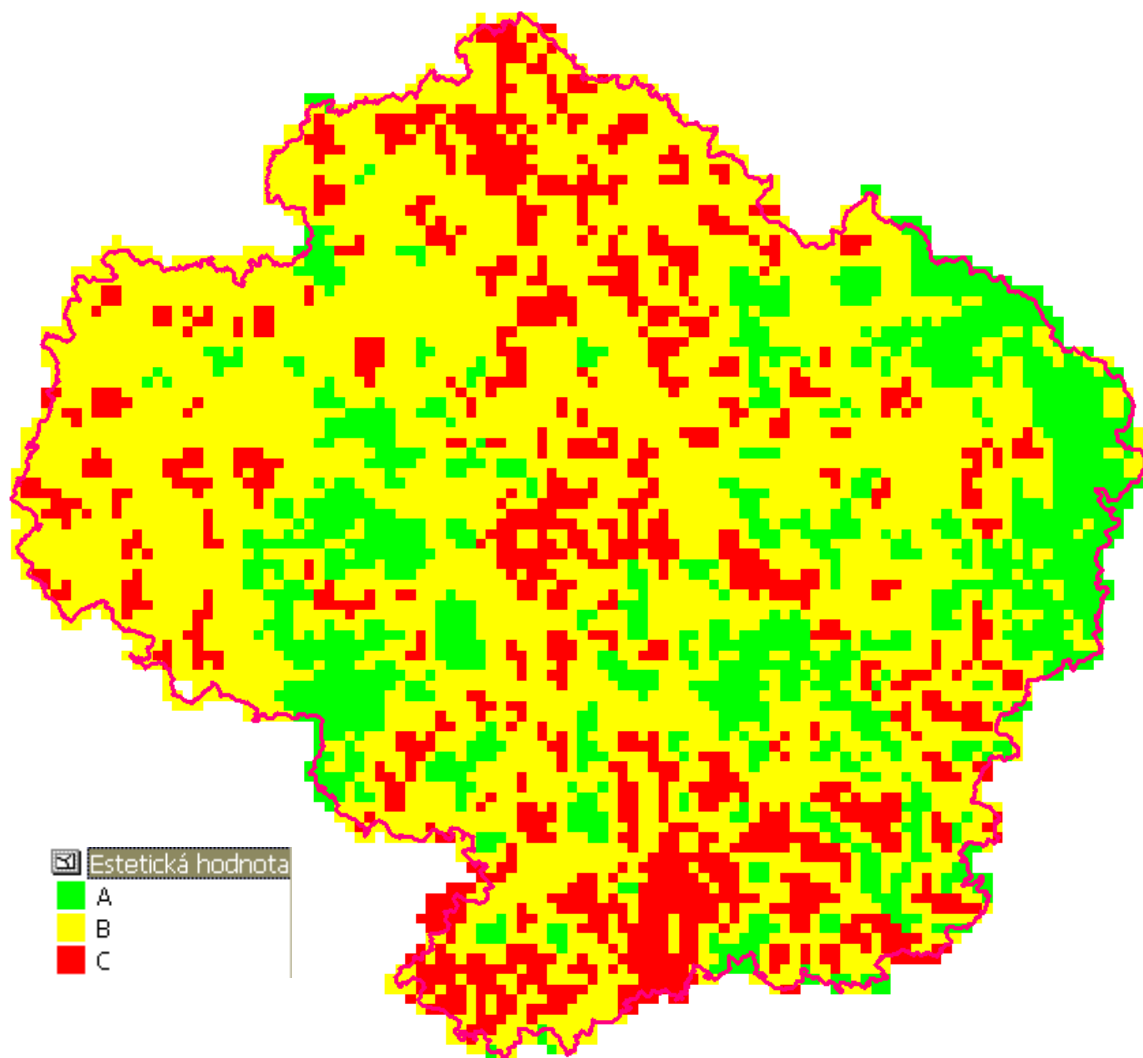
Statistickým výběrem byly definovány shluky modelových čtverců odpovídajících obsahem danému stupni (zóny daného stupně) a dále byly vybrány čtverce, kde analýza vykazovala chyby nebo selhala, díky čemuž nebylo možné daný čtverec sítě klasifikovat. Modelové čtverce sloužily k ověření nastavené hodnoty pomocí terénního mapování, chybné čtverce byly terénním mapováním klasifikovány.

2.9.2.1.1 Interpretace výsledků

K dosažení výsledné vrstvy obsahující členění území cílovými kategoriemi byly využity nástroje umožňující buňkové modelování pomocí mapové algebry s využitím lokálních a fokálních funkcí. Síť byla převedena do rastrové datové reprezentace a byl aplikován algoritmus porovnávající hodnoty každé buňky sítě s jejími sousedy v nastaveném rozsahu, byly tak vytvořeny zóny odpovídající pětistupňové škále klasifikace sítě. Pomocí geostatistických funkcí byly vyhledávány majoritní

hodnoty v rámci zóny odpovídající cílové kategorii ve vztahu k sousedním zónám odpovídajícím přechodovému stupni. Výsledkem bylo provedení automatické reklasifikace buněk do tří kategorií odpovídajících nastavení modelu. Výpočtem byl dosažen relevantní statisticky funkční výsledný model estetické a přírodní hodnoty krajiny.

2.9.3 Využití výstupní vrstvy modelu přítomnosti estetické a přírodní hodnoty krajiny

Výstupní vrstva člení území kraje Vysočina na tři kategorie území z pohledu přítomnosti pozitivních znaků vytvářejících společně estetickou a přírodní hodnotu krajinného rázu. Výsledná vrstva je signální informací identifikující již v prvním kroku umístění nějakého záměru (obecně) potenciálně problematické prostory vyznačující se zvýšenou hodnotou krajinného rázu.

Uvedené kategorie lze interpretovat z pohledu ochrany krajinného rázu jako:

A: Území zvýšené estetické a přírodní hodnoty krajinného rázu tvořené převažujícím souborem specificky se uplatňujících pozitivních znaků jednotlivých charakteristik krajinného rázu s výrazným zastoupením cenných a typických znaků krajinné scény (hmotných i nehmotných), obrazu sídla apod.,

vytvářejících vzájemné (harmonické) vztahy vycházející z historického kontextu vývoje krajiny a harmonické měřítko krajiny tvořené souladem objemu a proporcí jednotlivých prvků krajinné scény.

B: Území běžné hodnoty krajinného rázu je tvořeno charakteristickými znaky jednotlivých charakteristik krajinného rázu v převážně pozitivně vnímaném uplatnění s četnými prvky snižujícími jejich význam i projev vytvářejícími mírně narušené vztahy v krajině ve smyslu očekávaného historického kontextu a měnícími původní místy stále přítomné měřítko krajiny s častými překvapujícími menšími prostory vysoké estetické či přírodní hodnoty.

C: Území s výrazně sníženou hodnotou krajinného rázu, kde se často a silně uplatňují znaky definující globální (moderní) vrstvu, s četnými prvky krajinné scény potlačujícími pozitivní projev znaků jednotlivých charakteristik krajinného rázu, způsobujícími místy výraznou změnu v historickém kontextu očekávaných vztahů v krajině, narušujícími její původní, jen fragmenty prokazatelné, měřítko krajiny.